

KJØBENHAVN

UDGIVET AF FORENINGEN TIL HOVEDSTADENS FORSKØNNELSE

KJØBENHAVN

KJØBENHAVN

SOM DEN ER
OG SOM DEN BURDE VÆRE

UDGIVET AF FORENINGEN TIL
HOVEDSTADENS FORSKØNNELSE
KJØBENHAVN 1914

KØBENHAVNS
RÅDHUSBIBLIOTEK

REDIGERET AF OTTO ASMUSSEN
TEGNINGERNE AF KR. KONGSTAD
KLICHÉERNE FRA KJØBENHAVNS KLICHÉFABRIK
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE
(AXEL SIMMELKIÆR)

1220/68

RÅDHUSBIBLIOTEK
KØBENHAVNS

FORORD

DER har været en Periode i vor Hovedstads Historie, da Kjøbenhavn var en saare skøn By. Denne Periode kendes nu kun gennem historiske Beskrivelser og af gamle Billeder, og den positive Oplysning, vi om Byens Udseende kan hente gennem disse, er kun ufuldstændig, men dog tilstrækkelig til at afgive Bekræftelse paa, at vor Hovedstad engang i Tiden har været rig paa Bygninger af stort arkitektonisk Værd.

Der kom en Tid, da Kjøbenhavns Udseende forandrede . . .

Gentagne Ildsvaader hærgede Byen, og Krigsfaklen, der nu luer over den hele Klode, hvor By efter By lægges i Grus, og hvor Aarhundreders Kultur vejres hen, pisket af Krigens tusindsnærte Svøbe, har før i Tiden ogsaa tændt vor gode By i Brand.

Og var saa de ydre Fjender endda de værste! Værre var det dog, naar vi selv efter bedste Evne rev ned og smurte over, hvad der var tilbage af forudms Byskønhed. »Udviklingen krævede det«, hed det, og dette Slagord blev efterhaanden til en Formel, der i en vis Periode anvendtes saavel af Byens Styrelse som af private.

Nu er der selvfølgelig ingen, der forlanger, at en By ikke skal udvikle sig, sligt vilde være Unatur, men man maatte kunne forlange, at en Bys Udvikling var en logisk Følge af dens Udviklingsmuligheder. Dette er Kultur, og Forskydninger i denne kan nu engang ikke ske uden Overgange. Kommer en Bys Udvikling for voldsomt, og faar de enkelte Led i Byens Organisation ikke Stunder at følge med, saa gaar det galt.

Men Kjøbenhavnerne havde ikke Tid at vente . . . De gamle Bygrænser

sløjfedes, Byportene reves ned, og deres Fald skulde indvarsle en ny Tids Morgenrøde for Danmarks Hovedstad! Nu skabtes Storstaden, nu var der endelig blevet Plads! Men i en økonomisk Nedgangsperiode, hvor alt skulde være billigt, uden at det dog — vel at mærke — maatte ses, at det var billigt, blev Resultatet oftest kun Stuk. Vore Huse (60'ernes og 70'ernes Bygninger i sørgelig Ihukommelse!), vore Hjem, vore saakaldte Kunstgenstande (en jævnlig misbrugt Betegnelse for Datidens smagløse Frembringelser) . . . alt blev forfladiget efter Principet: billig, aber schlecht!

Hvad har vi ikke herhjemme — ved egen Skyld — mistet i Tidernes Løb?

Hvor er alle de gode Borgerhuse, som med deres røde Tage, med deres Gavle og smaatavlede Vinduer gav Gaden Liv? Hvor er de skønne gamle Hjem, hvis solide gammeldags Møbler og Billeder fremkaldte en egen stilfærdig Hygge? De kan tælles. Eller — for det var jo ikke Hovedstaden alene, der undergik Forandring — hvor er den gamle Bondekultur med dens naive, men karakterfulde — og solide — udskaarne eller malede Møbler og dens Dragters festlige Farvepræg? Alt, baade ude og inde, baade Personer og Ting, i By og paa Land, udviskedes og berøvedes sit Særpræg. Møbler og Dragter købtes af Museer og Privatsamlere, og hvad kom der i Stedet? Varehuskram og Fabriksarbejde.

Denne Form for »Kulturspredning« svider endnu til os, og dens Udløbere er det vanskeligt at komme til Livs. Man vænnede sig til det godtkøbs i stort som i smaat, ja man fandt det tilsidst net, og syntes ialtfald, at det var Ska-beri eller Kunstnervigtighed, naar andre mente det modsatte.

Nutidens Bestræbelser gaar i en anden Retning. Vi har faaet Øjet op for, at det gode gamle mange Steder for tidligt er ofret paa det »modernes« Alter. I vor Bygningskunst som i vore Hjem vises Bestræbelser for at oprette, hvad der er forsømt, men Smagløsheden — eller i mange Tilfælde blot Manglen paa Forstaaelse af Sagens fundamentale Betydning — har bredt sig frodigt og fæstnet sig dybt.

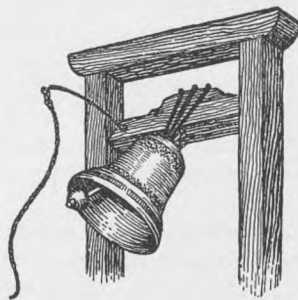
Som et Led i Bestræbelserne for at samle de københavnske Borgere om dette: at vække og bevare Sansen for Byens Skønhed og udrydde det stygge, hvor det stikker Hovedet frem, udsender FORENINGEN TIL HOVEDSTADENS FORSKØNNELSE nærværende Bog.

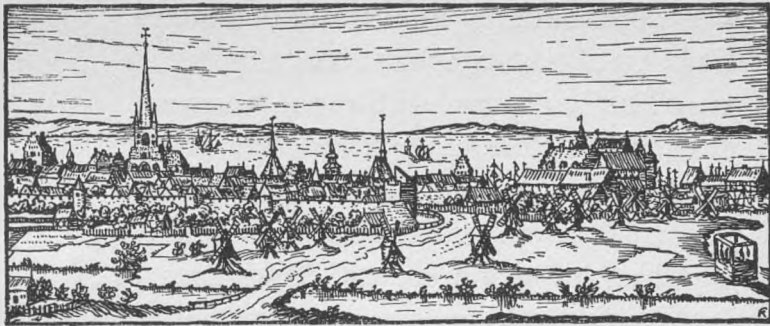
Bogens Idé vil tale tilstrækkeligt for sig selv: Efter et flygtigt Stemningsbillede af Byen, som den engang var, med nogle Gadeprospekter, som nu ikke mere eksisterer, og hvis Udslettelse vi beklager, kommer vi — gennem en Vurdering af de mange gode Nybygninger, de sidste Tiaar har tilført vor Hovedstad — til de Afsnit, der danner den bærende Grundtanke for Bogen: at fremstille de Principer, efter hvilke en Bys normale Udvikling bør finde Sted; hvad vi bør gøre — og navnlig hvad vi ikke bør gøre — for at bevare vor Hovedstads førende Stilling blandt de nordiske Landes skønne Byer.

Nordens Athen ynder vi jævnlig at kalde Kjøbenhavn. Skal denne Benævnelse være andet og mere end en Etikette, er det ikke tilstrækkeligt at lægge Hænderne i Skødet og lade Udviklingen klare sig, som bedst den kan. Vi maa vide, hvad vi vil; vi maa være paa det Rene med, hvad det allerede har ført til kun at se paa, hvad der i Øjeblikket byder den største Fordel, og vi maa navnlig huske, at der kommer en Fortrydelsens Tid efter denne.

Maatte nu de mange gode og kloge Ord, der tales fra de efterfølgende Blade i denne Bog, ikke være talt forgæves.

Kjøbenhavn, December 1914.

KJØBENHAVN — MINDERNES BY

STORSTAD, som voksed af en ringe Ramme:
en enlig Varde plantet først til Værn
for Fiskerhytter og for Handelspramme,
en Esse til at smedde Staal og Jern,
mod Vender-Horderne en Vagttaarn-Flamme,
for Landets egne Børn en Fredens Kværn.
— Bystammen voksed, føjed Ring til Ringe,
hvert Stik i Grunden kan for Dag dem bringe.

I Sund og Søer risled glade Bække,
og Landet dufted sommerligt af Hyld,
af Saltfisk lugted baade Borg og Flække,
hvis gamle Tomter blev lagt ned til Fyld
— af Kridtstensmurens lange Kvaderrække
i Jordan gemmes end en Rest af Syld;
i Fortidsbyens Lag af Minder ligger
Absalons Brønd, hvoraf endnu vi drikker.

O Middelaldersby med sunkne Taarne,
Fugl Føniks atter af sin Aske skudt,
med Møllevingerne af Søvind baarne,
med Mur af Tinder og Rundeller brudt,
med Byprofiler højt og dristigt skaarne
— fra Havnen tordner Karavel-Salut,
og Faner vifter om en stolt Besejring,
og Klokker takker for en brudt Belejring.

En Labyrinth af smalle Krinkelgyder,
hvor Kirkespir gror op med gylden Fløj;
opfyldte Holme frem i Strømmen skyder,
og trindt om klinger Værfters Hammerstøj;
Indsejlingen et Søjle-Vartegn pryder,
og Børs og Borg højt over Skorstensrøg
er rejst, mens Rundetaarn mod Himlen retter
Kvadrant og Kikkert i de stille Nætter.

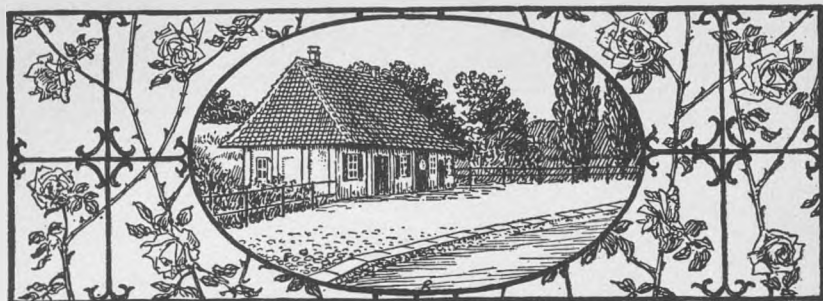
Hvor mange Taarne har vel Tiden tæret,
hvor mange Mure Ilden lagt i Grus?
Men atter livsfrisk løfted sig i Vejret
den Moderstad, der stod som Danmarks Hus.
Endnu den bær et Glimt af Bombeskæret,
kartov-bespyet over Bølgebrus,
men altid voksende sin Ham den krængte,
til endelig den helt sit Harnisk sprængte.

Du skønne By, som vore Fædre bygged
og værned kækt med deres Hjerteblod,
faldt end de Trær, som deres Hjem har hygget,
endnu i Grunden findes Bul og Rod.
Vi elsker dig, du er af Minder skygget,
de svundne Slægter aldrig dig forlod,
men maner os til ny endrægtig Handling,
hvor alt det grimme faar en skøn Forvandling.

I dig skal opstaa alle stolte Planer,
som Fædrene før os engang har tænkt,
men foldes ud i frigjort vide Baner,
hvad før var smaaligt, stygt og indestængt.
Vi elsker dig, du Hovedby for Daner,
der højt i Solen Fanerne har hængt.
Vi hilser dig, du eneste udkaarne,
Udviklingsstaden med de skønne Taarne!

Sophus Michaëlis.

Udenfor Østerport.

KJØBENHAVN — SOM DEN HAR VÆRET

NUTILDAGS rejser jo saa godt som alle! Hele den store urolige Sværm basker med Vingerne og længes bort. Kan man blot skaffe sig nogle Dages Ferie, og har man de nødvendige Kontanter, saa afsted med den pakkede Haandkoffert.

Mænd og Kvinder, unge og gamle — ja, selv Skolebørn farer ud over Søer og Bjerge mod Nord, mod Syd, mod Øst og Vest. — —

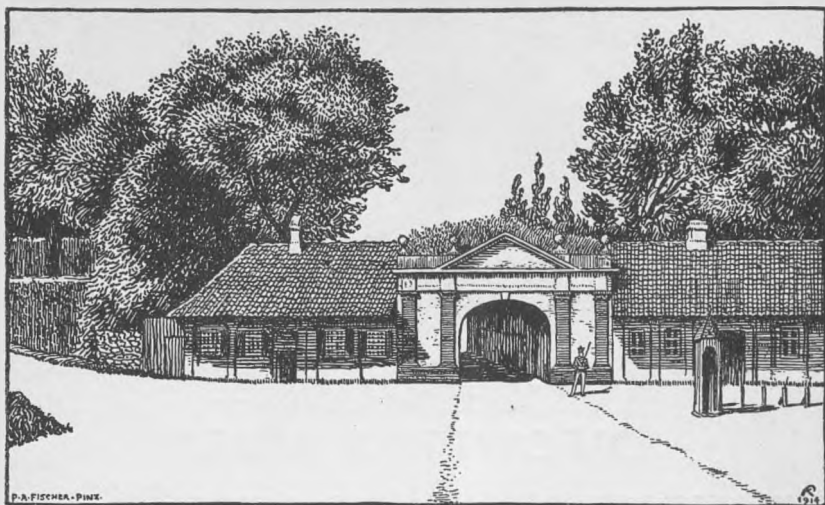
Den gamle Herre, som sidder i sin Lænestol og hviler sig efter Dagens Gerning, ryster paa Hovedet, naar han hører Automobilerne og Motorcyklerne hvæse og knalde dernede paa Gaden.

Han tager et Drag af sin Cigar og fæster Blikket paa Røgen, der samler sig i hvidblaa uldne Skyer.

Tusmørket breder sig i Stuen og slører Genstandene. Gaslygtens Skin derude falder ind gennem Ruden og oplyser Væggen med de gamle Billeder — Familiebillederne og Billederne fra Byen, som den engang var.

Den gamle Herre faar ogsaa Lyst til at rejse — rejse til Byen, som han kender saa godt, og hvor han har tilbragt saa mange lykkelige Barndomsaar.

— — —
Værelset med Billederne forsvinder. Han sidder i en gammel Karosse, der ruller henover Voldgadens ujævne Stenbro. Septembraftenen er mørk og taaget. Draaberne furer

Østerport. Efter Maleri af P. A. Fischer.

Vindusruderne. Med lange Mellemrum passerer han en søv-
nigt lysende Lygte. Han kan netop skimte Husrækken og
Møllestenene langs Voldsiden.

Foran det gamle Hotel, der ligger et Par Huse forbi Sct. Pe-
derstræde og det Sted, hvor Husrækken gør sit skarpe Knæk
fra Vestervoldgade til Nørrevoldgade, standser Karossen, og
Døren bliver aabnet af Hotelkarlen, hvis Ansigt med Hage-
skægget den Rejsende genkender fra tidligere Dage.

Den Rejsende gaar gennem Porten op til venstre ad de slid-
te, knagende Trapper og tager sit Værelse med Fløjdøren ud
til Gangen i Besiddelse. Hotelkarlen — der baade fungerer
som Portier og Opvarter — har tændt Lysene. Den Rejsen-
de kaster et Blik paa det falmede blaa Tapet, de blomstrede
Gardiner, de umagelige Møbler med det røde Betræk og Li-
tografiet af Kong Frederik den Syvende.

Saa gaar han i den rene, hvide Seng, thi han er træt af
Rejsen.

Næste Morgen er han tidlig paa Benene, vækket af Raa-
ben og klaprende Træsko ude paa Gaden.

Han trækker Rullegardinerne op. Udenfor bøjer Voldens
Træer de løvrige Grene over mod Hotellet. Rebslageren er
i fuldt Arbejde dernede med sin Dreng. Halmlæs saa høje,

Nørreport.

at Kusken kan kigge ind ad den Rejsendes Vinduer, holder i lang Række, thi henne paa Hjørnet er der væltet et, som spærrer hele Passagen.

En tæt, hvid Taage slører Himlen og sænker sig ned over Husene og Træerne. Skiltet med Hotellets Navn »Dannevirke«, der staar ret ud ved Siden af Porten, driver af Fugtighed.

Den Rejsende faar sin varme Kaffe bragt op. Efter at have styrket sig paa den griber han Hat, Frakke og Stok og iler ned ad Trappen. Nu skal hans kære gamle By ses efter i Sømmene, om den har forandret sig, siden han var her sidst.

Han gaar ud af Porten og styrer sin Kurs langs Volden forbi det væltede Halmlæs hen til den lille Trappe, som ud for Sct. Pederstræde fører op til den skraa Vej, der befærdes af Møllevognene. Han mindes, hvor ofte han som lille Dreng har siddet deroppe i Vinduet og set Møllehestene ase og slide for de tungt belæssede Vogne. Naar Føret var glat om Vinteren, kneb det slemt for de stakkels Dyr og forresten ogsaa for de Spadserende deroppe. Han kommer uvilkaarlig til at smile, naar han tænker paa de gamle Kavalerer, der gik deres Morgentur og ængstelig stræbte hen mod Gaslykten for at finde et fast Holdepunkt.

Glacis'et ved Nørrevold med Teglgårdsbroen.

Med lette Fjed — i Fantasien har selv en gammel Herre jo let ved at flyve — iler han op paa Volden. Træernes mørkegrønne Løv, isprængt gule Pletter, hvælver sig over hans Hoved. Han gaar op paa Bastionen og spadserer ad den frem-skudte Linie, hvor de græsklædte Skrænter falder stejlt ned mod Kirsebærgangen, rundt om Møllen, som hæver sig strunk paa Grønsværet.

Udsigten over Landet er lukket af Taagen, der slører sig om Kirsebærgangens Kastanietræer. Deres dunkelgrønne Løv er hist og her begyndt at gulne. Mellem Bladene titter frem de gyldentkapslede Kastanier.

Den Rejsende tænker paa, hvor her er smukt om Foraa-ret, naar Kastanietræernes Tusinder af Lys er tændte, og Violerne blomstrer paa Skrænterne.

Hist ovre ligger Vandværket med sin store Have ned mod Stadsgraven og til højre Glacis'erne — en Skov af Trætoppe, der taber sig i Taagen.

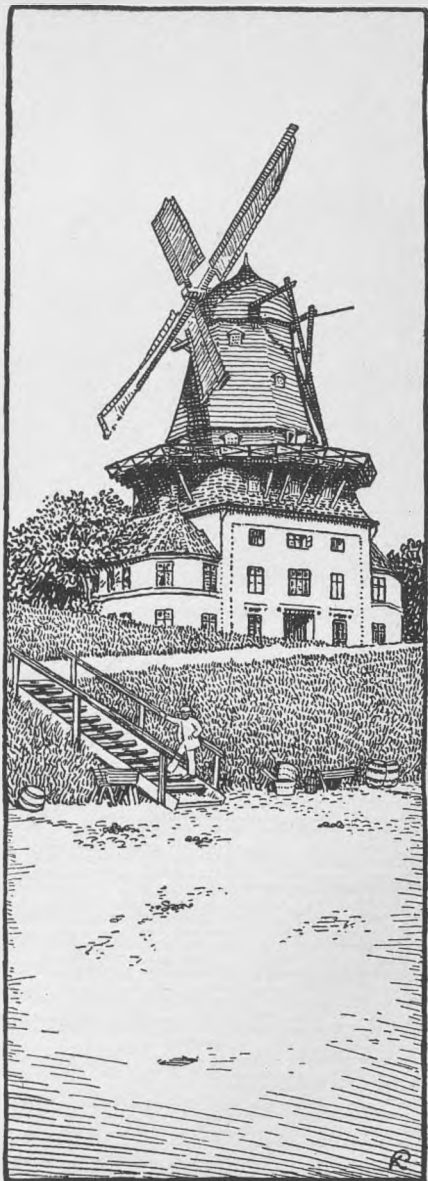
Den Rejsende fortsætter sin Vandring over de buede Træbroer, hvorunder Vejene løber ned til Teglgårdsbroen, og gaar videre ad Bastionen udenom Teglgårdsstrædes Mølle. Det falder ham ind, at her paa dette Sted er det, at en Tunnel fra Voldgaden fører ind i Volden. Magistraten har

udlejet dette underjordiske Rum til Sangerindelokal og Ølhalle. Om Aftenen viser et enligt Gasblus inde under Hvælvingen Vej til Herlighederne.

Paa Grønsværet deroppe ved Møllen søger hans Blik den ganske lave, men meget udstrakte Træbygning, som i hans Drengenaar saa ofte satte hans Fantasi i Bevægelse. Var den et Slags Blokhus til militært Brug — tørrede Mølleren her Sejlduget til Møllens Vinger, naar Vejret var regnfuldt — eller var det Hele kun en Foranstaltning for at forhindre Himmelens Væde fra at trænge ned til Sangerinderne?

Da han atter fra Bastionen træder ud paa Volden, falder hans Blik paa et højt, smalt Hus med et Refleksionsspejl udfor Stuens midterste Vindu, der synes ham en gammel Bekendt. Ja rigtig, her var det jo, at hans Ven Studenten boede oppe paa Kvisten. Hvor ofte har han dog ikke staaet deroppe og betragtet Udsigten over Voldens Træer, Stadsgraven, Glacis'et, Gartnerhaverne, indtil Øjet fjernt ude fandt Hvile ved de grønne Marker, de spredte Bondegaarde og den højtliggende hvide Kirke med dens takkede Taarn!

Han kigger ned ad det

St. Kongens Mølle.

Dronningens Mølle paa Østervold.

snævre Stræde, hvor Stiftelsen skyder sin lave Bygning med det skraa Tegltag helt ud over Fortouget ligeoverfor Kirkens Kapel. Han nikker genkendende. Hver Sten er jo en Ven fra de unge Dage.

Taagen begynder at lette. Et Solstrejf falder hen over det store Elmetræ histhene. Den Rejsende mindes atter Foraarstiden, naar Elmetræerne kastede deres »Manna«, som Børnene kaldte det, og Vinden føg de vissengrønne bladliggende Frugter sammen i Bunker langs Volden.

Foraaret! Livets Genopvaagnen paa disse Steder! Som en frodig Eng strakte Glacisbredden sig ned mod Stadsgraven — Døvnelderne med deres hvide Blomster myldrede frem — Kællingetanden histoppe paa Skraaningen — og her i den fede Bund Skovtulipanens lysgrønne Knopper og fine gule Blomster.

Den Rejsende fortsætter sin Vej over Broen, som Kong Frederik den Syvende lod slaa over Nørregab, hvor den gamle Port havde staaet. I Baggrunden af den krogede Gade stiger Rundekirke frem over de lave Huse, og til Højre lyser

Strandvejen med Svanemøllen.

Toppen af Petrikirkes irgrønne Spir med den gyldne Hane over et teglrødt Tag.

Og til den modsatte Side ser han udover Broen med Vagthuset og Nørre Allés kuplede Trækroner.

Nede paa Gaden ved Opgangen til Volden sidder Kagekønnen bag sit rigtbesatte Bord. Med røde Grise og Kagemænd, Sukkergodt i høje Glas, Pærer og Æbler frister hun Ungdommen. I Højsommeren er det røde Kirsebær, bundne paa lange Pinde, som virker særlig indbydende. Pindene koster en Skilling Stykket. Det er da ikke dyrt!

Den Rejsende kommer til at le. Han tænker paa en Skolekammerat, som en Dag oppe fra Broen smed en raadden Pære ned i Hovedet paa Konen. Det var skammelig gjort, men til nogen Undskyldning for Kammeraten tjener, at han umiddelbart forinden havde købt Pæren hos Konen.

Og videre gaar Vejen forbi Gotersgades Mølle. Voldmesterens Have ligger dernede ved Voldens Fod ud mod Gaden. Den Rejsende kan skimte Rosenbuskene og de lange Bede med Fjernellikernes røde og hvide Blomster.

Oppe fra Bastionen skuer han udover Stadsgravens og Glacis'ernes østlige Del. Taagen er næsten helt jaget paa Flugt, og Solen skinner varmt. Den kaster sine Straaler over Trætoppene, over det blinkende Vand og de sivkransede Øer derude, hvor Militæret har rejst sine Telte og Barakker.

Hør, Hornsignaler lyder og fjerne Trommehvirvler — —

Paa Voldens yderste fremskudte Værk ud mod Østerbro hæver Dronningens Mølle sin Hat og sine Vinger over Træernes Tykning. Det er den mest romantisk beliggende af alle Møllerne. Fra dens Galleri kan man se helt ud til det blaa Sund.

Nyboders gule Huse — Søetatens Magasiner tæt opad Voldsidens — den Rejsende vandrer langsomt forbi alle de kendte Steder. En Sværm af Drengene entrer Voldsidens og løber over Grønsværet mellem Bastionerne, hvor der i Græsset ligger en rusten Kanon fra fordums Tid. Han hører dem raabe til hinanden, og han forstaar, at Ekspeditionen gælder Valdne træerne i Kirsebærgangen.

Den Rejsende er nu naaet hen til Voldbakken og kaster Blikket over mod Smedelinjen, Kastellet og den skyggefulde Grønning. Alt ligger urørt som i gamle Dage.

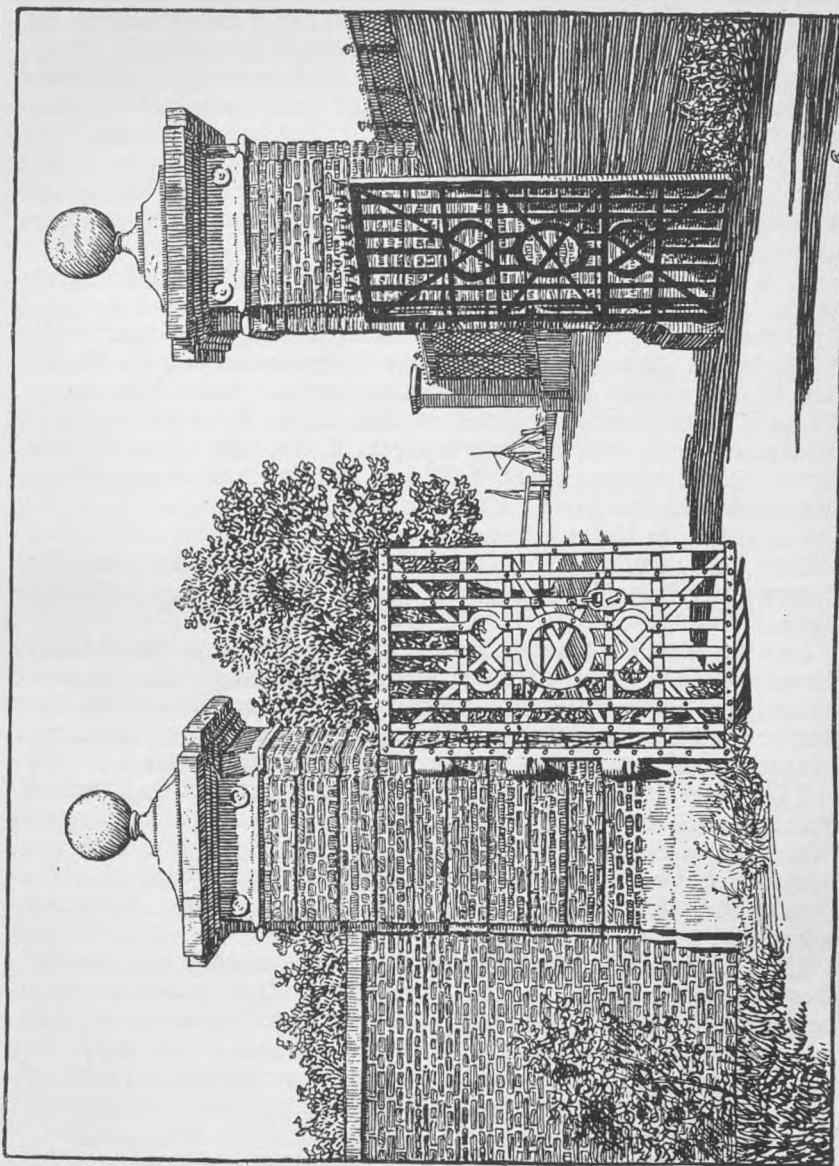
Forbi Udenværkerne med Palisaderne og de murede Brystværn med Skydeskaarene spadserer han ad Broen over Graven og videre ind under Lindetræernes grønne Hvælvinger. Han tænker et Øjeblik paa at gaa ad den smalle Sti mellem Glacis'et og Kirkegaarden ud til Baadehavnene og Beværtningshaverne ved Sundet, men han forandrer Bestemmelse og fortsætter Vejen udefter gennem Alléen, indtil han kommer til Kastelsvejen.

Den maa han nedad for at se, hvor meget der er blevet tilbage af den berømte, vidt udstrakte Classens Have.

Forbi det høje, hvide Hus og den gamle, graa Rønne paa Kastelsvejens andet Hjørne gaar den Rejsende imellem lave Træbygninger og Haver, indtil Vejene deler sig. Han vælger den smalle Vej til venstre — Classens Vej —, som mellem Classens Have og Classens Vænge fører ind til Aggersborg Sø.

Alt er uforandret. Inde paa Vænget staar Køer og Heste dybt i det saftiggrønne Græs. Tilvenstre strækker sig Marker og Skovtykninger. Vejen bøjer tilvenstre, og efter et Kvarters Gang staar den Rejsende ved Aggersborg Sø, der omgiver det høje, straatækte Hus som Gravene en Røverborg.

Ud mod Strandpromenaden ligger Villa ved Villa. Fra en

Indgangen til Langelinje.

Høj i en af Haverne ser den Rejsende over mod Strandmarkerne. Helt ude paa Tangen ved det blaa Sund hæver sig Kalkbrænderiernes hvide, flaskeformede Bygninger.

Den Rejsendes Blik følger et Øjeblik Kystlinjen nordpaa. Solbeskinnede Marker, afvekslende med gamle Patricierejendommers parklignende Haver, indtil Svanemøllen paa den grønne Strandeng danner Grænsen mellem By og Land. Han mindes Skovturene udad Strandvejen paa de lange Vogne, »Kaffemøllerne«. Det blaa Sund fulgte med omtrent helt inde fra Trianglen.

Men det er Tid at vende tilbage. Den Rejsende sætter Kursen gennem Rosenvænget ud til Østerbro og spadserer saa i det smukke Vejr ad »Kærlighedsstien« langs Søerne.

I hele sin Længde strækker sig Sortedamssøen fra Østerbro til Nørrebro. Ingen Dæmning bryder dens Vandspejl. Dens Kyster henligger græsbevoksede og beskyttede mod Smaabølgerne ved Vidiefletninger. Ovre paa Dosseringen, hvor Blegdammene i ældre Tid laa, bøjer Hvidtjørn og Pil sig mange Steder ned over Vandet. Marker og Enge, Haver og Oplagspladser indrammer Søen paa begge Sider.

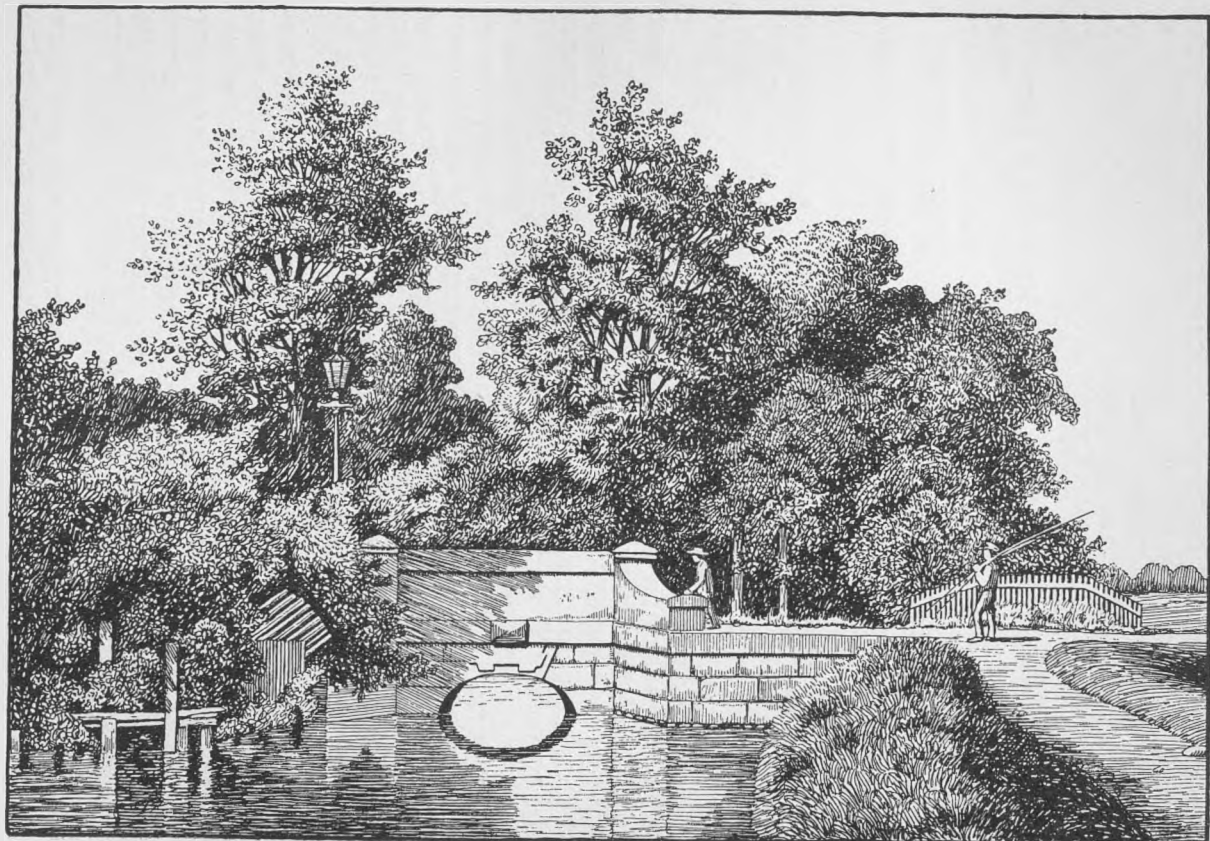
Den Rejsende følger »Kærlighedsstien«, fortsætter sin Vej tværs over Nørrebros Alléer og gaar videre langs Peblingesøen.

Paa venstre Side adskiller en dyb Grøft Stien fra de Beboelseshuse, der ligger mellem Søen og Farimagsgade. Husene er opførte af Tømmer og omgivne af Haver. Det sidste Hus hører til den udstrakte Gartnerhave, som ud mod Banelinjen afslutter de bebyggede Dele af Fæstningsterrænet.

I Havens Hjørne ved Søen er for nylig opført en Træbod, kunstfærdig oljemalet og udstyret med fantastiske Zirater. Her sælges Cigarer og Tobakker. De gode Borgere, som passerer forbi paa deres Aftentur, har fulgt Opbygningen af Boden med dyb Interesse og talt om, at Byen begynder at udvikle sig.

Den Rejsende lader Blikket glide over mod Aaen, der falder ud i Søen, hegnet af ældgamle Pile. Han tænker paa Moserne derude med deres Rigdom af gule Kabeleje, Tjæreblomster og Forglemmigej, og han mindes Markerne, der kun ligger et Kvarters Gang herfra, hvor Børnene i den tidlige Sommer hentede de mægtige Bundter af Kornblomster, Valmuer og Klinte.

Paa det Sted, hvor den Rejsende nu staar, krydser Fari-

Broen over Ladegaardsaaen. (Efter Maleri af P. Ølsted).

magsvejen Stien, der fra Teglgaardsbroen fører over Glacis'et ud til Søerne og Aaen. Han skyder Genvej over en Del af Glacis'et, hvor Fuglegræsset naar ham højt op ad Benet, og han nærmer sig Vandværkets Have, der terrasseformig sænker sig ned til Stadsgraven. Ovre paa den anden Side knejser Bastionen.

Paa Hjørnet af Vesterbros Passage ligeoverfor Tivoli — med Udsigt til Frihedsstøtten og de høje, skyggefulde Lindealléer — ligger midt i en stor Have, der ligesom Vandværkets falder terrasseformig ned til Stadsgraven, det gamle Klubhus i sin lette italienske Stil.

Naar der i de varme Sommeraftener er Fest i Klubhuset, behænges Træer og Buske med orientalske Lamper i alle Farver, der spejler sig i Vandet.

Den Rejsende standser sin Gang. Skal han bevæge sig ud gennem Alléen og Vesterbro til Jernporten for at gense Frederiksbergs skønne Lindealléer og de gamle, solide Familieejendomme, som ligger der paa begge Sider med deres Forhaver og udstrakte Parker?

Han tænker paa de varme Sommerdage, naar alle disse mægtige Lindetræer var som ét lysegult Blomsterhav, og Luften, svanger af Vellugt, genlød af Insekternes Summen.

Den Rejsende opgiver dog straks Tanken. Turen gennem det solvarme Vesterbro med »Rosenaalen« og de mindre vellygtende Slagterier frister ham ikke. Han vender Næsen mod Byen, og idet han kaster et Blik over Stadsgraven og Volden, over hvis Skovtykning Kongens Mølle stolt knejser til venstre, medens Luciemøllens firkantede Trætaarn paa den lave Underbygning mere beskedent fjæler sig paa Grønningen bag Træerne til højre, gaar han langsomt over Halmtorvets knudrede Brolægning — forbi Vejerboden mellem de talrige Bøndervogne — ind ad Strøget.

Han genser med Glæde de graa Husrækker og Tagenes røde Tegl. De tarvelige Butikker i de høje Stuer synes ham at eje en egen Vederhæftighed og Hygge. Deroppe fra Gavlen af det høje Hus i Sidegaden hænger Farverens lange, sorte Flag, og udfor Brændevinsbrænderen sender Rendestenen hede Dampe til Vejrs. Saa jævnt og ensartet et Indtryk disse Gader gør, er der dog udbredt over dem en sær Stemning.

Hvor harmonisk virker ikke Gammeltorv ved sine Harsdorffske Bygningers rene Stil! Et helt Kunstværk er dette lille

»Efterslægten«s Skole paa Østergade.

Gammeltonv.

Torv med sit morsomme Springvand, omgivet af det høje Jerngitter.

Og Stilen brydes ikke af Bygningerne derovre paa det store Nytorv — eller af det Handelsliv, der foregaar paa disse Torve: Valbykonerne med deres Fjerkræ omkring Springvandet, Flæskeboderne paa Nytorv udfor Søren Kierkegaards Hus og Hørkræmmernes Kældere omme ved Vestergade, flankerede af de store Hampeduske.

Der er mange Mennesker paa Gaden i det straalende Septembervejr. Himlen er høj og blaa — hel sydlandsk — og Solen falder gylden ned over de mange smilende Ansigter. Folk giver sig god Tid. Der er jo ingenting, som haster, og det gælder skam at nyde Eftersommerens sidste Dage.

Ude paa Gaden lunter Droskehestene mageligt afsted. En Omnibus ruller udefter. Et Par Bybude kommer trækkende med en Møbelvogn.

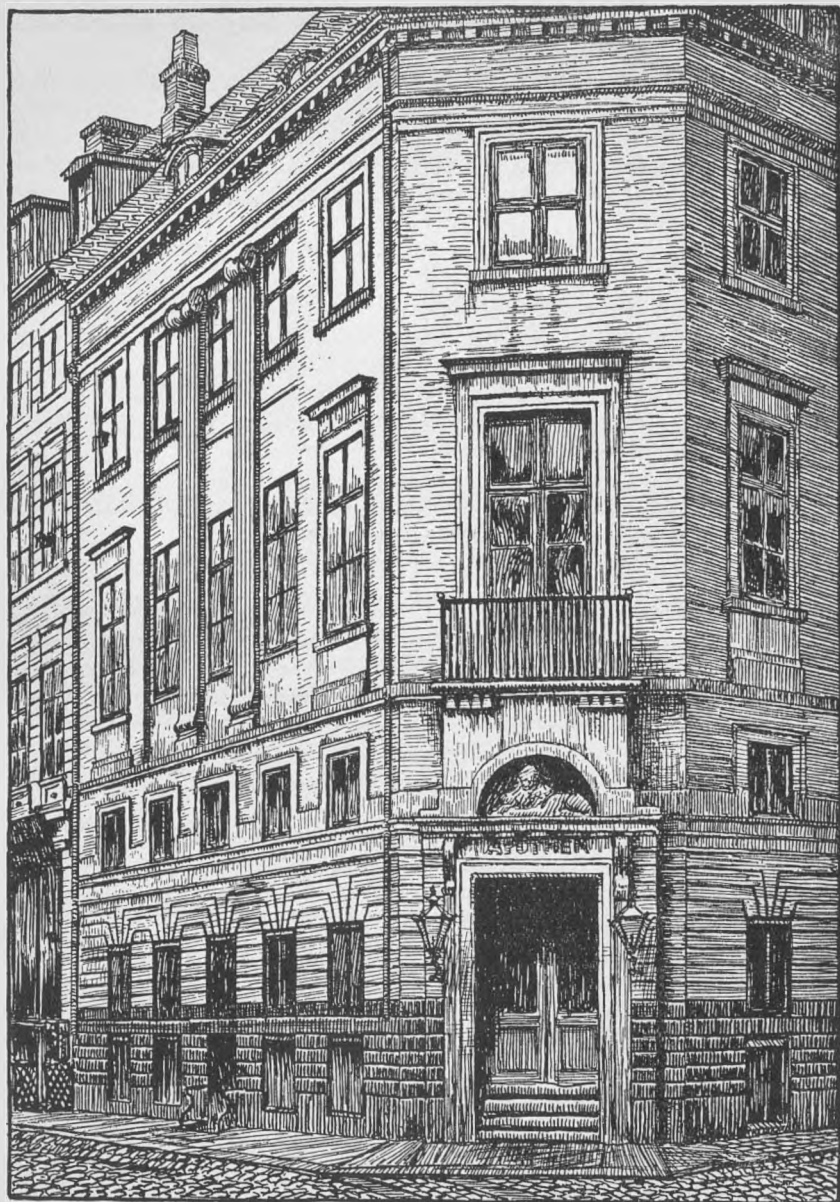
Den tykke Betjent henne paa Hjørnet ved Løveapotekets Gaard ser ogsaa ud til at befinde sig rigtig vel. Han holder i sit blanke Bælte med de behandskede Hænder.

Den Rejsende lader sig føre med af Strømmen. Højbroplads er vrimlende fuld af Amagerkoner, Blomster, Frugt og Grønsager. Hist og her ser han en Amagerbonde med sin høje Hat og sine posede Bukser. Paa Hjørnet af Læderstræde staar en ældre Herre med sit Ur i Haanden og Blikket stift fæstet paa Nikolajs Kugle. Saa — der dump' den! Klokken er altsaa Et!

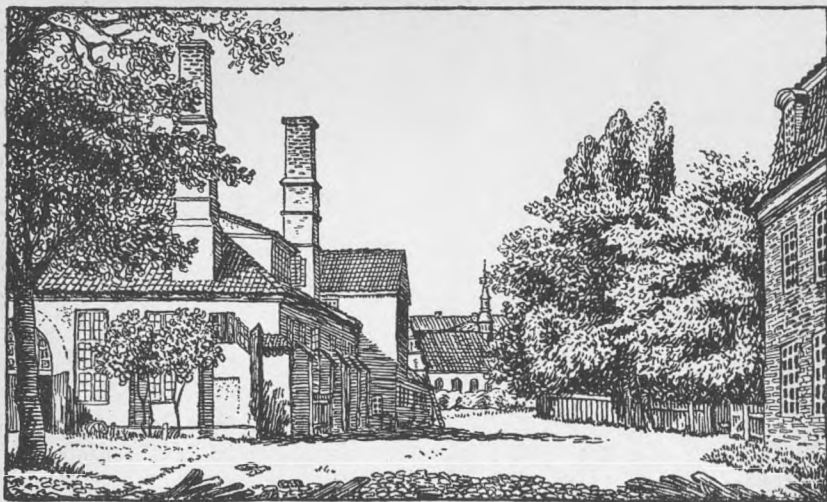
Som gode Venner hilser han de enkelte karakterfulde Bygninger fra gammel Tid, som bryder Husrækkens Ensformighed. Menneskestrømmen har i Aarhundreder skyllet om deres Fod, og deres Indre har skærmet Slægt efter Slægt. Nu vil ogsaa Efterslægten pietetsfuldt skærme dem! Han kigger op til den saakaldte Dyvekes Gaard paa Amagertorv og Rentemester Henrik Müllers skønne Renæssancehus paa Østergade.

Forbi Svaneapoteket og Porten, hvorigennem et Indblik i den uhyggelige Gyde Peder Madsens Gang, naar den Rejsende ud paa Kongens Nytorv.

Han spadserer Torvet rundt — forbi Hovedvagten, hvor de tre Kanoner Abraham, Isak og Jakob truende peger ud til hver sin Side, og over til Sandkisten for Enden af Nyhavn. Igennem Porten ved Charlottenborg kaster han et Blik ind til den botaniske Haves gamle, sjældne Træer.

Løveapoteket paa Hjørnet af Amagertorv og Hyskenstræde.

Ankersmedjen paa Gammelholm. I Baggrunden Holmens Kirke.

Den Rejsende passerer det lave Gjethus med det høje, røde Tegltag og det kgl. Theaters mægtige, skidengule Murstensmasse, hvor Harsdorffs Façade med de tvende Pavilloner dog stedse virker ved sin rene Stil. Kanalen, der endnu for faa Aar tilbage strakte sig helt op til Theatret, adskillende Bremerholm fra Byen, er tilkastet, og Bebyggelsen af det udstrakte Terræn i fuld Gang. Den ene Kaserne skyder op ved Siden af den anden.

Dog hvorfor dvæle længer i de solvarme Gader! En hastig Marsch fører den Rejsende over Holmens Kanal — hvor Pæreskipperne ligger med deres fristende Last — gennem Slottet ud til Frederiksholms Kanal, hvorfra han med et lille Slag om ad Vandkunsten gennem Løngangsstræde naar ind under Filosofgangens skyggefulde Træer.

Her er saa fredeligt og Løvtaget saa tæt, at kun spredte Guldstænk falder ned over de Spadserende. Den Rejsende gaar op paa Bastionen udenom Eksercerhuset og Ridebanen og fortsætter sin Gang ud til dens yderste Spids. Her staar en Bænk, som han sætter sig paa.

Hvilken dejlig Udsigt! Hinsides Stadsgraven, som paa dette Sted breder sig stærkt, ser han Tivolis smilende Lunde med de gyldne Spir og Master. Længere ude til venstre over

Kjøbmagergade med Vaisenhuset og den kgl. Porcelænsfabrik.

den smalle Landstrimmel, der fra Rysensten fører hen til Tømmerpladserne, blaaner det frie Hav.

I Stadsgraven ligger ved Tivolisiden smaa skovbevoksede Øer, omgivne af tætte Sivskove.

Den Rejsende fortaber sig i det smukke Skue udover den romantiske Egn, som den ligger dér i Septemberdagens klare Lys.

Da hører han munter Tale og lette Fjed.

En ung Pige og en Dreng kommer løbende. Pigen bærer en Kurv, Drengen en stor Pakke.

Saa ser han dem fire sig ned ad Voldsiden — ned i Kirsebærgangen. Dér forsvinder de i Krattet og Sivene. Men et Øjeblik efter hører han dem klappe i Hænderne og raabe: »Capri! Capri!«

Ude fra den mindste af Øerne, hvor en af Byens Klubber har sit Sommerlokale, skyder en Baad frem mellem Sivene. En Mand trækker paa Aarene.

Baaden glider ind under Krattet for nedden af Skrænten. Straks derpaa staar den atter udefter med Pigen og Drengen ombord. I den stille Luft lyder Aaretagene knagende og taktfast op til den Rejsende.

Fjerne Toner! Orkestret derovre paa Tivoli holder nok Prøve — — — — —

Et Automobils skrattende Trompetstød river den gamle Herre ud af hans Drømmerier!

Han rejser sig og tænder det elektriske Lys. Det er Tid at gaa til sit Aftenarbejde.

Men inden han sætter sig ved sit Skrivebord, ser han endnu en Gang kærligt til Billederne paa Væggen af Kjøbenhavn — som den har været!

M. F. Sødring.

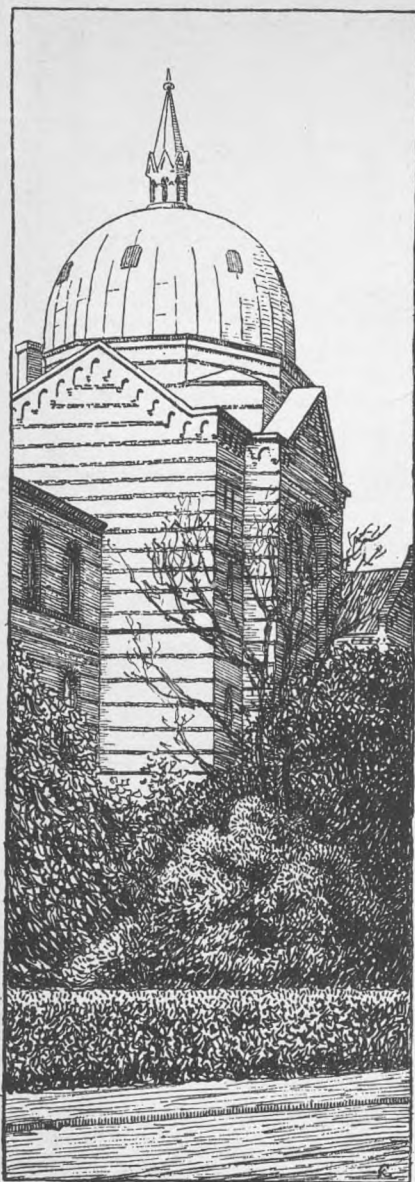
Hafnia (Ulrik Plesner).

Østasiatisk Kompagni (Gotfred Tvede).

KJØBENHAVNS NYBYGNINGER

» **O**M en Vulkan en skønne Dag aabnede sig paa Valby Bakke og — lig et andet Vesuv — udspyede Aske over Kjøbenhavn, begravende denne By ligesaa fuldstændig, som Pompeji og Herculanium i sin Tid blev det, saa vilde Fremtidens Arkæologer og Kunstskere saamænd ikke gøre sig nogen Ulejlighed forat faa gravet — i al Fald de nyere Dele — af Byen ud« — saaledes lød for nogle Aar siden en mistrøstig Kunstvæns Ord. Naar vi under dette melankolske Motto begynder en Omtale af kjøbenhavnske Nybygninger, er det dog ikke saaledes at forstaa, at vi helt vil gøre disse Ord til vore, men ser man paa den store Mængde af Bygninger, der i den nyere Tid er myldret frem i Kjøbenhavn, er Betragtningen desværre overvejende rigtig.

Den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede var ikke nogen lykkelig Periode for kjøbenhavnsk Arkitektur, og der forelaa endda saa storartede Muligheder ved Anlæget af de store Kvarterer udenfor Voldene og — ikke mindst — paa Gammelholm, at man derigennem havde haft en enestaaende Lejlighed til at skabe den nye Arkitektur, baade i Anlæget af Gader, Torve og Parker og i selve Bygningerne; tænk alene paa, hvad Kvarteret om Søerne, rigtigt udformet og fornuftigt bebygget, kunde have givet for et vidunderlig smukt, i europæiske Storbyer enestaaende Stadbillede! Men — Kjøbenhavn kendte ikke sin Besøgelsestid, og hvad nytter det nu

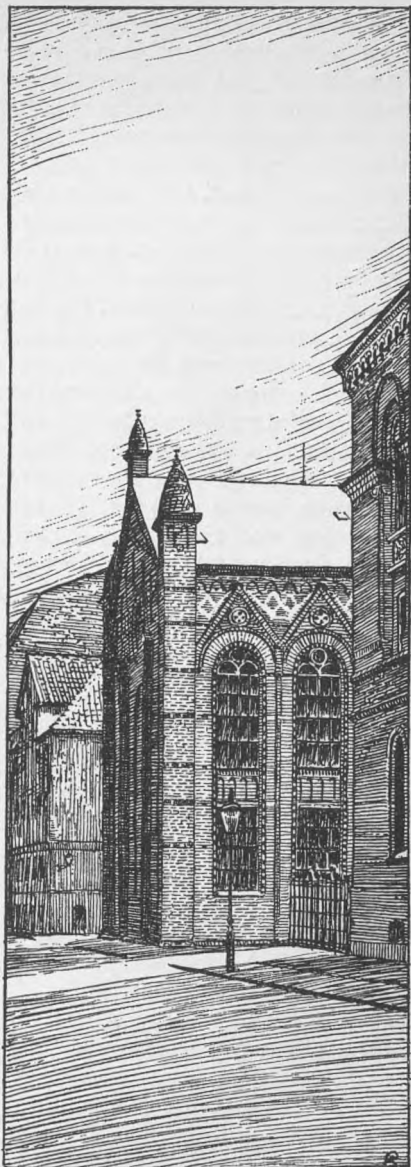
Kommunehospitalet (Chr. Hansen).

at jamre. Halvfjerdsernes kedelige, planløse Gader og aandsforladte Bygninger ligger der jo, og vi tør ikke engang bebrejde vore, for Størstedelen nu hensøvede Fædre, Magistrat og Borgerrepræsentanter, deres Uforstand: i de Tider stod over hele Verden den i gamle Dage saa stærke Sans for Bykultur og Bygningskunst og for Skønheden i Gadebilleder mærkværdig lavt; et Blik paa de nye Kvarterer i en hvilken som helst af Udlandets Storstæder bekræfter tilfulde dette. Særlig de tyske Byer viser skrækkindjagende Eksempler paa denne Fordærvelse af Smagen, der heldigvis overgaar alt, hvad vi har præsteret; saa langt har vi dog aldrig været nede!

Ved Betragtning af mange af de Huse, der i Halvfjerdserne byggedes op i Frederiksborggadekvarteret o. l., ses det saaledes, at Enkeltformerne i dem slet ikke er daarlige; en Mængde af disse Façader har sikkert taget sig godt ud — paa Papiret, og ikke faa af dem er tegnede af talentfulde Arkitekter. — Men Smagen gik i en fejl Retning; man sværmede særligt for den italienske Renæssance, og den er jo god nok. Men man vilde direkte overføre dens fine og rige Former i disse billige Borgerhuse, og da

man ikke kunde gøre dem i Marmor eller Sandsten, støbte man dem resolut i Cement og klistrede hele Stadsen op paa Murstensfladerne. (HERMAN BANG har i »Stuk« træffende skildret denne Periodes febrilske Byggespekulation). Saaledes opstod disse uendelige Rækker af prunkende og fordringsfulde og dog saa triste, fattige og forlorne Cementpaladser i Hovedgaderne. Om Sidegadernes Bebyggelse er det overhovedet ikke værd at tale!

Medens Bærerne af »Renaæssancen« levede i den Illusion, at de arbejdede i den store Stil, og trøstigt lod haant om alle gammeldags Begreber om, at Bygningskunst har noget at gøre med Anvendelsen af de naturlige Bygningsmaterialer, arbejdede der sig efterhaanden en mere nøgtern og ærlig Bygningsmaade frem, som baa- de logisk og æstetisk var bedre begrundet. Muligvis under Indflydelse af Kunsthistorikeren HÖVENS stærke Personlighed og hans Krav om en national Kunstretning var denne Skoles Mænd besjælede af en stor Kærlighed til vore gamle danske Mindesmærker, især Kirkerne og Herregaardene, og de ræsonnerede som saa, at naar Bygmestrene hertillands lige til det 18. Aarhundrede, da den

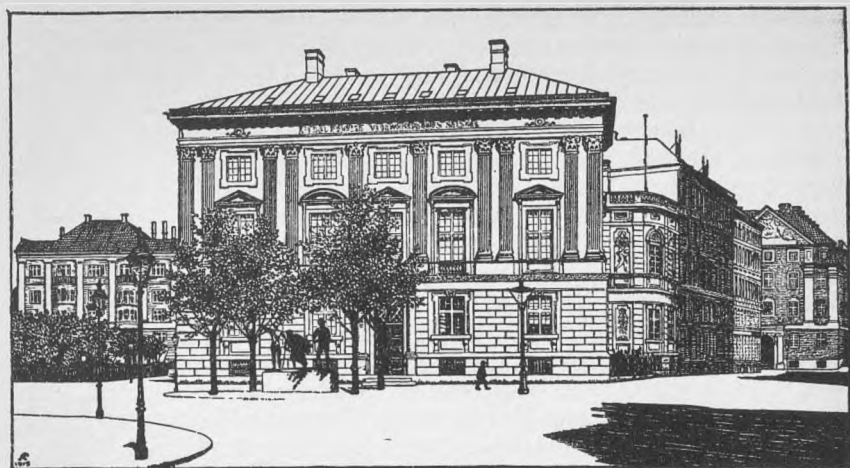

Universitetsbibliotheket (Herholdt).

franske Indflydelse gjorde sig gældende, udmærket godt havde kunnet hjælpe sig med de Byggeemner, Landet selv kunde yde, og som havde staaet deres Prøve gennem Aarhundreder, saa maatte vi ogsaa kunne gøre det. Og naar de gamle Bygmestre med disse Midler havde kunnet skabe Værker, der til alle Tider vil gøre sig gældende som god Bygningskunst, saa maatte vi søge at knytte den brudte Tradition der og ikke fremture i disse Forsøg paa at realisere uopnaaelige Idealer, enten de nu var græske, italienske eller franske. Paa den Maade kom den røde Mursten atter til Ære og Værdighed. Og her er det saa heldigt, at medens vort Land er fattigt paa naturlige Bygningssten, saa at det bliver altfor dyrt at anvende disse i almindeligt Byggeri, saa ejer vi umaadelige Mængder af udmærket Ler, der ved Hjælp af den højt udviklede Teglværksteknik forvandles til de bedste og smukkeste Mursten, der overhovedet findes.

Da nu tillige den klassicerende Bygningsmaade, der herhjemme bares oppe af HARS DORFF, C. F. HANSEN o. fl., efterhaanden var ebbet ud, fordi den ikke indeholdt i sig Spirerne til en Fornyelse og i det hele var for akademisk, da var det, man begyndte at se sig om efter en mere nærliggende Byggeskik. Allerede BINDESBØLL, der dog skulde formenes at være særlig klassisk anlagt, har i forskellige Provinsbyer — desværre ikke i Kjøbenhavn — bygget en Del offentlige Bygninger af røde Mursten, forøvrigt uden noget særligt ejendommeligt Præg. Ogsaa CHRISTIAN HANSEN, der i Athen har bygget den skønne Universitetsbygning af pentelisk Marmor i græsk Stil, indsaa, at han i den nordiske Luft maatte holde sig ved Jorden. Han har bygget Kommunehospitalet, Observatoriet og Zoologisk Museum, hver for sig gode Bygninger, men jeg synes, man kan se paa dem, at han i Virkeligheden ikke holdt af Murstenen som Byggeemne (som Lærer paa Akademiet sagde han til de Unge: »De maa vælge hvilken Stil, De vil, til deres Bygningsopgaver, men der er kun én, der duer: den græske!«). Selv HETSCH forsøgte i den katolske Kirke i Bredgade at anvende røde Mursten i en italiensk-romansk Stil. MELDAHL gav i Blindeinstituttet (1858) en udmærket Prøve paa, hvor godt danske Herregaardsformer lader sig overføre til en moderne Bygning. Desværre forlod han snart denne Retning, det var og blev den italienske Renæssance, der havde hans Hjerte.

Det var egentlig først HERHOLDT, der helt ævnede at forme

Videnskabernes Selskab (Vilh. Petersen).

en Bygning paa en naturlig Maade ved Hjælp af den røde Mursten, og som med maalbevidst Kraft styrede ind paa de Baner, dansk Bygningskunst kan siges at følge den Dag idag, selv om Udviklingen senere er gaaet i en noget anden Retning. I Universitetsbiblioteket, der allerede byggedes i 1857—59, har vi et fuldgyldigt Bevis paa hans overlegne Beherskelse af Murstensarkitekturen, et mærkværdigt selvstændigt Værk af den da forholdsvis unge Mand, der dog paa Akademiet, hvor Hetsch og Chr. Hansen regerede, formodentlig maa have faaet en strengt »klassisk« Opdragelse. Man kritiserer i vore Dage stærkt Universitetsbiblioteket, fordi det har en fra de nærliggende Bygninger, og da navnlig Universitetet, saa afvigende Karakter — en Indvending, der i og for sig ikke er uberettiget. Men Universitetsbiblioteket er baade i sit Ydre og Indre en saa fuldkommen arkitektonisk Løsning af den stillede Opgave, en saa yndefuld og ædel Bygning, at den — alle Indvendinger til Trods — vil være en Kilde til Glæde og Studium for alle, der interesserer sig for dansk Arkitektur.

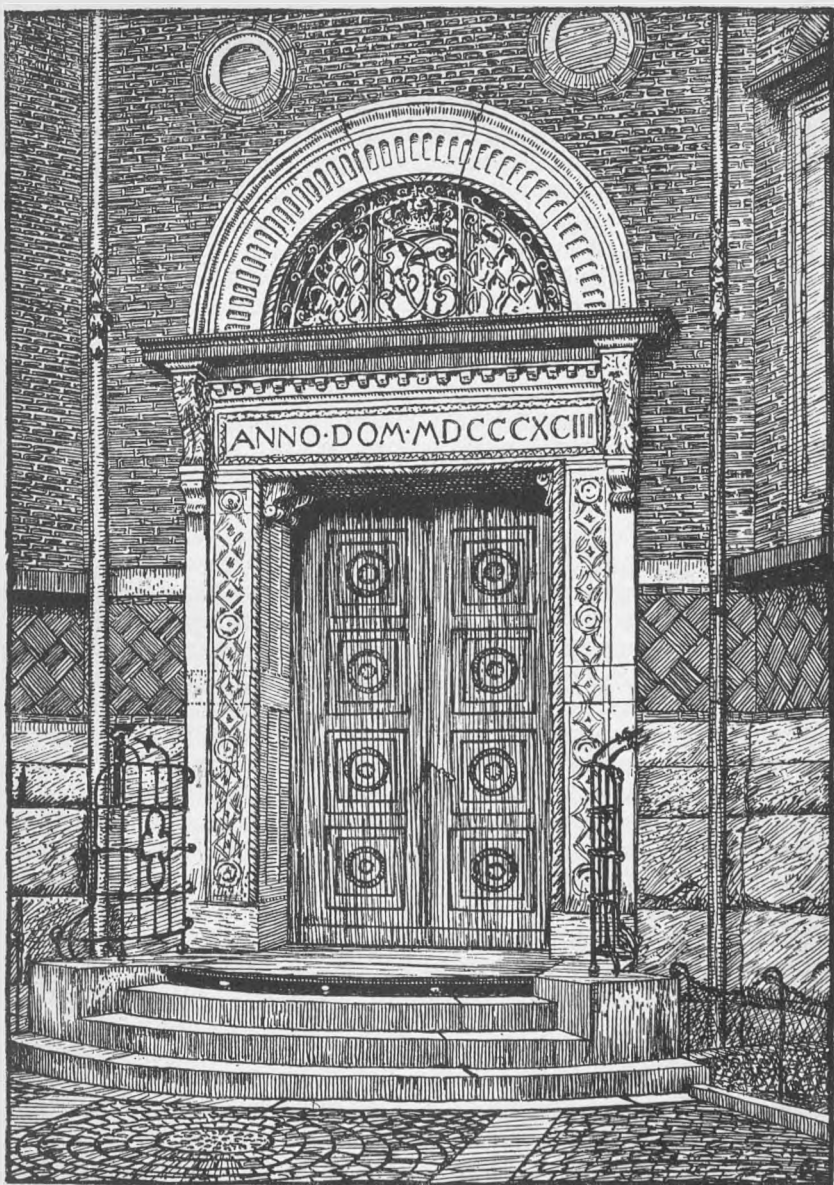
Paa Herholdts Bygninger kan man se, at han har elsket den røde Mursten; den har ikke for ham som for hans Forgængere haft et simpelt, fattigt Præg. Han har forstaaet at se en rød Murflade malerisk, med dens Farvespil og dens

Massevirkning. I Nationalbanken, Grøns Pakhus ved Holmens Kanal og Pakhuset ved Sukkerhuset Phønix ved Knipelsbro, i mange Privatbygninger, men navnlig i Københavns gamle Banegaard med dertil hørende Bygninger udvikler han sin Stil videre. — Man kan sige, denne Stil er i for høj Grad paavirket af norditaliensk Arkitektur, men den er bearbejdet og læmpet efter hjemlige Forhold. Og naar man ser samtidige Værker af udenlandske Arkitekter, der ogsaa har søgt italienske Forbilleder, bliver man slaaet af den jævne Naturlighed, den usvigelige Takt, den Følelse for Materialets rette Anvendelse og for Helheden i det Ydre, der kommer frem i Herholdts Bygninger, og som de Andre i Reglen mangler. I Tyskland især frembragtes, navnlig efter Krigen i 1870, en uhyre Mængde af Murstensarkitektur i den tunge, triste Stil, som Forfatteren SCHULZE-NAUMBURG med Rette kaldte »Tugthusstil«. Den er vi dog heldigvis blevet forskaaned for, takket være Herholdts og hans Elevers større Kultur.

At paavise en direkte Udviklingslinie fra Herholdts og ned efter til vore Dages Arkitektur vil ikke være let og maa være forbeholdt Fremtidens Kunsthistorikere — det ligger i hvert Fald ganske udenfor denne Skitses Ramme. Men man kan dog tale om, at Herholdt har dannet Skole, og at moderne dansk Arkitektur, med alle Forskelligheder, dog har visse fælles Træk; — det paastaar udenlandske Arkitekter, og baade ved Samtaler med mange af disse og ved at læse Betragtninger over dansk Bygningskunst i fremmede, især tyske, Tidsskrifter har jeg ofte faaet dette bekræftet.

Herholdt var ikke nogen særlig impulsiv eller romantisk Natur, men var som Arkitekt først og fremmest Realist, tog Opgaverne ganske jævnt og formede sine Bygninger med en samvittighedsfuld Bygmesters Hensyntagen ogsaa til alle praktiske Krav.

Herholdts Elever, og deres Elever igen lige op til de yngre og yngste har taget i Arv fra den gamle Mester: hans Kærlighed til og kloge Anvendelse af Materialet og hans konstruktive Sans, hans Afsky for det affekterte og pralende og hans Pointering af det jævne, det nyttige og — det nationale. — »Den danske Retning« blev denne Arkitektur i sin Tid benævnt, undertiden med en lidt spottende Biklang. Thi der fandtes som nævnt Arkitekter, der havde helt andre Forestillinger om, hvorledes dansk Bygningskunst skulde for-

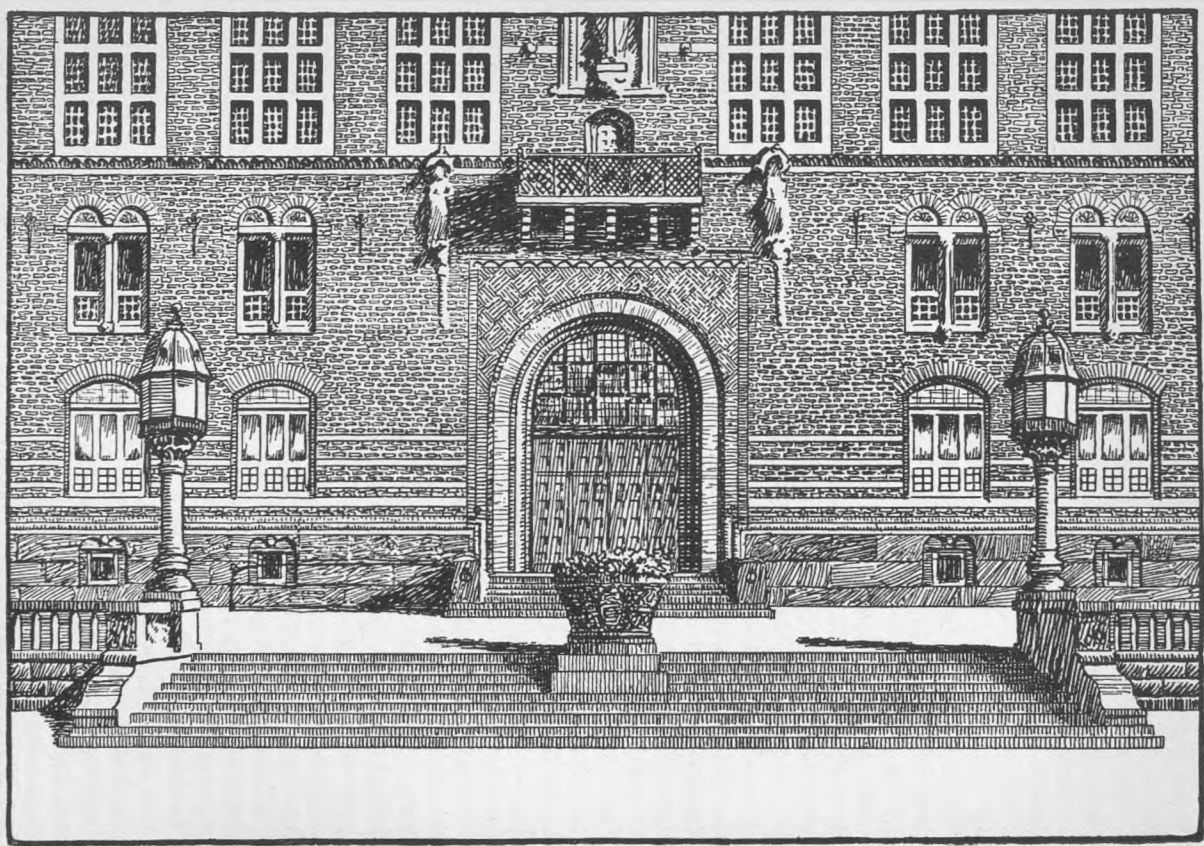

Overformynderiet (Hans J. Holm).

mes, og som stadig havde Idealerne om »den store Stil«, Renæssancen, for sig som det, man skulde stræbe efter. Saaledes F. MELDAHL og hans Elev ALBERT JENSEN, der sammen byggede Marmorkirken, DAHLERUP, af hvis Værker det kongelige Theater (1872—74), fra Formens Side et af de smukkeste Theatre i Europa fra nyere Tid, indtager den første Plads. (Desværre ses netop her, hvor uheldigt det er ikke at tage Hensyn til Materialet: kun en ringe Del af Theatrets Façader er byggede af naturlig Sten, Resten er imiteret i Cementpuds; det hele er sort og sværtet af Støv og Kulrøg). Ogsaa Kunstmuseet (af DAHLERUP) er trods uheldige Enkelt-heder en stort tænkt og ganske pompøs Bygning, der aldeles ikke fortjente den Haan, hvormed den blev overøst, da den var færdig i 1896. — Endvidere maa til denne Retning regnes VILHELM PETERSEN (der i sine unge Dage vandt 1. Præmie i Konkurrencen om Domkirkefaçaden i Firenze), hvis Hovedværk er Videnskabernes Selskabs ædelt komponerede og i huggen Sten værdigt gennemførte Bygning.

Men denne Retning maatte efterhaanden give tabt for den frejdigt fremtrængende »danske Retning« (som dog undertiden havde en stærk italiensk Bismag), der ved Bygninger som Diakonissestiftelsen (1876), Kapellet paa vestre Kirkegaard (1892), Overformynderiet (1894) af HANS J. HOLM; Hellig Kors Kirken (1890), Soldenfeldts Stiftelse (1894), Landmandsbankens Bygninger Hj. af Frederiksborggade og paa Gl. Kongevej og dens Tilbygning til den gamle Bank ved Holmens Kanal af STORCK, og mange andre Bygninger viste sin Livskraft. Ved bl. a. NYROPS, M. BORCHS, KAMPMANNS og WENCKS Virksomhed fornyedes og udvikledes denne Retning stadig; nu kom det dekorative Moment ogsaa mere og mere frem, en Farveglæde, en Lyst til at sammenstille forskellige Materialer i al deres ofte skønne Farvevirkning, en Lyst til at lade Fantasien spille ved en rig Ornamentik — altsammen noget, der undertiden kunde give Anledning til, at man fordybede sig for meget i Enkelthederne paa Bekostning af Helhedsvirkningen.

Nogle af den Art Indvendinger kan naturligvis gøres ved Kjøbenhavns Raadhus (af NYROP) baade ved det ydre og indre. Men dette Bygningsværk er dog et saa frodigt Udslag af en højst egenartet glimrende fantasirig Kunstnerkraft og samtidig af en digterisk inspireret og nationalt begejstret Aand, at det, trods de Brist, der hist og her kan paapeges, til

Raadhuset (Martin Nyrop).

alle Tider vil faa sin monumentale Plads i Arkitekturhistorien.

Ogsaa i det ifjor aabnede Bispebjerg Hospital har Nyrop givet os et nyt Bevis paa, at hans Skaberkraft er levende, og at han har udviklet sig fordelagtigt til en rolig, behersket Form.

MARTIN BORCHS Hovedarbejder i Kjøbenhavn er den smukke Andreaskirke (1901), Forsikringsselskabet »Danmark« (1902) og Rigshospitalet. Den særligt i sin Helhedsvirkning saa fortræffeligt formede Postbygning i Amaliegade skyldes ogsaa ham.

KAMPMANN har i sin Virksomhed hovedsagelig været knyttet til Aarhus og andre jyske Byer, men har bl.a. i Carlsberg Glyptotek (den nyere Del) skabt en værdig Ramme om Glyptotekets Antiksamling. Kjøbenhavns nye Hovedbane-gaard (af WENCK) er foreløbig det sidste Led i Udviklingsrækken Herholdt—Holm—Nyrop og har mange smukke Enkeltheder især i det Indre, medens det Ydre virker noget smaaligt og trykket. Ved den imponerende nye Centralpostbygning er Wenck gaaet over til at benytte en helt anden Stil, en (lidt tysk paavirket) Barok af en vis massiv Kraft og med en god og sluttet Helhedsvirkning. Det er mærkeligt og betegnende for den Overgangstid, hvori vi lever, at to i Bund og Grund saa forskellige Bygninger skyldes den samme Mand!

Medens STORCK i sin med Rette berømte Bygning Abel Kathrines Stiftelse (1886) først af alle nulevende Arkitekter atter søgte Tilknytning til borgerlig barok Arkitektur og i denne Stil skabte det lille yndefulde Bygningskompleks, der derfor gennem Arkitekturtidsskrifter er kendt og skattet overalt, lagdes ved denne Bygning den Sæd, der i overvejende Grad har sat sin Frugt i den nyeste danske Bygningskunst.

Endvidere har A. CLEMMENSEN ved sin Bygning for Farmaceutisk Læreanstalt (1892) ved Anvendelsen af Arkitekturformer, der var de herskende i Baroktidens Palæer i Kjøbenhavn, vist, hvor fortræffeligt disse, i den overlegne Kunstners Haand, lader sig anvende paa moderne Bygninger, hvad han ved den senere Bebyggelse af det meste af Stockholmsgade og Glaciskarréen m. m., der ogsaa skyldes ham, tilfulde har bekræftet. Det, der er særlig karakteristisk for Clemmensens Bygninger, er den rolige, fornemme Virkning ved faa Midler, hans Bygninger »laver ikke Støj« i Gaden, men

indordner sig fint og naturligt i det samlede Billede, noget der — som vi senere skal se — desværre kun er altfor sjældent i københavnske Gader og Torve. — Der er for Tiden ved at vokse frem her hjemme en stor Beundring for nyere tysk Bygningskunst af den MESSSEL'ske Retning (berømt Berliner Arkitekt † 1909). Man har ogsaa gjort enkelte Forsøg paa at efterligne hans Stil i København, hvad der ikke er faldet heldigt ud. — »Sie haben ja auch »gemesselt««, sagde en tysk Arkitekt, der er en Ven af dansk Bygningskunst, til mig — »dass weder dürfen noch brauchen Sie«! Nej, vi skal ikke efterligne tysk Byggeskik, men trøstigt arbejde videre i vor Stræben efter at skabe en dansk paa Grundlag af vore gamle Overleveringer. — En Mand som Clemmensen ligner i sin Opfattelse af Arkitektur Messel en Del og er fuldkommen saa overlegen som denne. Og paa Grund af hans Tilknytning til gammel københavnsk Byggemaade er det adskilligt sundere og naturligere at følge Clemmensen end Messel, hvis Aand er og bliver os fremmed. (Forøvrigt skylder vi ogsaa Clemmensen mange smukke Murstensbygninger, saaledes Kirken i Forhaabningsholms Allé med omliggende Bygninger).

Men trods det, at en fremragende Arkitekt som Clemmensen og andre efter ham saaledes har vist os de Veje, vi bør følge ved Udformningen af Puds-Arkitektur, og skønt vi naturligvis ofte, naar det gælder om at tage Hensyn til forhaandenværende gamle Bygninger e. l., bør benytte dem, er der ikke Tvivl om, at det er Murstensarkitekturen, der bør være den herskende her i Landet, og det baade af æstetiske, klimatiske og tekniske Grunde. Med Kalkpudsen skjuler man Konstruktionen og skaber en *Mask*e, som kan være tiltalende i sin Form, men som der dog er noget »forlorent« ved. (Naar Pudsfladerne f. Eks. ved Frostens Indflydelse revner eller falder ned, og det nøgne Murværk titter frem, faar man en pinlig Følelse heraf). Fornyetelsen, Livet i dansk Bygningskunst, skal den gode haandstrøgne Mursten bringe os, og den giver sig ikke ud for andet, end hvad den er; den tilfredsstillende baade Skønhedskravet og de tekniske Fordringer; den passer til vort Klima og — forhaabentlig — til vor Folkeejendommelighed, jævnt og ukunstlet, som den er.

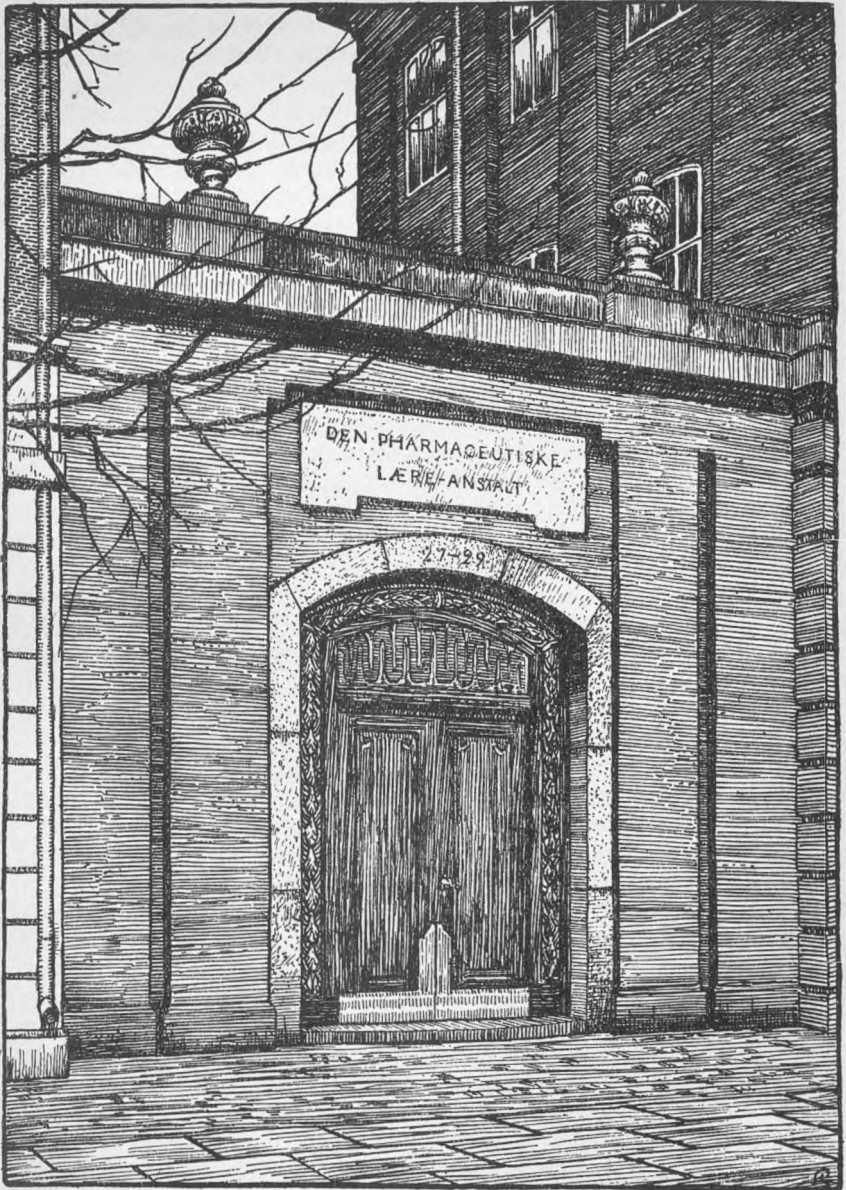
At Motiver fra københavnsk Pudsarkitektur forøvrigt kan overføres til en Bygning af Mursten og naturlig Sten, afgiver

det smukke og anselige Hagemanns Kollegium, af ALBERT JENSEN, et særdeles interessant Eksempel paa.

— — —
Naar vi efter denne hastige Omtale af en Række Enkeltbygninger i Kjøbenhavn og de Betragtninger, dette gav Anledning til, atter, som vi begyndte med, ser paa det samlede Billede — ja, saa maa vi sige: det gode, der vitterlig findes, drukner i alt det daarlige; de Resultater, de faa kultiverede Bygherrer og Bygmestre søger at gennemføre, kvæles af den kolossale Uforstand og Ligegyldighed hos den store Mængde af Byggende, og Autoriteterne staar magtesløse; ved Hjælp af en — forresten daarlig og forældet — Byggelov, kan enhver Fusker rent skematisk konstruere en Beboelsesbygning, og Bygningskommission og Bygningsinspektører vaager trolig over, at alle Paragrafferne sker Fyldest, og at alle Papirerne er i Orden, naar Huset er færdigt. Og det er jo meget godt og betryggende altsammen.

Men det ydre! — at Huset maaske vil ødelægge den Gade, hvori det ligger, at det bliver af en afskrækkende Hæslighed, at det rent teknisk set bliver daarligt lavet, det er der ikke en Sjæl, der har Magt til at forhindre. Eller, som det er Tilfældet flere Steder i Byen: Bygninger, der i og for sig er smukke, men af en forskellig Karakter, sættes ved Siden af hinanden, skønt den ene maaske er bygget i hollandsk Renæssance, den anden i italiensk o. s. v. (se bl. a. Bebyggelsen af Gl. Torv, Kultorvet). Alt sligt burde ikke kunne ske, og der burde være en Autoritet, der kunde hjælpe de Byggende her, Stadsbygmesteren f. Eks. — Tyskerne er langt forud for os i denne Retning; de har i mange større og mindre Byer en »Bauberatung«, hvor en af Kommunen ansat Arkitekt giver Raad og Hjælp til de Byggende; denne Mand har flere Stæder Ret til at kassere Façader, naar de er anstødelige, men han har ogsaa Ret til at give Dispensation fra enkelte Paragraffer i Byggeloven, hvis den Byggende vil forpligte sig til at bygge smukt — noget, der selvfølgelig maatte kunne indføres her ogsaa. Med andre Ord, der burde naturligvis i Lighed med, hvad der er Tilfældet i mange af Udlandets Storstæder, være Censur paa Bygninger, i hvert Fald i de vigtigste Bydele. Der er jo ikke Tvivl om, at man her i Landet, hvor en udstrakt personlig Frihed skattes som et af Nationens kosteligste Klenodier, vilde reagere kraftigt imod Tanken om en saadan Censur og larme op om »Tvangs-

Farmaceutisk Lærestalt (A. Clemmensen).

foranstaltninger« o. s. v. — Enhver vil have Lov til at lave sit Hus, som han vil, og bliver dybt krænkede, naar andre vil blande sig deri. — Men vi har jo dog en Byggelov, som binder os alle paa Hænder og Fødder med Hensyn til det rent tekniske — det finder vi alle rimeligt og naturligt. Er der da mindre Mening i at have Lovbestemmelser, der tilsigter at forhindre Ødelæggelsen af vor Byes Udseende og fremme god Arkitektur? Er ikke Hensynet til Byens Værdighed og Skønhed vigtigere end Hensynet til den tilfældige Bygherres eller Arkitekts daarlige Smag? Og naar Alle er de samme Regler underkastede, kan der vel ikke være Tale om Krænkelser af den personlige Frihed.

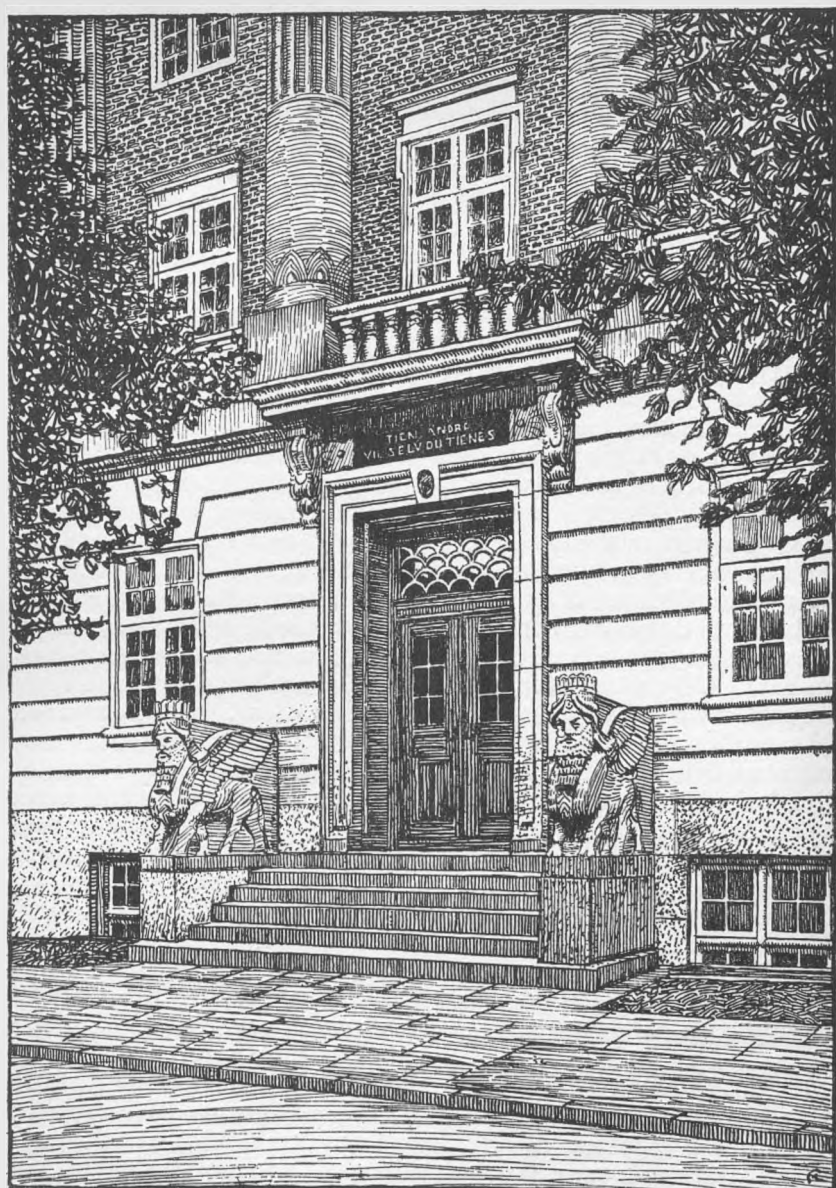
Det vilde være utaknemligt ikke at nævne, at Københavns Magistrat i vore Dage har villet bøde noget paa Fortidens Synder og opmuntre Bestræbelserne for god Bygningskunst ved de for en halv Snes Aar siden indførte kommunale Prisbelønninger for gode og smukke Byggeføretagender, hvoraf der aarligt kan uddeles fire paa 1000 Kr. hver. Iaar er der vedtaget en meget vigtig tilføjende Bestemmelse i Reglerne for Uddelingen af disse Prisbelønninger, idet der tillige kan gives en saadan til de Arkitekter, der paa en forstaaende Maade leder Restaureringen af gamle Bygninger.

Ogsaa Frederiksberg Kommune hædrer ved smukke Løsninger af Byggeføretagender disses Bygherrer og Arkitekter ved Udstedelsen af Diplomer og ved Indsættelse af en Tavle i Bygningens Façader.

Men der er sikkert langt igen, inden det fuldt gaar op for de Byggende, at man baade i de gamle og de nye Kvarterer har en Forpligtelse til ikke alene at bygge smukt og godt, men ogsaa til at tænke paa Helheden i Gadearkitekturen.

Et godt Eksempel paa, hvorledes der kan tages Hensyn til den samlede arkitektoniske Virkning i et Gadebillede, afgiver »Det kgl. oktroyerede Assurancekompagni«s Bygning paa Hjørnet af Højbroplads og Ved Stranden (tegnet af Fritz Koch), der let og naturligt indordner sig i Omgivelserne og i sig selv er en smuk Bygning. — Se saa som Modsætning hertil Hjørnebygningen ved Østergade, der ved sin parvenuagtige Holdning virker ubehageligt og anmassende. Det store Firma paa Hjørnet af Læderstræde kunde ogsaa nok have følt Forpligtelsen noget mere til ved Ombygningen af dets Ejendom at tage arkitektoniske Hensyn.

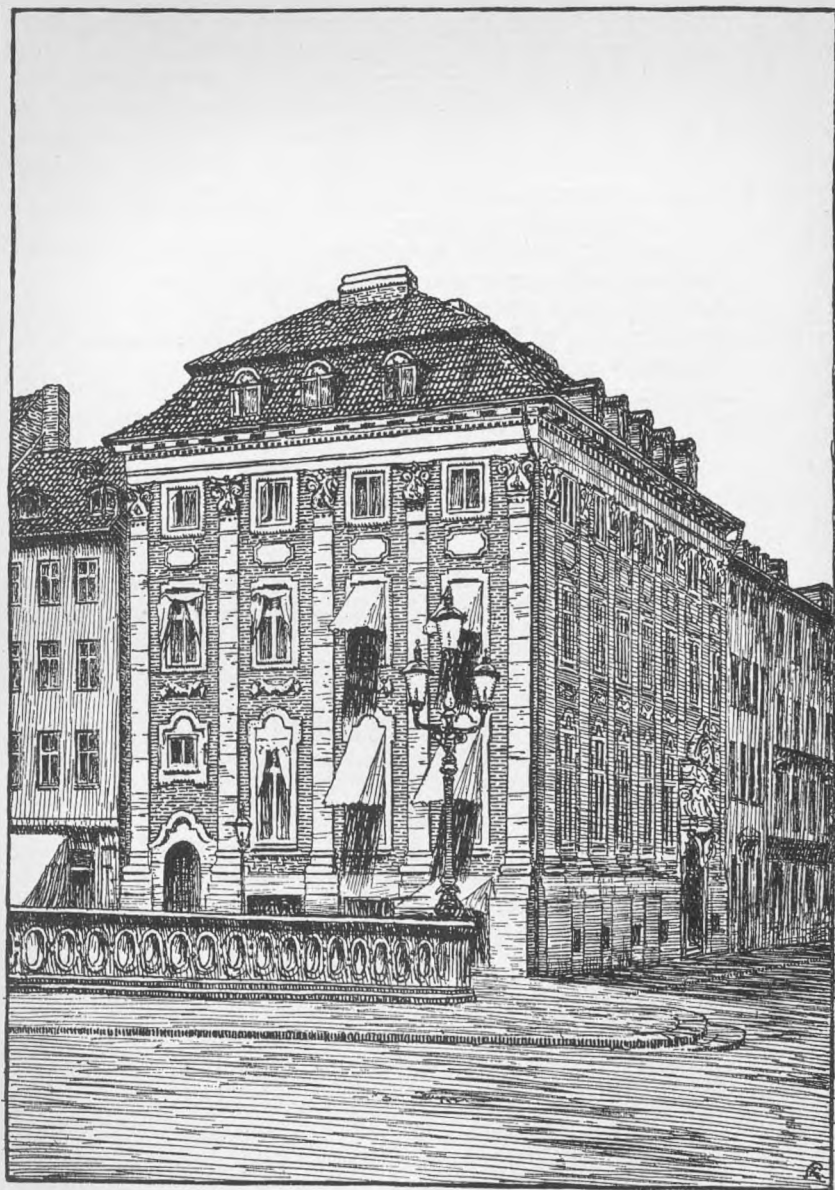
I det hele taget er det trist at se, hvor lidt der i det gamle

Hagemanns Kollegium (Alb. Jensen).

Kjøbenhavn tages Hensyn til Arkitekturen i de gamle Bygninger, som for den kyndige taler deres eget stilfærdige Sprog om en Kultur, der var finere end vor. Hvis man havde Øje for dette, vilde man ikke kunne begaa en saadan Uhyrlighed som den nye Bygning i Landemærket, dette fremmedartede Misfoster af Cement, Jern og Glas, der omtrent har ødelagt det smukke Gadebillede med Trinitatis Kirke og Rundetaarn i Baggrunden. Hvor uendelig lidt Forstaaelse for den særlig kjøbenhavnske Arkitektur har man ikke ogsaa haft ved Bebyggelsen af det nye Christian IX Gade Kvarter; alle disse prunkende Bygninger er trods deres rige Udstyrelse tomme for virkelig arkitektoniske Tanker og saa fjærnt som muligt fra det, de burde udtrykke.

Et talende Eksempel paa, hvor liden Interesse der, selv i de dannede Kredse, er for det gamle, ses ret af en Begivenhed, der nylig er fuldbyrdet, idet et af de gamle Patricierhuse i Amaliegade af sin adelige Ejer er givet til Pris for Byggespekulationen. Det blev nedrevet til Grunden, et nyt opført til Gaden og med en Fabriksbygning i Gaarden. Og hvorledes er saa det nye, der er kommet i Stedet? Har man haft en tvingende Følelse af Forpligtelse til i denne fornemme Gade at benytte de bedste forhaandenværende Kræfter for at sætte et værdigt nyt Hus i Stedet? Ja, man har aabenbart haft en ærlig Vilje til at ofre noget herpaa, thi Façaden med dens Granitkvadre og Sandstenspilastre m. m. har kostet en Masse Penge. Men de er spildte: ved Siden af de gamle fornemme Huse virker dette som en højkrøstet Praler i dannet Selskab. Denne Opstabling af kostbare Materialer har intet med Arkitektur at gøre, saa raat og saa misforstaaet det hele er. At vor Adel og andre Rigmænd, der ejer Ejendommene i Amaliegade, ikke har følt, at »noblesse oblige«, og har sluttet sig sammen om at forhindre dette Indgreb i Kvarterets Fred — det er noget af det uhyggeligste ved Sagen. Det viser ret, hvor stor den herskende Utryghed i Virkeligheden er, og at vore smukkeste Bygninger, den Dag deres Ejere ser deres Fordel ved det, vil forsvinde, og — hvad faar vi i Stedet? — Ja, saaledes kunde man blive længe ved, men for ikke at slutte denne lille Afhandling i altfor mørk en Tonart, vil jeg minde om, at der med Hensyn til et bedre Byggesæt og virkelig Sans for Gadearkitekturen dog er mange Lyspunkter at notere. — ULRIK PLESNERS »Aahuse«, hvor han — for første Gang i Nutiden, kan man gerne

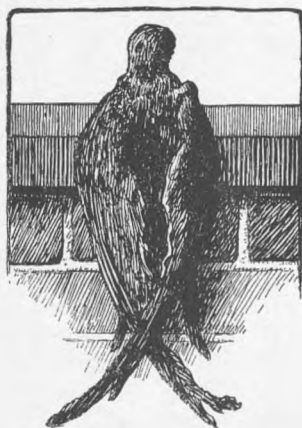

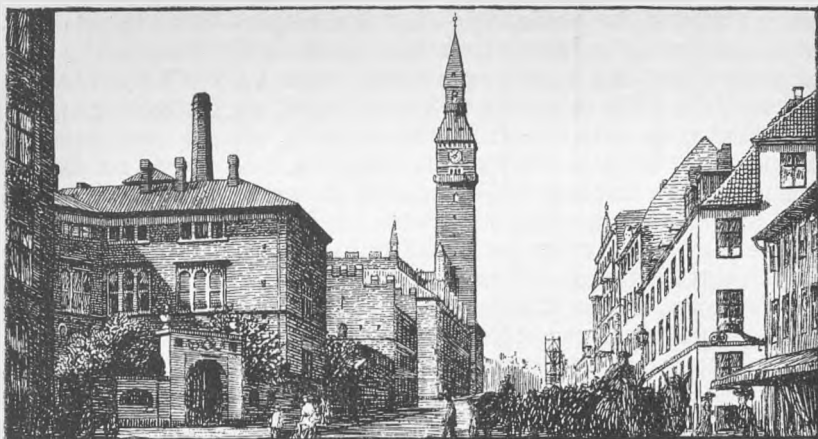
Kgl. oktroyerede Brandassurance-Komp. (Fr. Koch og Gotfr. Tvede).

sige — viste, at 5 Etagesbygninger kan gøres arkitektonisk, har sat mange gode Spor hist og her i de nye Kvarterer; ude ved Vodroffsplads har han senere tegnet de store Nybygninger, der ogsaa overvejende er fortræffelige, men de beskedne Aahuse er dog dem, der med mest umiddelbar Friskhed vidner om denne Arkitekts betydelige Ævner, og som bør være grundlæggende for Arbejdet paa Udviklingen af Typen for moderne Etagehuse.

Foruden de her nævnte Arkitekter og Bygninger kunde der selvfølgelig nævnes mange flere, hvad Pladsen imidlertid ikke tillader. Der er modne og ævnerige Arkitekter nok; Fejlen er kun, at Publikum ikke benytter dem tilstrækkeligt — dette være sagt, ikke for Arkitekternes, men for Arkitekturens og vor gode Bys Skyld!

K. Varming.

Vestervoldgade med Overformynderiet og Raadhustårnet.

BYPLANLÆGNINGENS LOVE

FOR Planlæggerne af nye Byanlæg vil den vigtigste Opgave i de fleste Tilfælde være den at skaffe gode Boligforhold. Det vil derfor være praktisk at begynde med at gøre sig klart, hvilke Former for Boliger der bør fremmes, saaledes at Gadenættet og Udstykningen i videst mulig Grad kan indrettes derefter.

Boligen. Økonomiske Hensyn forbyder jo i Reglen Opførelsen af den Bolig, der staar for den Byggende som »Idealet«, og han søger da ofte at reducere paa dette, indtil han naar ned til, hvad der bliver nogenlunde overkommeligt for ham. Paa denne Maade fremkommer de forkvaklede halvvejs gennemførte Efterligninger af store Forbilleder som f. Eks., hvor alle Værelserne i en lille Lejlighed lægges »en suite« med brede Fløjdøre midt paa Væggene, saa at der ingen fornuftig Plads bliver til Møblerne, eller hvor der bygges et lille 4 Værelsers Slot med en 3 Meters Park omkring paa alle Sider.

En bedre Vej at gaa er det, om man begynder med at se paa, hvad der er absolut nødvendigt, og derpaa forbedrer Planen indenfor det lagte Program ved at gøre Værelserne større, ved at forøge det ubebyggede Areal i en enkelt Retning eller ved paa anden Maade at lave en god beskeden

Bolig i Stedet for en daarlig »herskabelig«. — Den langt overvejende Del af Befolkningen har under 3.000 Kr. i aarlig Indtægt og kan ikke betale mere end højst ca. 500 Kr. om Aaret i Leje (eller i Forrentning af deres Hus), og, da denne Del af Befolkningen som Regel har flest Børn, volder Boligspørgsmaalet her de største Vanskeligheder. Man maa saadanne Steder nøjes med at tilfredsstille de nødvendigeste Krav til Boligen. Hvad bør den da indeholde?

Først og fremmest et Køkken. Dernæst et Soveværelse for Forældrene med Smaabørnene, og, hvor der er flere ældre Børn, et for Drengene og et for Pigerne. Hvor Opvasken ikke indrettes i et Rum for sig, og Køkkenet gøres til en »Køkkenstue« (som man ser det mange Steder i Udlandet), maa der dernæst nødvendigvis mangle en lille Dagligstue.

Naar man regner med Lejligheder, som de almindeligvis indrettes i Kjøbenhavn med Køkken, bør de altsaa mindst være paa 2 Værelser, og, hvor der er flere ældre Børn, paa 3-4 Værelser. I Almindelighed kan, hvad der er over 4 Værelser, neppe kaldes strengt nødvendigt, saa der vil kun være Grund til at tilrettelægge Udstykningerne efter større Lejligheder i ganske enkelte Tilfælde, hvor Kvarteret vil passe særligt for det bedrestillede Publikum.

Om Lejlighederne bør indrettes i Lejehuse eller i Ejhuse (Selvejerhuse), vil som Regel afhænge af Grundpriserne, idet den høje Pris forudsætter stærk Udnyttelse af Grunden, som oftest ved høj Bebyggelse, der hindrer, at Lejlighederne lægges ved Siden af hinanden (i Rækkehuse) i Stedet for over hinanden (i Etagehuse), fordi det bliver upraktisk at have de smaa Lejligheder fordelt med Værelser i mere end et Par Etager. Som Overgang mellem de 5-6 Etages Lejekaserner og de 1-2 Etages Villaer vil det imidlertid mange Steder være muligt at lægge Enfamilies Rækkehuse paa 2-3 Etager med en mindre Baghave og eventuelt Stuen udnyttet til Forretningsbrug.

Det ubebyggede Areal. En Legeplads ved Huset vil som oftest være i høj Grad ønskelig, ja for mange Familier kan man næsten kalde den nødvendig, hvor en rummelig Altan eller Veranda ikke giver en Slags Erstatning. Det er kun i et procentvis ringe Antal Lejligheder, at der holdes Pige og bliver Tid til at spadsere med Børnene til en Park eller oftfentlig Legeplads, saa Børnene ofte maa savne at lege i frisk Luft, naar man ikke vil sende dem ned paa Gaden eller i

Gaarden. Saaledes som Gaderne og Gaardene nu almindeligvis er indrettede, kan de ikke kaldes heldige Opholdssteder for Børn. De er som oftest grimme, uhyggelige og uhygiejniske. Det er derfor let forstaaeligt, at en »Villa med Have« for mange staar som et umaadeligt Gode i Forhold til en Lejlighed i en almindelig Lejekaserne. Skal Villaen laves, saa der er Mening i den, vil det imidlertid kun kunne blive et Mindretal af en Storbys Beboere, der kan overkomme at anskaffe sig den, og man maa for de andre søge lettere gennemførlige Forbedringer af Boligforholdene. Det er jo ikke nok, at Villaen er omgivet af »Have« paa alle fire Sider, men Haven bør ogsaa have visse Dimensioner. Fordi Idealet af en Bolig er en Herregaard midt i en stor Park, bliver et lille Hus, der i et Par Meters Afstand er omgivet af Stakit, saa man faar Indtrykket af, at det er Huset, der hegnes, ikke ideelt. Arealet udenom er for smalt; der kommer ikke tilstrækkelig Sol til, at man kan dyrke det som Have, og man maa derfor nøjes med den Tilfredsstillelse at kunne spadseres omkring sit eget Hus ad en Gangsti, der optager det meste af Grunden. En saadan »Villahave« er ofte ikke stort bedre end en almindelig Lejekasernes Gaard, hverken hvad Udseende eller Lysafstand angaar. Er Grundene for dyre til, at man kan faa et Areal paa ca. 600 m², kan man bruge sine Penge bedre end til saadan en Karikatur af en »Villa«.

Det, der er Brug for, er et Friluftsareal med god Adgang for Sol og frisk Luft, men uden for megen Træk. Det bør mindst være saa dybt, som Huset er højt. Ved Byggeforeningshusene ved Farimagsgade og Lyngbyvejen kunde det have været nogenlunde tilstrækkeligt, om Forhaven og Baggaarden var slaaet sammen, og enhver vil let kunne regne ud, at selv en Grund, der er alt for lille til Villabebyggelse, kan give en god Have, naar Huset blot opføres ved Grundgrænsen mod Gaden eller mod Naboen i Stedet for midt paa Grunden. Det vigtigste er, at der i fri Luft og indrammet af Grønt bliver en Legeplads for Børnene og en Siddeplads for Forældrene, men er Grunden ikke for dyr, bør der heller ikke mangle et Stykke Køkkenhave. Naar det ligger umiddelbart ved Huset, vil det i endnu højere Grad end Kolonihaverne være til Gavn og Glæde for Brugeren.

Selvom Bebyggelsen med Haver med Tiden maatte vige for tættere Bebyggelse, var der vundet ikke saa lidt, om man i Stedet for en klatvis Bebyggelse med enkelte 5 Etages

Huse midt paa aaben Mark byggede 2-3 Etages Rækkehuse for Enfamilier, foreløbig udelod hveranden Gade og anlagde Baghaver paa dennes og de vedliggende Grundes Plads. Om 20-30 Aar vilde man da kunne bebygge disse Grunde og anlægge den manglende Gade, uden at der fandt en saadan Ødelæggelse af Værdier Sted som nu ved Villakvarterers Overgang til høj Bebyggelse.

Samling af det ubebyggede Areal og Sammenbygning af Husene. Hvor man skal fremstille økonomisk indrettede Ejhuse for Enfamilier paa mindre Grunde, bør man i Reglen søge at samle det ubebyggede Areal paa ét Sted ved at rykke Bygningerne ud i Grundskellene, og man vil derved ofte komme til en Sammenbygning af flere eller færre af Husene. En saadan sluttet, halvaaben eller aaben Bebyggelse med Have, som forbydes ved Villaservitutter, kan blandt andet ses i Margretenhöhe og Hüttenau i Essen, paa Lidingøen og i Kvarteret Lärken i Stockholm, i den dejlige gamle Haveby Visby og ved utallige gamle og nye Enfamiliehuse i England. Af Huse, der her i Kjøbenhavn er lagt i Gade- eller Naboskel, viser Frederiksholms Kanal 28, Nybrogade 18, Det Raben-Levetzau'ske Palæ i Amaliegade og Sølvgade 38 nogle Typer, som — forsynet med Baghave — vil kunne afgive upaaklagelige Boliger for en eller to Familier.

Foruden en bedre Udnyttelse af det ubebyggede Areal giver Sammenbygningen Besparelser med Hensyn til Hegn, Ydermur og Vedligeholdelse. Huset bliver lunere, fordi det faar færre Ydervægge, og koster mindre at opvarme. Det ubebyggede Areal afgiver hyggeligere Opholdssteder, naar det ligger i Læ for Vinden og forbipasserendes Blikke, Lysafstanden mellem Husene bliver større, naar den samles paa enkelte Sider og, hvor der ikke bygges med Sidefløje eller større Husdybde end almindeligt for Villaer, vil der sjældent være Trang til Lys fra mere end 2—3 Sider.

Rent æstetisk set er Villabebyggelse, saaledes som den almindeligt udføres, ogsaa meget mangelfuld. Husene ligger for tæt paa hinanden og for meget paa Række til, at de kan virke selvstændigt som fritliggende Huse, og for langt fra hinanden til sammen at danne en Gadevæg. Allerede ved at udelade den af Stakit indhegnede Forhave foran Husene og at forbinde dem med Mur, Plankeværk eller andet tæt Hegn, der passer i Materiale til Huset, vil der opnaaes mere Fasthed. De sædvanlige Villaservitutter forbyder dette, skønt

Solvgade 38.

der er god Grund til at gøre Hegnet saa højt og tæt, at man kan færdes ugenert i Haven, naar Stedet ikke ligger saa frede-
deligt, at Hegn helt kan undværes*).

Det er rigtigt, at Grønt foran Husene kan klæde baade Husene og Gaden, men det er en stor Misforstaaelse derfor at foreskrive det overalt Gade op og Gade ned. Et Hus vil som oftest tage sig bedst ud, naar det faar fat i Gadelinien, men ved at trække en Del af Huset tilbage eller af og til at have Mellemrum mellem Husene, vil man kunne faa det Grønne og Husmasserne til at veksle. Man finder vel i det Hele taget vanskeligt noget smukkere, end hvor Bepantning knyttes til Bebyggelse og Kunst til Natur paa en god og naturlig Maade.

Udformning af Bygningen efter Brug og Beliggenhed.
I gamle Dage byggede Folk naturligere og smukkere uden

*) Se H. Kampffmeyers: Die Gartenstadtbewegung, hvor der er givet Eks-
empler herpaa. Afbl. 5, 6 og 39.

alle de mange Byggeregler, der meget ofte er opfundet af Folk, der aldrig selv har bygget et Hus. Den første og sidste Betingelse for, at et Hus skal være godt, er nu engang, at det er indrettet efter de specielle Fordringer, der stilles til netop det Hus. Det skal passe til Ejeren, hans økonomiske Evner og Sædvaner. Det skal passe til Klimaet, til Jord- og Terrænforhold, til Beliggenhed i Forhold til Udsigt, omliggende Bygninger og Bepantning, samt til Beliggenhed og Adgang i Forhold til Gade. Foreskrives der skematiske Regler, som det af juridiske og økonomiske Grunde er umuligt at komme udenom, saa gaar det ud over nogle af disse Forhold, og man bør derfor nøjes med at give de allernødvendigste Regler om hygiejniske Grænser for Bebyggelsen; Resten maa rettes efter et Skøn i de enkelte Tilfælde, og til dette bør man knytte Fagmænd paa det kunstneriske Omraade. Lovene skal ikke bestemme, hvad man skal gøre, men hvad man ikke maa gøre, og maa formes derefter.

Lad os faa Lov at bygge paa den naturlige Maade, man brugte i tidligere Tider i Kjøbenhavn, Provinsbyerne og Landsbyerne, og da man byggede Herregaarde, Gaarde og Huse. Der er ingen, der forlanger, at man skal have Lov at bygge straatækte Huse paa Østergade, men lad os, der bygger, have Lov til at tænke over Opgaven, vi faar, og søge den bedste Løsning i Stedet for at slaa op i en Slags Jernbjælketabel med Husprofiler. Eller lad os gøre Skridtet fuldtud og anskaffe en Slags Kageform (à la Edisons Betonhusform), hvorefter man kan lave betonstøbte Huse og Gader i Alenvis. Hvis man nu begynder en Opgave med at tænke over, hvorledes den bedst løses, i Stedet for at slaa Profilet op i Loven, saa bliver enten Arbejdet spildt eller Lovens Uriemlighed attesteret af dens Haandhævere ved, at de bliver nødt til at give en Række Dispensationer fra den*).

Selvfølgelig kan det være uheldigt at have en stor grim Bygning stikkende op i et smukt Kvarter med lav Bebyggelse, ligesaavel som det kan pynte, naar Bygningen er smuk (som en gl. Herregaard mellem lave Landsbyhuse eller Frelsers Kirke i Forhold til de gamle lave Huse i Sct. Annegade). Men en Gade bliver ikke smuk, fordi alle Husene har samme Størrelse. Hvor alle Husene ikke passer sammen i Stil og Materiale, maa de hellere fremtræde helt selvstændigt end være

*) Borgmesteren for Kjøbenhavns Magistrats 4de Afdeling har saaledes kalkuleret de Dispensationer, der kan blive givet i en Uge, til c. 600!

Regensgaarden.

tvunget ind i samme Størrelse og Form. Den Enhed, der kan opnaaesherved, bliver kun halvt gennemført og derfor værre end ingen. Det bliver som et Kompagni Soldater med halv civil og halv militær Paaklædning.

Hvor man fuldt ud er Herre over Bebyggelsen paa begge Sider af Gaden, som man f. Eks. var ved Nyboder, Amalienborg, Frederiksgades to Hjørner ved Bredgade og Bebyggelsen ved Søtorvet, dér kan det være naturligt at tilstræbe Symmetri og Uniformitet, men ellers vil der let fremkomme Tilfælde som ved den anden Side af Dronning Louises Bro, hvor der nok er bygget to Huse med Taarn af samme Form, men af forskellig Farve. Symmetrien og Uniformiteten maa hellere anvendes, hvor den naturligt hører hjemme og kan gennemføres paa en smuk Maade f. Eks. indenfor en enkelt Ejendoms Grænser som ved Frederiks-Hospitals og Bispebjerg-Hospitals Pavilloner. Den kunde bedre gennemføres ved Gadeanlæg i Tider, hvor Smagen var mere ensartet end nu, men selv da Frederiksstaden blev bygget, og Folk fik Grundene gratis for at følge den Tegning, som Kongens Arkitekt havde udarbejdet, eller i det mindste de opgivne Maal for Gesims og Vindueshøjder m. m., viste det sig ogsaa her meget vanskeligt at faa Enheden helt gennemført. I Nancy er der et glimrende Eksempel paa, at det kan gøres, men der skal vistnok særlige Omstændigheder til, for at Kjøbenhavns Kommunalbestyrelse skal ofre saa store Summer paa en Forskønnelse af Bebyggelsen, som dér er gjort. Naar en Del af Bebyggelsen i Kjøbenhavn har et ensartet Præg, skyldes det ofte, at Byggeriet efter de store Brande foregik en masse ligesom ved mange moderne Byggeforeningshuse. Ensartetheden har her sin naturlige Grund i, at Husene opførtes samtidig af de samme Folk til de laveste Priser. Naar baade Arkitekten og de praktiske Fordringer til Bygningerne i en Gade er fælles, kan Gadens Vægge paa naturlig Maade gennemføres efter samme Plan, men selvom Fordringerne til alle Bygninger i Byen var de samme, saa vilde det være uoverkommeligt for een Mand at bygge en By paa Kjøbenhavns Størrelse. Og hvor skal Grænsen saa sættes? Det er ikke alene Bebyggelsen mod Gaden, der kan være Tale om at gennemføre efter en fælles Plan, Gaardene trænger maa ske fuldt saa meget til at faa en ensartet Ramme.

Det forekommer mig derfor, at det naturlige er, at Kommunen fastsætter Trafikgaderne, som Byen som Helhed er

interesseret i, at de Private, der ejer Arealer til Udstykning, bestemmer, hvorledes de private Beboelsesgader skal gaa, og deres Grunde skal udstykkes, at Bygherren bestemmer, hvad hans Grund og Hus skal bruges til og vælger den Arkitekt, han har Tiltro til, og endelig, at Arkitekten søger den Løsning, som bedst passer efter de givne Fordringer — alt indenfor de nødvendigeste hygiejniske og tekniske Grænser. Hver især bør have en Bestemmelsesret indenfor visse Grænser og et deraf følgende Ansvar, og Enheden bør fremkomme ad naturlig og frivillig Vej. En Arkitekt vil kunne tænke sig tusinde andre Maader at bygge paa end de, der er patenterede i Kommunalbestyrelsens Lovforslag, og den, han vilde foretrække i det Tilfælde, han netop havde med at gøre, vilde i 99 af 100 Tilfælde vise sig at være forbudt uden gyldig Grund. Der kan nok gives enkelte nogenlunde almengyldige hygiejniske og tekniske Regler, men almengyldige kunstneriske Regler kan ikke gives, hvert Tilfælde har sine. Det er Forskellen mellem Kunst og Videnskab. Det eneste, man kan gøre, er at søge den almindelige Forstaaelse af Kunst fremmet, saa at de Byggende af sig selv bygger smukt, og i øvrigt lade et alsidigt sammensat Udvalg af Kunstforstandige forkaste, hvad der er under et vist Lavmaal. Det er ikke nok, som nu, at sikre et jevnt kedsommeligt Præg over hele Byen. I Kvarterer, hvor et kunstnerisk Udvalg hidtil undtagelsesvis har virket, har det vel ikke kunnet foranledige, at alle Husene blev Mesterværker, men det almindelige Niveau er blevet hævet betydeligt og Rædselsfuldhederne er blevet sjældnere.

Lejehuset. Det, der trænger til at forbedres ved Lejehusene, er først og fremmest Gaardene. Det er ingen Naturnødvendighed, at de behøver at være saa elendige, som de nu i Almindelighed er. Der findes Eksempler paa Gaarde, der kan staa paa Højde med det bedste, der er frembragt af Arkitektur i andre Retninger (Raadhusets aabne Gaard, Gaardene i Abel-Kathrines- og Soldenfeldtsstiftelse, i Vartov, Alderdomshjemmet i Guldbergsgade, Regensen, i Prinsens Palæ og Koncertpalæet). Gaardbebyggelsen giver udmærkede Betingelser for smuk, hyggelig, hygiejnisk og økonomisk Bebyggelse og er anvendt paa udmærket Maade overalt i Verden.

Man kan se den i gamle engelske Collegier og moderne Havebyer, i Stiftelser i Holland og »Höfe« (som »Füchtings

Hof») i Lübeck. Den er anvendt ved italienske Paladser, ved den spanske og arabiske »Patio«, den nordiske Herre- og Bondegaard og i Klostre over hele Verden. Gaardbebyggelsen bør ikke afskaffes, men forbedres.

Det forekommer mig, at den mest ideelle Form for tættere Bebyggelse er den, der er anvendt ved Kronprins Frederiks Stiftelse ved Dosseringen, Typografernes Stiftelse i Boyesgade og Lejhuse som i Istedgade, Classensgade og paa Strandvejen ved Hellerup (Istedgaard, Classensgaard og Strandborg) foruden i tidligere nævnte Eksempler for Gaardbebyggelse. D. v. s. en stor og dyb Grund, som giver Besparelse i Gadeanlæg og Gadeareal til Fordel for et forøget ubebygget Areal paa Byggegrunden. Altsaa en Bebyggelse med Side- og Bagfløje, der har Lysafstand til Naboskellene — langs hvilke Køkkengaarden lægges — og omsluttende en beplantet Gaard eller Have; noget lignende som Bebyggelsen om en beplantet offentlig Plads. Det kan være med eller uden Forbygning, denne kan slutte op mod Nabogrunden eller standse i samme Afstand som Sidefløjen, og den kan være højere eller lavere end Bagbygningen alt efter Omstændighederne, men den vil altid afgive en naturlig Plads for Forretningslokaler. I Modsætning hertil vil Boligerne ligge rolig og fredeligt i de andre Fløje med Udsigt over en rummelig, beplantet Gaard og alligevel med bekvem Adgang fra en Trafikgade. Den arkitektoniske Enhed, som vanskelig kan opnaaes i en Gade, hvor der bygges af mange forskellige, kan gennemføres bedre og mere virkningsfuldt i et saadant Gaardanlæg, hvor Rammen bliver ensartet paa flere Sider og Formen mere rektangulær end i Gaderne.

Beplantede Gaarde ved Lejhuse. Selv ved Lejhuse vil det ofte være muligt at udstykke det ubebyggede Areal i smaa Kolonihaver for hver Lejlighed; er der ringere Grund, kan der anlægges en fælles Have for hele Ejendommen (som i Gaardene ved Arkonagade og Asger Ryggsgade ved Sønderboulevard), og er der endnu mindre: en fælles Have eller Legeplads for hele Karreen midt i denne. Der kan saa anbringes Lysthuse for hver enkelt Lejlighed eller hvert enkelt Hus udenom det fælles Anlæg. Egentlig Gaardsplads er der nutildags meget lidt Brug for ved Beboelseshuse, det kan i Reglen indskrænkes til en Bankeplads, medens Skraldespannd og Gaard-W. C. kan anbringes i Kælderen. Selv i Forretnings-ejendomme og ved offentlige Bygninger er Gaarden ikke al-

tid nødvendig, men naar den laves, kan det være rimeligt at sætte Grænser for, hvor lille den maa være, da den ellers kan blive for skummel. Fordringen om en bestemt Vinkel for Lysadgang til Beboelsesrum og minimal Lysafstand for underordnede Rum vil i Almindelighed sætte Grænsen, naar der vender Vinduer mod Gaarden; andre Steder bør Gaardens Størrelse staa i Forhold til Husets Højde, selvom man fastsætter et vist Minimum, som kan blive gældende ved meget lave Huse.

Lovbestemmelse af Husets Størrelse i Stedet for, som nu, af dets Former. Det er et meget vidtløftigt Apparat, der er sat i Scene i Kommunalbestyrelsens Forslag, for at bestemme, hvormeget og hvorledes der maa bygges. Der er Regler for, hvormeget Areal der maa bebygges i de forskellige Zoner paa Hjørnegrunde — som der undtages fra, naar det gælder Forretningsejendomme i den indre By og »Fælles Bebyggelse« mellem Voldgaderne og Jagtvejen —; der er Regler for, hvor meget Areal der maa bebygges paa Mellemgrunde i de forskellige Zoner, i Yderzonen varierende for de forskellige Etageantal — som der gøres Undtagelser fra ved »Fælles Bebyggelse« ligesom for Hjørnegrundene —; der er forskellige Bestemmelser for, hvor højt Huset maa være i Forhold til Gadebredde i de forskellige Zoner, og Fastmaal, der gælder som Maksimum, men ikke er ens, naar der er Kvistbeboelse, og naar der ikke er, og som varierer efter Antallet af Beboelseslag, der er fastsat ved de saakaldte »Særlige Bebyggelsesarter« —; herfra gøres der atter Undtagelser, hvor der ikke bygges paa den ene Side af Gaden. Begge sidstnævnte Højdegrænser gøres atter mer eller mindre illusoriske ved, at der gives Tillæg til Gesims — forskelligt, efter som der er Kvistbeboelse eller ej — til Kviste og endvidere undtagelsesvis til Gavle, Frontoner m. m. ved visse Gadebredder, og saafremt de er unyttige. Yderligere undtages alle offentlige Bygninger fra Lovreglerne. Etageantallet beregnes efter lignende indviklede Regler. Dernæst gives der forskellige Regler for Lysafstande, for Forhavers Bredde, Bygningers Beliggenhed i Forhold til Vej og umaadelig detaillerede Regler for Bygningsfremspring, fastsat i Millimeter og selvfølgelig ogsaa med en Masse Undtagelser. Og naar der saa kommer Tilfælde som f. Eks., at Bebyggelsen er forskellig paa de to Gadesider eller Sider af en Hjørnegrund, saa bliver der Kludder i hele det indviklede System.

Larslejstræde med Petri Kirkemur.

Mon det Hele ikke skulde kunne gøres paa en simplere Maade med Regler, der er mere logiske og bedre udtrykker de faa almindelige og uomgængelige Fordringer, der maa stilles til Bebyggelsen, saa man undgik urimelige og uretfærdige Forbud eller saa mange Undtagelser fra dem, saa man faktisk ingen Lov har. Se f. Eks. paa et af de smukkeste moderne Gadebilleder, der findes — Vestervoldgade set mod Raadhuspladsen. Der er Overformynderiet, Kedelhuset, Brandstationen, Raadhuset, Bristol og Paladshotellet. Ingen af disse Bygninger kunde opføres her efter Loven, men kun paa Trods af den. Det er ikke blot de Plesnerske Huse, der i Reglen udmærker sig paa de Punkter, hvor de strider mod Loven, men der er vist ikke mange gode Huse, der stemmer helt med Lovens almindelige Regler. Skal der da være nogen særlig Fordel ved, at Arkitekterne skal gaa Tiggergang til Magistraten, hver Gang de bygger et Hus?

I Stedet for ovennævnte Bestemmelser maa der kunne sættes almindeligt gældende Hovedregler for al Bebyggelse med Grænser for

- 1) hvor stor Bebyggelsestætheden maa være for Byggegrunde i samme Zone,

- 2) hvor ringe Lysadgang der maa være for Beboelsesrum og
- 3) hvor højt øverste Beboelsesrums Gulv og Overkant af Gesims maa ligge af H. t. Brandvæsenets Slukningsredskaber.

Sammen med Reglerne til Sikring af fornøden Udgang fra Beboelsesrum til Gaden i Brandtilfælde, Værelser og Gaardes Størrelse, samt Lys til underordnede Rum vil de afgive de vigtigste lovmæssige Garantier for, at Bebyggelsen bliver forsvarlig i hygiejnisk og brandteknisk Henseende.

En Beregning af Bebyggelsestætheden efter Størrelsen af Etagernes samlede Areal i Forhold til Grundens Areal indtil Gademidten vil ikke, som den nugældende Beregningsmaade (af Stueetagens Areal multipliceret med Etageantallet set i Forhold til Byggegrundens Areal, Gadebredden m. m.) vise sig inkonsekvent og hindre fornuftige arkitektoniske, hygieiniske og økonomiske Løsninger. Man vil f. Eks. kunne skaffe et større Bygningskompleks en Porterlejlighed i en lav Udbygning, uden at denne regnes som 5—6-Etages Hus, man kan indskyde Lejligheden i en lille Del af Huset uden at skulle stryge en Etage over det hele. Man kan benytte en mindre Del af en stor Tagetage, f. Eks. Gavlog Taarnrum, uden at være tvunget af Beregningsmaaden til at slaa Taget i Stykker med Kviste for at udnytte hele Etagen. Man kan bygge Karnapper eller andre Fremspring, uden at man behøver at lade dem gaa op gennem alle 6 Etager (og udhængende Karnapper reguleres, fordi de medregnes i Etage-Arealet). Man kan trække den øverste Etage tilbage mod Gaden eller mod Naboen til Altaner (som f. Eks. paa Paladshotellet) og Taget kan udformes friere og med Tagfald til Siderne, uden at man, som nu, vil miste Etageareal derved. Man kan bygge en Stueetage til Forretningsbrug over hele Byggegrunden, saa det ikke beregnes til hverken mer eller mindre Etageareal, end det er, og formindske Side- og Baghuses Højde i Stedet, saa Lyset til Gaarden forbedres. Man kan bygge en Fabriksbygning (som f. Eks. Goschs Tændstikfabrik) eller en Sporvejsremise, der bruger Ovenlys, uden at udlægge »ubebygget Areal«, naar der ikke er Brug for det. Man kan bygge højt til den ene Side og lavt til den anden mellem 5—6-Etages Huse og Villaer, man kan sætte et 6-Etages Taarn paa et 3-Etages Hus, uden at det Hele skal regnes som 6-Etager. Man kan bygge højt paa Bakke-

toppen og lavt i Sænkningen, hvis man vil fremhæve Terænet's Form og nyde godt af Udsigten paa Bakken, saafremt der bebygges mindre af Grunden med det høje end med det lave Hus. Hvor Gadefacaden har særlig Værdi, kan man lægge saa meget som muligt af Etagearealet i Forbygningen og reducere Side- og Bagbygningen o. s. v. o. s. v.

Der kunne nævnes Tusinde Tilfælde, hvor den større Frihed vil betyde store Fordele for Bebyggelsen, men enhver, der har staaet overfor en Byggeopgave, vil selv kunne supplere disse Eksempler med andre.

Lysadgang for Beboelsesrum. For at sikre Lys til Værelserne mod Gaden maa Bebyggelsen holdes indenfor saadanne Grænser, at det overforliggende Hus kan blive fuldt belyst under den for Zonen bestemte Vinkel. Dernæst maa Bygningerne paa samme Grund lægges i saa stor Afstand fra hinanden, at de sikrer hinanden Lys under lignende Vinkel til nederste Beboelsesrums Gulv, og der maa sættes Grænser for, hvor høje Bagmure der maa bygges paa Nabogrunden, for at det kan blive muligt, at Bygninger herimod kan faa en passende Afstand og Lysvinkel. Bebyggelsen maa altsaa holdes indenfor et Rumfang, som er bestemt ved Skraaplaner, der udgaar fra den for nye Bygninger tilladte Bagmurshøjde, og fra den paa den modsatte Side af Gaden afsatte Byggegrænse. Opgaaende Partier, der ikke gøres bredere end Afstanden til den modstaaende Bygning, kan uden Skade være tilladt, naar Gennemsnitshøjden bevares. Selv om de overforliggende Rum en Tid paa Dagen faar mindre Lys, vil det gennemsnitlig blive omtrent det samme, da Solen ikke staar stille, men paa andre Tider flytter sig henover de Partier, der til Erstatning gøres lavere. Ved at begrænse det opgaaende Partis Bredde er der desuden altid sikret en vandret Lysvinkel paa 45° i Lighed med, hvad der nu gælder for Bygninger paa Hjørnegrunde, og man undgaar, at de opgaaende Partier, tillades extra paa Hygiejnens Bekostning og blot giver en Forøgelse af Bygningens Gennemsnitshøjde. Højdegrænserne for Bebyggelsen beregnes saaledes efter, hvor stor en Slagskygge den vil kunne kaste med den for Zonen givne Lysvinkel. Man kan da selv vælge, om man vil have sluttet, halvaaben eller aaben Bebyggelse, om man vil lægge den helt eller kun delvis i Byggegrænsen mod Ga-

den, om man vil have gennemgaaende Forhave eller eventuelt rykke Huset helt tilbage til Bagskellet, saa man laver et Dobbelt-Hus ved at bygge sammen med denne Nabo, man kan bygge parallelt med Gaden eller skraat, hvad enten det nu er for at faa Huset parallelt med en anden Gade (f. Eks. Frk. Adlers Skole paa Dosseringen), med et Side-skel for at faa bedre Udsigt langs Gaden (Lejehus i Toldbodgade), eller en bedre Inddeling af Grunden (Kunstkrikeren Wanschers Hus i Hellerup).

Der er en Rigdom af Løsninger, det vil blive muligt at vælge imellem efter disse Regler, og selv en Bebyggelse efter en samlet Plan vil der intet være til Hinder for at sikre ved Servitutter i Forbindelse med Gadeplanen, hvor der er Chancer for at gennemføre den paa fyldestgørende Maade. I gamle Dage, hvor man ikke kendte vore slaviske Byggelove, byggede man friere end nu, og Resultatet blev ikke daarlignere i arkitektonisk Henseende, saa kan man tilfredsstille de hygiejniske Fordringer ved mere plastisk-arkitektoniske Regler, kan det vel ikke siges at være noget stort Offer, om alle synlige Gavle og Bagmure til Gengæld forlanges udført som anden Ydermur, og alle Bygninger bliver underkastet et kunstnerisk Skøn, der selvfølgelig altid vil optræde varsomt.

Færdselsleddene. Efter at vi nu har set paa den vigtige Del af Byplanlægningen, som vedrører Boligen, skal vi gaa over til at omtale Færdselsleddene. Gaderne kan være beregnet for gennemgaaende Trafik, Lysttrafik eller for blot at give Adgang til Husene. Det er ikke alene med Hensyn til Gadebredden, der er forskellige Fordringer til de forskellige Slags Gader, men ogsaa med Hensyn til Profil, Krumning, Stigning og Bebyggelsen ved den. Ligesom det kendte Lommeværktøj, der skal kunne bruges til alt, ikke er velegnet til noget, saaledes duer det heller ikke at ville lave Veje, som kan bruges til alt. Som hver Slags Værktøj maa have sin Form, maa hver Slags Vej ogsaa have sin.

Ligesom Landets Vejnet kan inddeles i Landeveje, der forbinder Købstæderne, Sogneveje, der forbinder Landsbyerne, og private Veje, som giver Adgang til de enkelte Gaarde eller mindre Samlinger af Huse, saaledes har Kjøbenhavn ogsaa sine Hovedtrafikaarer, der forbinder den med de omliggende Byer: Helsingør, Hillerød, Roskilde, Kjøge og Dragør, sine lokale Trafikaarer, der forbinder de forskellige Bydele

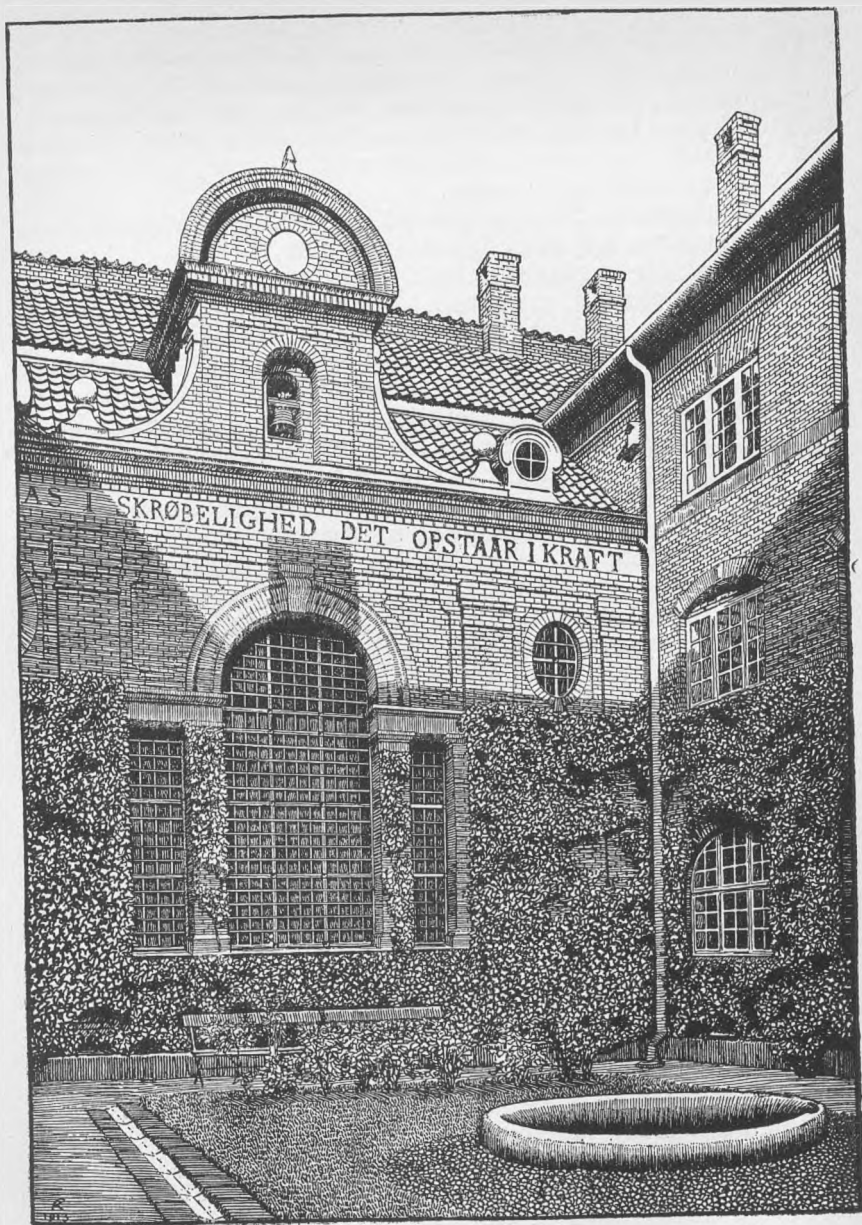
med hinanden, og sine private Beboelsesgader. Medens Landevejene har større Bredde, plejer Sognevejene kun at have en Bredde, saa to Vogne bekvemt kan passere hinanden (4—5 Meter). De private Veje har ofte kun et Par Meters egentlig Vejbane, men er der 3—4 Meter, vil to Vogne som oftest ogsaa dér kunne komme forbi hinanden. Er der kun Plads til een Vogn, og Vejen ikke er længere, end at man kan overse den, kan man undgaa at køre ind paa den, naar den ikke er fri. Der er ikke anden Gene ved en saadan Vej, end at man engang imellem kan risikere at maatte vente lidt, og det vil ikke altid være Grund nok til at ofre Jord og Penge paa at gøre den bredere.

Beboelsesgader. Forholdet er et lignende i Landsbyer og gamle Købstæder og burde være det ogsaa i de større Byer, hvor man af misforstaaet Iver for at imødekomme trafikmæssige og hygiejniske Krav har anlagt brede kostbare Gader paa Steder, hvor man kunde nøjes med Landsbygader, og derved gjort Grundene saa dyre, at de maatte bebygges stærkt. I de moderne Havebyanlæg har man da ogsaa søgt at komme udenom Lovreglerne, hvor de holder paa brede Gader, saavel som om de fleste andre Byggeregler, der gik ud fra jævn og høj Bebyggelse over det Hele. Vil man fremme den lette Bebyggelse, maa man ikke alene gøre Byggereglerne for dennesaa lempelige som mulige, men ogsaa stille de mindst mulige Fordringer til Vejanlægget. Hvor Trafikken ikke kræver de brede Veje, kan Hygiejnens Krav fyldestgøres ved, at man til Gengæld gør Have- eller Gaardarealet større. I hvor stor en Udstrækning, man vil vælge at trække Husene tilbage fra Gadelinjen, bliver et Spørgsmaal for sig, men selvfølgelig kan man gøre Husafstanden saa stor, man vil, ogsaa ved den smalleste Gade, naar Grunden er dyb nok, og ved Servitutter knyttet til Gadeplanen fastsætte en tilbagetrukket Byggelinie.

Lad os faa Gadebredden bestemt efter Trafikkens Fordringer, Husafstanden efter Lysvinkelen og Benyttelsen af det mellemliggende Areal efter, hvad der er Brug for i det paagældende Tilfælde, naar det ellers gøres paa sømmelig Maade. Selvom Lysafstanden ved høj Bebyggelse maa være større end Trafikbredden, er der ikke altid Grund til at fastsætte det i Gadeplanen, da Huset jo i alle Fald maa holdes indenfor den fastsatte Lysvinkel regnet fra den modstaaende Gadelinie. Er der liden Grund

at løbe paa, vil det dog være praktisk at bestemme den tilbagetrukne Byggelinje ved Servitut, da Hushøjden derved kan gøres større i Forhold til Husafstanden. Regner man med 9 Meter høje Huse ved 6 Meters Gade, kan man ved servitutmæssig bestemt Tilbagerykning nøjes med 9 Meters Husafstand, hvor man ved frivillig Tilbagerykning vil faa 12 Meters Afstand, idet det ikke vil være nok, at et Hus paa den ene Side Gaden rykkes 3 Meter tilbage og derved faar 9 Meters Afstand til den modstaaende Gadelinie, men det samme maa gælde for Genboen, naar han ogsaa vil bygge 9 Meter højt Hus. Ellers vilde han egenmægtig hindre, at der paa den overfor liggende Grund senere kunde bygges lavere Hus helt ud til Gadelinien, idet det vilde savne det nødvendige Lys.

Beplantning i Gaderne. Vil der ved Beboelsesgader med lav og delvis aaben Bebyggelse i Reglen ikke være Anledning til at lave Forhaver, saa kan Forholdet blive anderledes ved Beboelsesgader med høj tæt Bebyggelse. Selvom Bebyggelsestætheden dér vokser til det tidobbelte, vil en Kørebane paa 2 Vognbredder være tilstrækkelig, og kun Fortovene trænger til Udvidelse. Husene vil imidlertid fordrø betydeligt større Lysafstand, end en saadan 8—12 Meters Gade er bred. Regnes der f. Eks. med 20 Meter høje Huse ved 10 Meters Gade, kan man forøge Bygningsafstanden ved at trække Husene tilbage paa een eller begge Sider. De 10 Meter vil være for meget til almindelige Bygningsfremspring, men nogle Steder kan der maaske være Brug for en Forgaard flankeret af lavere fremskudte Fløje, der kan faa Sidelys fra Gaarden. Bebyggelse med saadanne Cour d'honneurs er meget almindelig i franske Byer (f. Eks. i Nancy) og er et godt Middel til at undgaa Kedsommelighed i lige Gader. Der ses Eksempler paa saadanne i Fredericiagade 2, Kristiansgade 2 og Dyrkøb. Imidlertid vil ogsaa Forhaver kunne tage sig ud med saadanne Bredder, som her vil blive Tale om (f. Eks. ved Vordrofflund og Raadhushaven). Bliver den ene Side af Gaden stærkere solbelyst end den anden, bør man lægge hele Haven over i Solsiden, hvad der i Reglen ogsaa vil være det smukkeste; til Erstatning kan man saa give den Husrække, der savner Forhave, en Baghave, der kan faa Plads i Gaarden, fordi Husene ikke rykkes tilbage paa denne Side. At den ene Husrække ligger helt ud i Gadelinien, vil give det Hold i Gaden, som den ellers let vil savne med Forhave paa

Gaarden i Abel Cathrines Stiftelse (H. B. Storck).

begge Sider, og bygges der Havemur af Mandshøjde, af og til brudt af smaa murede Havepavilloner samt Træer og Slyngplanter, der hænger udover, vil der paa denne Maade kunne skabes ligesaa skønne Gadebilleder som det fortrinlige i Larslejstræde ved Petrikirke eller Ehlers Collegium set fra Niels Hemmingsgade.

Er Bebyggelsen hverken, hvad der i Almindelighed gaar under Begrebet høj eller lav Bebyggelse, men 3—4 Etager, og der samtidig er ringe Grunddybder, som ikke tillader megen Tilbagerykning, maa man hellere undvære hegnede private Forhaver, end at nøjes med nogle faa Meters Bredde paa dem. Man kan da, for alligevel at faa noget Grønt foran Husene, lægge en Stribe offentlig Forhave, f. Eks. en lidt hævet Græsabat kantet med lidt lav Hæk, og selv om Vedligeholdelsen maatte høre sammen med det øvrige Vejareals, var der ingen Grund til at forbyde de enkelte Husejere at plante Slyngplanter, Stokroser eller lignende opad Huset eller at lave en Bænkeplads mellem et Par Træer foran Huset. Endvidere kan det Grønne lægges mellem Kørebanelen og Fortovet, saa det freder dette mod Støv og Kørebanelens Uro (en Maade, der er særlig almindelig i Amerika), og endelig kan man lægge det i Gademidten, som ved Vestre-Boulevard. De to sidst nævnte Maader hører dog nærmest hjemme i Gader med Lysttrafik samt i Gader for almindelig Trafik i midlertidigt Anlæg, hvor de tillader direkte Adgang til Husene og derfor ikke umuliggør Butikker, saaledes som Forhaver gør. Hvor der ikke er Brug for ret mange Butikker, vil Ordningen med Forhaver i den ene Side af Gaden kunne anvendes. For at se ud af noget maa et Midteranlæg mindst være $\frac{1}{3}$ af Gadebredden og helst $\frac{1}{2}$ eller mere, hvorimod man mellem Fortov og Kørebane bedre kan nøjes med mindre Bredde, hvis Græsriben støttes ved Træer eller Hæk; ja er Hækken kraftig, kan den alene sine Steder være tilstrækkelig.

Selv om Forhaver ellers er foreskrevet, vil det ofte være heldigt at trække Husene frem ved Gadeenderne. Det bliver naturligt, naar der er Butik paa Hjørnet, og det vil skærme den Række Forhaver, der findes langs Gaden, paa lignende Maade, som Muren for Enderne af Raadhushaven skærmer denne. Man undgaar derved den hæslige Hjørneklaring — eller Mangel paa Klaring — med fremspringende Stakithjørner. Hele Gaden faar et mere sluttet og hyggeligt Præg, idet

den nærmer sig Pladsformen. Dette kan yderligere fremhæves ved at indskrive Indkørselen til Vejen til en Vognbredde, eventuelt ved Udeladelse af Fortovet her og ved helt at overbygge Gaden. Ved Domhuset, Kolonnaden ved Amalienborg og de gamle Byporte er der givet smukke Eksempler paa Gadeoverbygninger.

Blinde Gader og Veje for Gaaende. I Stedet for at lade en Tværgade skære gennem en dyb Karré, for at opdele den til mindre Grunde, vil man ofte kunne naa et bedre Resultat ved at lade Gaden standse et Stykke inde i Karréen. Har denne en Dybde, der svarer f. Eks. til 4 Villagrunde, kan man nøjes med at føre Vejen halvt ind og gøre det inderste halve Stykke af tredobbelt Brede ved Tillæg af det sparede Areal. Derved faar man en lille aflukket Plads, hvor der i Midten kan anlægges Bepantning, Lege- eller Tennisplads. Ligesom et Værelse er hyggeligere end en Korridor, bliver en Plads, man kan opholde sig i Fred paa, hyggeligere end en Vej, der kun tjener til at passere ad. Vil man endelig have Forbindelse tværs igennem, kan man ofte nøjes med en smal Gangsti paa $1\frac{1}{2}$ —2 Meter mellem Haverne. I nogle engelske Havebyer er saadanne Anlæg blevet Reglen (f. Eks. i Hampstead) og er gennemført paa mange fortrinlige Maader. Medens man dér betragter dem som Idealet af Bebyggelse, forbyder man dem her i Loven. Selvfølgelig kan de ogsaa laves galt som alt andet, men derfor er der ingen Grund til at hindre dem ved rigoristiske Forbud, naar de laves godt, ligegyldig om det nu gælder lav eller høj Bebyggelse. Hortensivevej, Helenevej, Lindevangsvej og Villavejene ved Sct. Jørgens-Sø samt Strandgade er vel ikke særlig gode Eksempler paa saadanne blinde Veje, men giver dog Forstaaelse af, at ogsaa »Cul de sac's« kan laves godt, og jeg har hørt Beboere saadanne Steder udtale deres Glæde over den Ro og Fred, der var. Den gamle Overtro, at Bøller og Uvæsen skulde holde særligt til saadanne Steder, bekræftes ikke. Ræven holder nok af at have to Udgange og undgaar derfor helst at lade sig spærre inde saadan et Sted. At Gangstier (saavelsom Trappegader) bør være tilladt, naar der ellers er tilstrækkelig Kørselsadgang til Husene, skulde synes selvfølgelig, men jeg skal nævne det, da de nu er forbudte. Alle Veje skal nu være mindst 30 Alen brede, og i det nye Lovforslag kan de kun undtagelsesvis nedsættes til 8 Meter, skønt smalle Genveje for Gaaende ofte kunde gøre fortrinlig Nytte.

Gadens Retning. Beboelsesgadernes Retning bør først og fremmest bestemmes efter en god Udstykning af Grundene, og, hvor der vanskeligt kan bygges andet end sluttet Bebyggelse, tillige efter, hvorledes Gadesiderne faar Solen mest ligelig fordelt. Selvom Gaden gaar i en uheldig Retning, vil der intet være i Vejen for at lægge Husene efter Solen paa den ene eller begge Sider af Gaden (f. Eks. Forsøgshusene ved Mariendalsvej), naar sluttet Bebyggelse ikke er paabudt i Loven, og det ikke drejer sig om meget tæt Bebyggelse. Anvendes der saaledes aaben Bebyggelse paa Gadens Sydside og sluttet paa Nordsiden — hvor Gaardsiden fortrinsvis anvendes til Køkken, Trapper, Udenomsrum og kun et enkelt Værelse, som nu — vil den jo bedst taale at ligge mod Nord; saa faar man Solen ind i Gaden gennem Aabningerne mellem Husene, Udsigten friere fra den sluttede Husrække og undgaar dog for meget Gennemtræk og Uro i Anlægget.

I anden Række kommer Hensynet til den kortest mulige Forbindelse med Omverdenen og til Stigning m. m. Maa Gaden nødvendigvis lægges paa skraa ad en Række Grundskel, kan det være praktisk alligevel at holde Byggelinjerne vinkelret paa disse (for ikke at faa skæve Værelser), saa Grundene bliver rektangulære og Byggelinjen savtakket. De trekantede Arealer, der bliver tilovers mellem denne og Gadelinjen, vil kunne benyttes til Fritrapper, Kældertrapper, Terrasser og Karnapper paa lignende Maade, som hvor Byggelinjen ellers er trukket tilbage for Gadelinjen; der kan blive god Udsigt paa langs ad Gaden, et malerisk Gadebillede og glimrende Pladser for Udstillingsvinduer i Forretningsgader (f. Eks. Købm. Møllers Hus m. fl. i Kolding. Se Gl. Bygn. Bev. Aarsberetn. Ogsaa Uglspilshus i Braunschweig). For at undgaa lange Beboelsesgader, der kan virke uhyggeligt og give for frit Spillerum for den stærke københavnske Blæst, kan man svinge dem noget eller forskyde dem for hinanden, hvor de skærer en anden Gade. Grunden for Enden af Vejen vil vinde i Værdi, da et Hus paa den vil faa udmærket Udsigt langs Gaden og kan formes smukt som »point de vue« for denne. Tillige markeres Gaden som Beboelsesgade og undgaar paa naturlig Maade Gennemgangstrafik, fordi denne vil foretrække de lange Gader.

Trafikgader. Medens det i det væsentlige er private Interesser og Hensyn, der bør være det afgørende ved Inddeling af Storkarréerne, som Trafikaarerne danner, og til mindre

Karréer med Beboelsesgader, saa bør Kommunalbestyrelsen ikke alene have Ret, men ogsaa Pligt til at sikre Byen et godt Trafiknet. Det bør gennemføres — jeg vil ikke sige uden Hensyn til, men — uden at hindres af private Ejendomsforhold, fordi hele Befolkningen er interesseret i en god Ordning. Medens kommunale Planer for Udstykningsgader paa privat Grund nærmest bør betragtes som en Ledetraad for Grundejerne og en Slags Tegnehjælp — der iøvrigt kan være fuldt begrundet, naar Vejledningen sker i den rigtige Retning — saa maa det Offentlige ved Fastsættelsen af Trafiklinjerne bestemme de Rammer, indenfor hvilke de private Grundejere maa røre sig, forsaavidt der bliver Brug for en yderligere Opdeling af Karréerne. Da Maskerne i Trafiknettet naturligt udvider sig, efterhaanden som man kommer udefter, vil det selvfølgelig nærmest blive i Yderzonerne, Hensynet til den private Bebyggelse kan komme i Forgrunden, og Grundejerne kan stilles frit med Hensyn til, hvilken Plan de vil foretrække, naar den ellers er forsvarlig i hygiejnisk og æstetisk Henseende. Adgangen til at gennemføre Trafiknettet bør derimod lettes for det Offentlige ved, at man formindsker Omkostningerne ved Gennemførelsen til det mindst mulige, saaledes at ikke blot Arealudlægningen, men ogsaa Anlægsudgifterne bør paa-lignes de vedliggende Grunde i den Grad, som de vurderes til at stige i Værdi ved Vejanlægget. At der i Almindelighed vil fremkomme en betydelig Værdistigning, hvor større nye Færdselslinjer gennemføres, er givet, og de fleste Steder vil den vel ogsaa overstige Vejudgifterne; men til Gengæld kan der jo ogsaa tænkes Tilfælde, hvor en bred Trafikvej (f. Eks. udelukkende for Godstrafik eller lignende) ikke forøger Grundens Værdi. Medens den Gadebredde, der nu forlanges efter Loven, er for bred til almindelige Beboelsesgader, er den for smal til de vigtigere Trafikaarer og kan kun omtrent passe for 2den Rangs Trafikgader.

De vigtigste Hovedveje gaar i radial Retning fra Byens Centrum til de omliggende Byer, i det væsentlige efter de Linjer, som blev bestemt af de gamle Byporte. Til Helsingør gaar Linien Østergade—Østerbrogade—Strandvejen, og til Hillerød Linien Kjøbmagergade—Nørrebrogade—Nørreallé—Lyngbyvejen; mod Vest gaar Frederiksberggade—Vesterbrogade—Roskildevejen, medens Kjøge nu kun faar Forbindelse over denne Vej (i gamle Dage over Valby og Gl. Kjøgevej); mod Syd gaar den gamle Hovedvej over Knippelsbro

til Amagerbrogade og Dragør. Byens Centrum laa i den ældste Tid omtrent, hvor Nørregade og Vestergade skærer hinanden, senere kom den store Udvidelse med »Frederiksstaden«, saa det flyttedes i Retning af Kongens Nytorv. Det bliver nu et Spørgsmaal, om det skal forblive ved Amagertorv, eller om de store Forstæder Vesterbro, Frederiksberg, den nye Hovedbanegaard, Sporvejscentralen og Raadhuset skal trække det mere ad den Kant. De senere Aars Udvikling synes at pege i denne Retning, men man kan søge at hæmme eller fremme denne Udvikling. Skal Byen stadig blive ved at udvikle sig som hidtil, vil Spørgsmaalet om en Forbedring af Vejene for den gennemgaaende Trafik fra Øst til Vest og Nord til Syd efterhaanden blive mere og mere brændende, og der vil komme et Tidspunkt, hvor der maa gøres noget. (Der er i Øjeblikket ingen Anledning til at tro, at Danmarks Befolkningstilvækst skulde holde op, eller holde op fortrinsvis at søge til Byerne, særlig Hovedstaden, thi Landbruget trænger nu snarere til mindre Arbejdskraft end før.) Der er da tre Maader at forbedre Hovedfærdselsvejene paa.

1) Ved en Udvidelse af det gamle Strøg. Det vil være overordentlig kostbart — ialtfald hvis man ikke gør det efterhaanden og anvender de tidligere antydede Bebyggelsesregler, hvorved Gadeareal kan indvindes paa Gaardarealets Bekostning — og først og fremmest vil det være at tilintetgøre en Del af Byens historiske Karakter og Værdi i Bebyggelsen og Gadeanlæggene.

2) Man kan udvide gamle Parallelaarer, føre dem videre eller danne nye ved at bryde ind gennem de dybere Karréer. For de sidstnævnte Maader gælder det samme som foran nævnt, men vel nok i mindre Grad. De trafikmæssige Krav vil vanskeligt helt kunne gennemføres ad denne Vej, hverken med Hensyn til Gadernes Bredde eller deres Føring.

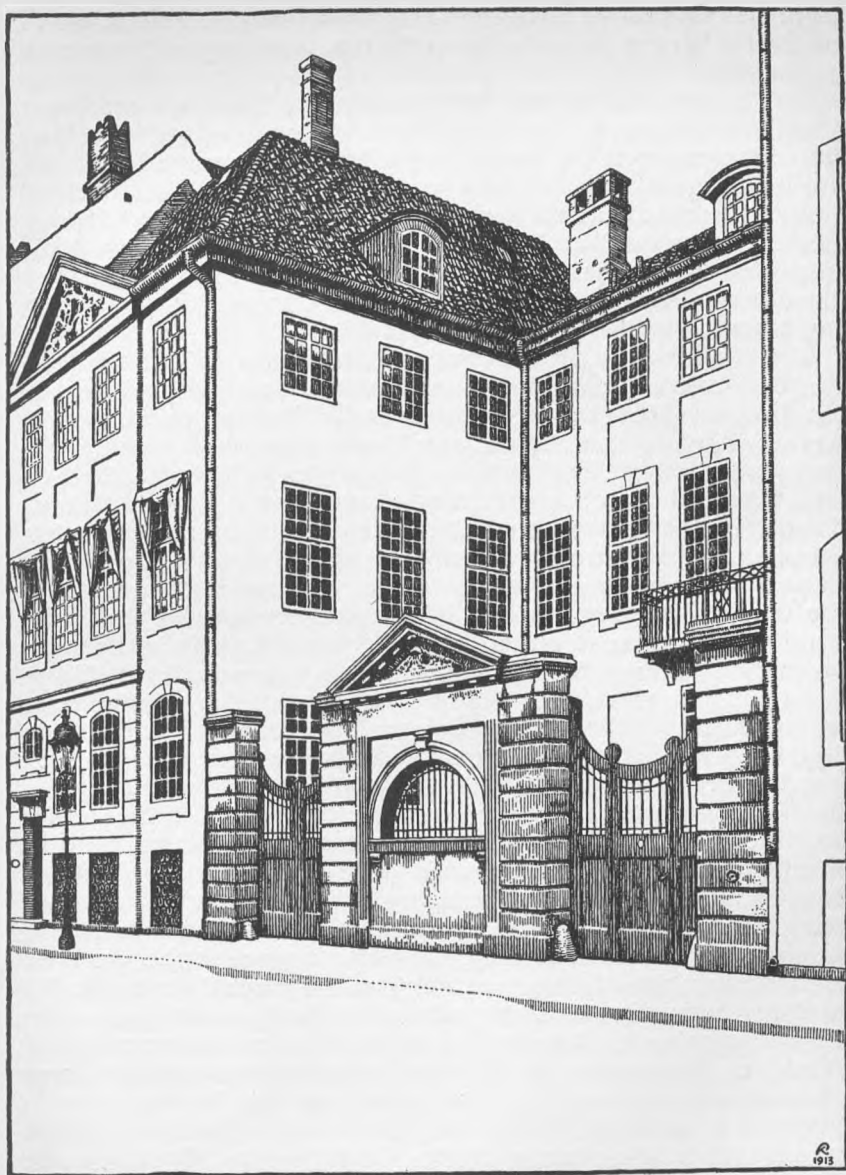
3) Man kan lade være at rive det gode gamle ned, der har Værdi som Vidne om sin Tid, men bygge det nye ved Siden af, saaledes at det i saa høj Grad som muligt kan fyldestgøre Nutidstrafikkens Krav. Ved Gennemførelsen af Linnien Borupsalle — Aaboulevard — Gyldenløvesgade — Vesterboulevard — Langebro — Amagerboulevard er der skabt en direkte Forbindelse mellem Frederikssundsvejen og Dragørvejen og det første Skridt gjort til at føre den gennemgaa-

ende Trafik udenom den gamle By tildels ad brede Veje, der fandtes, eller ialtfald var Plads til. Ogsaa Nørre- og Østervoldgade kunde trænge til at nyttiggøres mere ved at give Plads for større Trafik, og netop nu vil det ikke volde særlig Vanskelighed at føre en Del af den gennemgaaende Trafik Østerbro—Vesterbro udenom den gamle By, idet man kan fortsætte Vejen fra Voldgaderne over det gamle Banegaardsterræn til Gl. Kongevej, Vesterbrogade og Sønderboulevard samt den modsatte Vej langs Boulevardbanen til Strandboulevarden og Østervoldgade. Hvor disse Linier skærer hinanden, vil saa Byens nye Centrum blive, mathematisk paa Hjørnet af Nørre- og Vestervoldgade, men i Realiteten gaaende helt hen til Vesterbrogade og omfattende baade den kommunale Central Raadhushs-pladsen, Sporvejs- og Jernbanecentralen. Tager man Konsekvensen heraf, maa hele Vejprogrammet ogsaa lægges herefter, og alle nye Trafiklinjer, Vejudvidelser eller Gennembrydninger foretages med Henblik paa at lette Forbindelsen til det nye Centrum. Derfor vil de gamle Hovedruter selvfølgelig ikke miste deres Trafik, men man vil undgaa, at den vokser saa stærkt, og den vil mere og mere gaa over til Forretnings- og Strøgtrafik, medens den grovere Færdsel vil søge de mere bekvemme brede Veje. Den indre By vil saaledes efter al Sandsynlighed vedblive at være Forretnings- og Spadserestrog i lange Tider endnu. Ved Konkurrencen om Planer for »Storkjøbenhavn« foreslog jeg, at man skulde arbejde henimod denne Flytning af Centret, medens alle andre gik ud fra en Bevaring og Udbygning af det bestaaende Vejsystem. Det kan blive interessant at se, hvorledes Enderesultatet vil blive, og om de paa den gamle Ordning baserede Planer maa forlades.

Vejbredden. For at bestemme en Trafikvejs Bredde maa man undersøge Størrelsen af den tilstedeværende Trafik og skønne om den kommende. Et godt og anskueligt Hjælpe-middel dertil er Trafikkort og Modeller, som man kan se dem paa alle større Byplansudstillinger. Trafikkens Størrelse er dér grafisk fremstillet efter Bredden eller Højden paa de paagældende Vejkort. Ved man saaledes, at Picadilly og Regentstreet i London ved en Optælling 1. Mai 1903 fra Kl. 9 Morgen til Kl. 9 Aften viste sig at have en Trafik af henholdsvis 16576 og 17768 Vogne, medens Vesterbros Passage nu højt regnet passerer af 300 Vogne i Timen ved en langt større Gadebredde, saa kan man skønne, at det vil være en

Overdrivelse attale om stærk Vogntrafik dér. Ligesom Statistikken virkede meget oplysende om Antallet af Cyklende og Ridende i Søgaderne, saaledes vilde den ogsaa vise, hvor meget større Betydning Fodgænger- og Cyklistfærdselen i Vesterbros Passage har. For Trafikgader maa man sige, at en Kørebane paa 2 Vognbredder er det mindste, man bør have; er der bebygget paa begge Sider, bør der i altfald være een Vognbredde til, saa der kan blive Holdeplads paa den ene Side og helst een paa hver Side. Desuden kan der være Brug for i Midten at lægge endnu en à to Vognbredder for at hurtiggaaende Vogne bekvemt kan passere forankørende — alt-saa særlig, hvor der kommer baade Heste- og Motorvogne. Derimod er der sjældent saa megen Trafik, at der kan blive en konstant Strøm af Vogne i mere end een Række for hver Retning (et saadant Eksempel kan dog ses i Calle de Alcalá i Madrid paa det Tidspunkt af Dagen, hvor Folk kører hjem fra Paséoen). I disse Profiler paa to til seks Vognbredder kan man saa lægge Sporvej, men bør søge at undgaa det, naar der ikke er 4 Vognbredder, selvom man i mange gamle Byer kan se det i Gader af indtil 1 Vognbredde. Sporenes naturlige Plads er i en Vognbreddes Afstand fra Fortovet, da de Kørende dér lettest kan stige af til dette i Læ af holdende Vogne, eller man kan lægge dem i et særligt afdelt Stykke af Gaden, hvis dennes Bredde tillader det. En god Ordning er ogsaa at lægge dem i en særlig Gade, f. Eks. langs Grundenes Bagskel, i Lighed med, hvad der bruges ved Jernbaner og Bybaner.

Cyklestier og Fortove. Paa Grund af Cyklismens store Betydning ikke blot som sund Sport, der kalder Bybeboerne ud til Friluftsglæder, men særlig fordi den letter Udflytningen til de aabne Arealer, bør der anlægges langt flere Cyklestier og -striber end nu; men de bør saavidt muligt ikke anlægges klods opad Fortovet, hvor Faren for Sammenstød med de Gaaende, der uforvarende betræder Cyclestien, er ligestor for begge Parter. Heller ikke bør man nøjes med en enkelt i den ene Side, da den med stærk Trafik er vanskelig at passere, og det bør undgaaes at skifte den fra den ene Side af Gaden til den anden, saaledes som vi har saa mange uheldige Eksempler paa, thi det giver yderligere Forvirring i Færdselen. Det naturligste Sted for Stien eller Striben er i Gademidten, hvor den hurtiggaaende Trafik hører hjemme — da man altid skal holde til venstre for den foran Kørende — og

R
1915

Fredericiagade 2.

hvor den Cyklende hverken generes af de Gaaende eller af holdende Vogne eller af Færdsel fra disse over Cyklestien til Husene.

Fortovsbredderne bør bestemmes uafhængigt af, hvor bred Kørebanen er, og i Forhold til den gaaende Trafik. Medens der paa een Vej saagodtsom kun er Vogntrafik (f. Eks. Godsbanegade), er der paa en anden i overvejende Grad Fodgængertrafik (Østergade), og Profilet bør give Udtryk derfor, hvor det kan lade sig gøre. Men det er selvfølgelig nemmere at nøjes med en Generalregel om, at hvert Fortovs Bredder skal være $\frac{1}{5}$ af hele Gadens, end at tænke over, hvad der passer i det foreliggende Tilfælde.

Lystveje og Parker. Foruden Beboelses- og Trafikveje er der den tredje Slags Veje, som særlig anlægges for Lysttrafik. Medens Hovedtrafikvejene i radial Retning anlægges for at lette Adgangen til Byen, saa bør de vigtigste Lystveje anlægges for at lette Bybeboeren Adgangen til Landet. De Steder, Kjøbenhavneren fortrinsvis søger, er jo Dyrehaven og Frederiksdalskovene, men desuden er der den mindre søgte Kongelund paa Amager. Mod Vest maa Udflugtsstedet først skabes, men en Mulighed for det er der ved Mosen mellem Vallensbæk og Tranekilde. Man søger nu mange Steder at omgive Byerne med en Parkzone, et Slags Friluftsbælte, som sætter en Grænse for Byens Størrelse, saa yderligere Udvidelse af Byen maa finde Sted ved at overspringe dette Bælte og at danne mindre Byer udenom Moderbyen. Mod Øst og Syd er Øresund det bedst mulige Friluftsbælte, men dannes der, paa Grundlag af Mosen ved Vallensbæk, en Plantning, der føres helt ned til Vandet og med Tiden ved et Skovbælte forbindes med Jonstrup Vang, mangler der kun en mindre Plantning mellem Ermelunden og Sorgenfriskoven, for at Ringen kan være sluttet. Længere inde dannes en anden god Ring af Befæstningslinjen, som det vil blive Fremtidens Sag at søge bevaret som Anlæg, naar den engang ophæves som Befæstning; Sænkningerne, der danner de indlemmede Distrikters naturlige Grænser ud- og indefter, egner sig daarligt til Bebyggelse og kan derfor naturligt bevares som grønt Areal og beplantes. At der efterhaanden laves større nye Parkanlæg i Lersøen og Utterslevmose, tør betragtes som givet og er allerede forberedt, men foruden Parkstrimlerne paa Engarealerne langs Lygte-, Ladegaards-, Grøndals- og Harestrupaaerne bør de sydvestlige Bydele kunne gøre be-

rettiget Krav paa en Park ved Valbyfælle. Afvandes denne, og Parken bygges ud i Vandet til Sorterende, vil Fælleden kunne udnyttes udmærket til Egehuse, og Parken faa sin særlige ejendommelige Karakter som Strandpark med en bred »Plage« for Badende og Lystbaadehavn m. m. Indskrænker man sig til at opfylde en mindre Del af Arealet og særlig langs Renden, vil Opfyldningen paa det lave Vand blive overkommelig, og medens man andre Steder med stor Bekostning gra-ver kunstige Indsøer, vil de da her fremkomme af sig selv. Ogsaa Amager bør have et Parkbælte langs Bygrænsen i Til-knytning til Skydebanerne og en mindre Strandpark ved Ka-strup Fortet, foruden at Christianshavns Vold — helst sam-men med Ravelinen udenfor — bør sikres som Park fra Lan-gebro til Kvintus. (Byen indenfor Søerne, Frederiksberg og Østerbro har jo allerede Parkanlæg). Foruden de store Par-ker for hele Byen bør der sikres mindre Anlæg af mere lo-kal Betydning, saa der fra ingen Bolig i Byen bliver mere end en halv Snes Minuters Vej til et offentligt Anlæg. Jeg skal uden at komme nærmere ind paa en Omtale af disse mindre Anlæg kun nævne, at de saavidt muligt bør læg-ges, saa de nemt kan forbindes med hinanden ved Parkveje først og fremmest gaaende i radial Retning. Selvom de ring-formede Parkzoner har hygiejnisk Betydning som Friluftsbælter udenom Byen, maa man dog gøre sig klart, at det kun bliver ganske faa af Byens Indbyggere, der engang i deres Liv morer sig med at gøre Rundturen kørende eller ridende, og at det derfor vil være meningsløst at ofre mange Penge paa kostbare Ringveje. Den kortest mulige Vej udefter til det Grønne søges derimod hver Godtvejrs Søndag af Tusinder og atter Tusinder. Medens Færdselsvejene til Byen naturligt maa gaa — og fra gammel Tid gaar —, hvor Jorderne egner sig godt til Dyrkning og Bebyggelse, som Frederikssundsvejen over Husum, Brønshøj, Utterslev, og Amagerlandevej over Sundbyerne, saa bør de udadførende Lystveje lægges over de mellemliggende Arealer, der kun har liden Bebyggelse, fordi de ikke egner sig derfor eller, fordi de ligger ubekvemt for Adgang fra Hovedvejene (f. Eks. ved Utterslev Mose). Saa-danne uregulære Arealer vil tidt have størst Værdi i æste-tisk Henseende, og dertil vil deres forholdsvis ringe Bebyg-gelse og Værdi ikke stille sig hindrende i Vejen for de nye Vej- og Parkanlægs Gennemførelse. Lad os altsaa foruden de indadgaaende Veje faa et System af udadgaaende,

thi sammen vil disses modstridende Fordringer ikke kunne forliges.

De indadgaaende Veje maa have Butikker og fortrinsvis sluttet, høj Bebyggelse for at udnytte de dyre Grunde derved, de maa have Sporvogn, Fragtkørsel o. s. v. Den udadgaaende Vej skal derimod helst have saa lidt Bebyggelse som muligt — højst Landhusbebyggelse —, samt brede Spadsere-, Ride- og Cyklestier, Kørebane for Lystkørsel og rigelig med Beplantning. Den gamle Strandvej er et afskrækkende Eksempel paa, hvorledes det gaar, naar man blander begge Dele sammen; naard den nye virkelige Strandvej nu gennemføres — forhaabentlig helt til »Fluepapiret« —, kan den gamle Strandvej helt overgaa til den mere bymæssige Bebyggelse og et første Skridt til Tvedelingen af Vejene er gjort. Over Strandboulevarden og Voldgaderne vil denne »grønne Vej« naa helt ind til Raadhuspladsen. Man maa da haabe, at denne nye Strandvej ikke atter ødelægges ved nye Havneanlæg og Opfyldninger udenfor, men at fremtidige Havneudvidelser nordpaa henvises til Amagers Østkyst bag Refshaleøen, hvor ogsaa Røgen fra Fabriksanlæg vil gøre mindst Skade med de fremherskende Vinde*). En indre Vej fra Raadhuspladsen til Dyrehaven kan gaa ad Aaboulevarden, langs Slangstrupbanen og Gjentofte Sø til Ermelunden og saaledes helt igennem i forholdsvis landlege Omgivelser og for Størstedelen paa Byens egne Arealer. En ny Vej fra Raadhuspladsen til Frederiksdal vil faa særlig stor Betydning for Byens vestlige Dele, for hvilke den vil korte Vejen betydeligt, og fortsat fra Borups Allé over Brønshøjholm og Utterslev Moser, Mørkhøj og Gladsakse til Bagsværd Sø, vil den faa et meget smukt Forløb. Mod Syd kan der blive Tale om at forskønne Gl. Kjøgevej som Strandvej til Vallensbæk ved Anlæg langs Strandkanten og paa Holmene, og paa Amager vil baade en Strandvej paa Østsiden til Dragør og paa Vestsiden langs Skydebanerne til Kongelunden være naturlige at have paa Programmet og at fremme ved Lejlighed; Udsigten fra Vestsiden af Amager til Kjøbenhavn og særlig til Frederiksberg Bakke er meget smuk, og Kongelunden fortjener ogsaa at aabnes me-

*) 1909 fremsatte jeg i mit Projekt til Kjøbenhavns Udvidelse et Forslag til Udvidelse af den gamle Havn ved at bygge en ny Frihavn paa den anden Side Refshaleøen, hvor Inddæmning vilde give rigelige Arealer til Lager- og Fabriksbygninger.

re for Publikum og at forbindes med Byen ved bedre Vej end den nuværende. Nu er det meget faa Kjøbenhavnere, der finder derud. Anlæg og Parker bør da knyttes til Parkvejene ad Byens Udflugtssteder til som Perler paa et Baand.

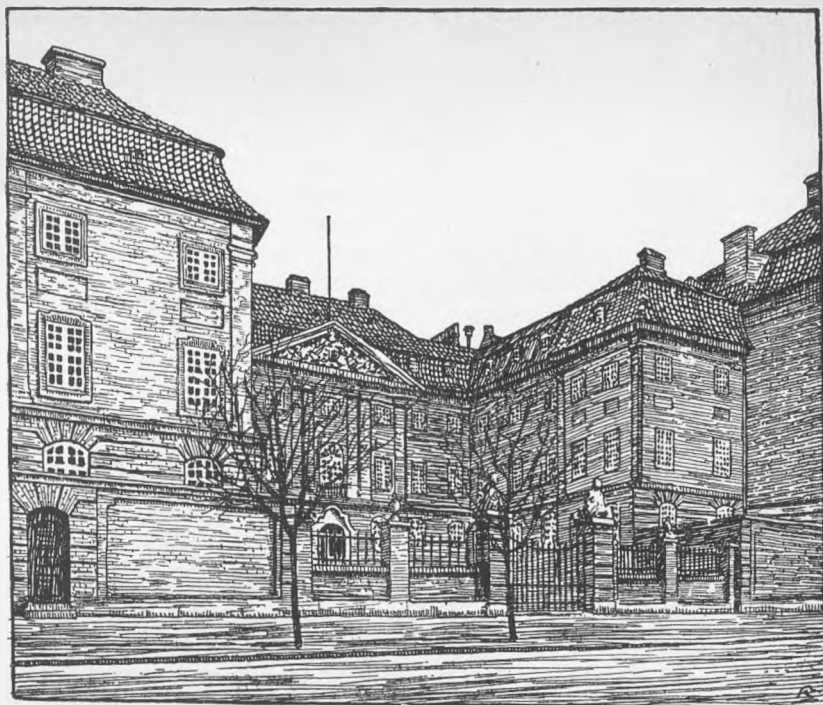
Vejenes Stigning og Sving m. m. For Motorkøretøjerne spiller Stigninger ringe Rolle, og da man tør regne med, at de efterhaanden bliver Majoriteten, kan Hensynet til den smukkeste Beliggenhed af Vejen blive det afgørende for Lystvejes Vedkommende ved fremtidige Anlæg. Heller ikke for Ride- og Spadserestier har Stigningen afgørende Betydning, men mere for Cyklister, selvom en kort kraftig Stigning ofte kan være at foretrække for en længere svag. For Gaaende, Ridende og Cyklende kan Støjen og Uroen og særlig Støv og Lugt fra Automobilerne være generende, og heller ikke Ridende, Cyklende og Gaaende forliges altid saa godt. Hesten kan blive sky for Cyklen og genere Cyklisten, Fodgængerne kan uforvarende træde ud paa Cyklestien og bevirke Sammenstød og kan til Gengæld være truet af urolige Heste og vildtkørende Cyklister. Ogsaa den forskellige Færdselshastighed kan stille forskellige Fordringer til Vejenes Sving og til mer eller mindre hurtig Afveksling i Gadebilledet. Medens Vogne og Cykler bedst ændrer Retning i Sving, kan den Ridende og Gaaende nemt forandre den pludselig ved bratte Knæk paa Vejen. Ogsaa Sporvejslinierne har sine specielle Fordringer til Svingets Størrelse. Der er saaledes meget forskellige Hensyn at tage for de forskellige Slags Færdselsveje, og der vil sine Steder være Grund til at dele dem. Vejanlægget vil ofte kunne gennemføres bedre og billigere derved, navnlig i vanskeligt Terræn. En behagelig selvstændig Cyklesti gaar saaledes fra Femvejen til Ordrup Krat for ikke at tale om den pragtfulde Cyklesti langs Aarhusbugten nedenfor Riis Skov. Langs Banelinierne vil der gennemgaaende være fortrinlig Plads for Cyklestier, da de sjældent bliver skaaret af anden Færdsel (f. Eks. Cyklestierne fra Svanemølle-Viadukten til Hellerup Station). Hellere end at lave kostbare Hundrede Alen brede Promenadeveje maa man anlægge Parkstrimler af lignende Bredde med Ride-, Cykle- og Gangsti mellem dybe Baghaver for Landhusbebyggelsen, og lade Vognfærdselen gaa ad de bredere Køreveje til denne. Passagen gennem et beplantet cirka 200 Alen bredt Bælte vil sikkert være langt behageligere end langs en støvet, af Automobiler oprevet

Vej, og Anlægget vil snarest blive billigere end Promenadevejen.

Ligesom de forskellige Færdselsvejes Bredde maa varieres efter Trafikkens Størrelse, maa den enkelte Vejs Bredde ogsaa varieres, naar Trafikken paa visse Stykker forøges eller formindskes, f. Eks. hvor flere Gader løber sammen eller skilles, Sidegader støder til, eller et af Trafikkens Maal naaes (f. Eks. hvor Strandvejen naar Dyrehaven). Til Gengæld kan Bekostningshensyn gøre, at man kun nogle Steder kan gennemføre en fuldt tilfredsstillende Bredde, men andre Steder maa knibe af Hensyn til Grundpriserne, altsaa særlig i de indre Bydele. Ogsaa naar en Vej forlænges, kan Anskuelserne om en Vejs Trafik og Fremsynet være anderledes end før. Selvfølgelig vil Gadesiderne saaledes heller ikke altid blive parallelle.

Rette eller krumme Gader. Man siger, at den korteste Vej mellem to Punkter er en ret Linie. Det kan ikke benægtes, men derfor bliver det ikke altid den hurtigste, bekvemeste, billigste og smukkeste Vej. Hvorfor laver Ingeniørerne ellers Jernvejsnettet ofte med krumme Linier? Grundene kan være mange, at undgaa bratte Stigninger, store Afgravninger og Opfyldninger, vanskelig Mosegrund og Vandløb eller bestaaende Bebyggelse. En Vej kan ogsaa svinges for at følge Banelinier, Kystlinier og Grundskel, for at forbinde to Vejstykker, som ikke ligger i samme Flugt, uden Vejknæk, for at komme uden om smuk Beplantning, for at faa bedre Tilknytning til andre Gader o. s. v. Der er saaledes utallige Forhold, der gør sig gældende ved Planlægningen af et Vejnet, og selvom det nemmeste er at have et eller et Par Normalprofiler paa Veje og Karréstørrelser og køre igennem med dem overalt, vil et saadant skematisk Byanlæg ikke alene blive kedsommeligt og aandsforladt, men først og fremmest upraktisk og uøkonomisk. Regler, der tvinger i den Retning, er derfor i høj Grad skadelige.

For Trafikstrømmen gælder lignende naturlige Regler som for Vandløb, den maa sno og bugte sig, efter hvor den bedst kan komme frem, brede sig, hvor der er Plads, og klemme sig sammen andre Steder, opsamle mindre Strømme fra Siderne, dele sig i flere Arme og udvide sig til Pladser, som Floderne udvider sig til Søer. Der er dem, der paastaar, at et saadant Gadeanlæg er »kunstigt«, men det er tvertimod det naturlige, som det til alle Tider har udviklet

Det Plessenske Palæ (Gotfr. Tvede).

sig af sig selv, afspejlende nøje de praktiske Krav, der stilles det. De skematiske Gadeanlæg derimod er kunstige, unaturlige og tilfældige Tegnebrætsløsninger, der intet har med Virkeligheden at gøre. Maalet bør være at aflure Naturen og den levende Trafikstrøm deres Hemmeligheder og nøje at studere de stedlige Forhold for indenfor disse naturlige Grænser at lade Kunsten virke. Mod Naturen frembringes vanskeligt hverken Byplanskunst eller anden Kunst. De mere »arkitektoniske« Løsninger — d. v. s. i mere monumental Retning — hører saaledes bedst hjemme, hvor der ikke er for mange forskellige Hensyn, der gør sig gældende, men man er lidt frit stillet; som oftest — men ikke altid — paa større plane Arealer, eller hvor der er Raad til at ofre noget ved Behandlingen af bakket Terræn. Andre Steder vil de mere »maleriske« Løsninger passe bedst, da Uregelmæssighe-

den bedre tillader de mange varierende Hensyn at komme til deres Ret.

Gadevæggens Udformning. Medens Gavlhusets bevægede Silhouet ses bedst fra Pladser og i krumme Gader — hvor man kan faa dem at se lidt forfra —, maa de længere, lige Gader med gennemløbende Gesims af og til brydes ved Bevægelser i Murenes Planer, f. Eks. ved Anvendelse af Tilbage- og Siderykning i Forhold til Skellene, ved aabne Gaarde, eller ved Buer anbragt i eller over Gaden, saaledes som man ser det i de franske og italienske Byanlæg, der har skabt Moden med de lige Gader. Paa den ene eller anden Maade maa der ved Passagen gennem Gaden efterhaanden rykke nye Kulisser frem med passende Mellemlum, naar Gaden ikke skal blive kedelig og karakterløs som i de Berlinske Efterligninger.

Usymmetriske Gader. Usymmetriske Gadeprofiler er ofte at foretrække for symmetriske, f. Eks. hvor Omgivelserne er forskellige paa Gadens to Sider, langs Bakkeskraaninger, Parker, Søer, Aaer eller Jernbanelinier. Lægges der brede Veje paa begge Sider af en smal Aa vil Glæden ved den i Reglen blive ødelagt. Lægger man derimod kun Vej paa den ene Side i nogen Afstand fra Aaen, bibeholder de naturlige Bredder, og lader Villahaver strække sig ned til Aaen paa den anden Side, kan det virke overordentlig nydeligt. Dette bør ikke overses ved Behandlingen af Aaløbene langs de indlemmede Distrikters Yderkanter som f. Eks. Tilløbet til Emdrup Sø og den resterende Del af Ladegaardsaaen, og noget lignende gælder for Søers Vedkommende som Emdrup- eller Damhussøerne. Der skal gjerne være offentlig Adgang til dem, for at alle kan nyde godt af dem, men man bør ikke hele Vejen rundt lave brede Veje og stensatte Kajer, thi derved mister Søen sin Charme, og det er da til ringe Glæde, at alle kan faa den at se. Lad hellere Villahaven og Bebyggelsen strække sig helt ned til Vandet, saa den kan speile sig deri paa nogle af Siderne, og lad den offentlige Adgang indskrænke sig til andre. Selvom det kun bliver fra en Bro eller en Plads ned mod Vandet, at man faar det at se, vil det som oftest være at foretrække for den ovennævnte Løsning, der har ødelagt »Søerne« (se som Mod-sætning Partiet ved Holmens Kirke, Ladegaardsaaen ved Agade, samt mange prægtige Partier i Brügge, Nürnberg, Venedig o. s. v.).

Kanalgader. Kanalgader burde ogsaa anvendes i langt højere Grad, end Tilfældet er nu. Foruden Christianshavns har vi nu kun Nyhavn og Kanalen omkring Slotsholmen, medens mange, der fandtes i ældre Tid, er blevet tilkastede, f. Eks. Holmens Kanal, Børsgraven, Proviantgaarden samt Ladegaardsaaen. Det er jo nok Udviklingens Gang mange Steder, hvor Trafikken vokser, men selvom de ikke alle kan bevares, saa kan man som i Chr. IV's Dage lave nye, hvor Forholdene taler for det. Faa Byer egner sig vel bedre dertil end Kjøbenhavn mod Søsiden, hvor der er meget lavt Vand at fylde op. I Stedet for at opfylde det Hele og at lave den ene kedelige Gade efter den anden, som ved Islandsbrygge, kunde man f. Eks. lade hveranden blive Kanal og lade Husene mod denne faa Adgang til Gaden enten ved en selvstændig Indkørsel fra den, ved at der ved Servitut sikredes Passage gennem Forhusets Port, eller ved at For- og Baghus opførtes som én Ejendom. Med lidt Aabning i Bebyggelsen til en beplantet Gaard eller Have, vilde Træer og Grønt kunne hænge udover Vandet og sammen med Bebyggelsen speile sig i Vandet, saa der fremkom nydelige Gadebilleder. Sørges der for lidt Gennemløb i Kanalerne, vil de — nu, hvor Kloakerne føres langt ud i Sundet — kunne virke mindst ligesaa godt i hygiejnisk Henseende som almindelige Gader. Man sparer en Del Opfyldning derved og kan ovenikøbet vinde Fyld fra Kanalerne, man faar bedre Lys til Kældrene mod Kanalerne og vinder endda Nyttens af den direkte Adgang for mindre Skibe til Pakhuse, eller ialtfald for Lystbaade til Ejendommene.

Der kunde være meget endnu at omtale, f. Eks. de saakaldte Udsigts- eller Panoramaveje (som de kan ses ved Rom, Firenze og Genua), Pladsers og Torves Ordning — Alleer, Bygningers Placering og Udformning i Forhold til Gadeperspektivet — og meget mere. Jeg skal dog indskrænke mig til Hovedprincipperne for Byplanlægningen — saavel de skrevne som de uskrevne Love, og til Slut kun omtale Hovedregelen, der bør være gældende ved Projekteringen af nye Gade- og Byanlæg.

Det er ikke nok, som hidtil, at nøjes med at bestemme en vis minimal Gadebredde og den maximale Bebyggelse paa hver Grund; derved fremkommer den ensformige, slavisk gennemførte Bebyggelse, som kun er altfor godt kendt, og som man kan betegne som »Byggelovsarkitektur«. I en Gade

som Istedgade bliver det da en arkitektonisk Nødvendighed at lægge en offentlig Bygning som Mariakirken for at bryde Ensformigheden, saa man kan holde ud at passere Gaden for Kedsomhed, eller det bliver nødvendigt at ofre mange Penge paa at nedrive Bebyggelsen og skabe en Oase i Ørkenen som ved Blaagaards Plads. Reglerne maa ikke alene give Mulighed for Afveksling i Bebyggelsen, men ogsaa i Gadeanlægget. Der skal nok fastsættes en vis maximal Bebyggelse for de enkelte Parceller i hver Zone, men det maa gøres saaledes, at den kan formes paa forskellig Maade, og naaren Gaard eller et andet større Grundareal, udstykkes, er der ingen Mening i, at Arealet skal kunne udnyttes til detyderste over det Hele. Der maa kunne skaffes forøget Bredder paa enkelte Gader, Gadeudvidelser, Torve, mindre Anlæg og Legepladser samt lettere Bebyggelse paa de mere afsides liggende Grunde.

Der mangler altsaa en Bestemmelse om, at Bebyggelsestætheden paa de Arealer, for hvilke der skal fastsættes Gade- og Udstykningsplaner, taget som Helhed, kun maa være visse Procent af den Bebyggelsestæthed, der kan tillades som maximal for enkelte Byggegrunde (hvortil det halve af det foranliggende Gadeareal, som tidligere nævnt, bør medregnes). Det kan sikres ved Udlægning af offentlige Friarealer eller ved servitutmæssig Indskrænkning af en Del af Bebyggelsen. Der vil derved opnaas større Elasticitet, Muligheder for plastisk at forme Bebyggelsen efter de praktiske, kunstneriske, økonomiske og hygiejniske Hensyn og for at føje sig efter god gammel Bebyggelse, Beplantning eller Naturskønheder*) — i Stedet for efter Regnestokken —, og der bliver samtidig mere fast bestemte og logiske Grænser for Bebyggelsestætheden end nu. Man skal derfor fastsætte Udnyttelsesgraden, men i Hovedsagen lade Arealets Ejer om at bestemme Udnyttelsesmaaden ved Valget af Gadeplan og Servitutter. Nu er det snarere Maa-den end Graden, der bestemmes.

Naar der ved nye Byggelove skal gennemføres radikale hygiejniske Forbedringer, vil de ofte vække Modstand hos

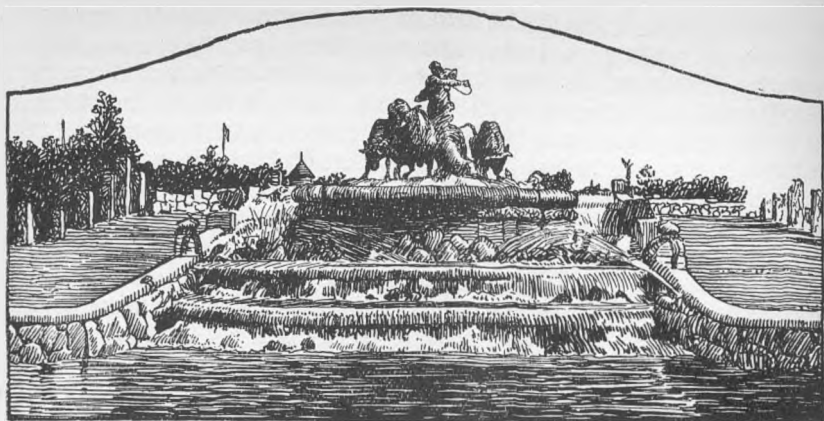
*) En Del af Ladegaardshaven med Søen og den bebyggede Bastion burde f. Eks. kunne bevares ved, at den udlægges som ubebygget Areal for Bebyggelsen udenom. Efter frederiksbergsk Lov kan det gøres, men det er jo ikke den eneste Ting, hvorved denne Kommune gaar foran Kjøbenhavns.

de Grundejere, hvis Ejendomme forringes i Værdi, og man bliver derfor i Regelen staaende ved det gamle eller ved ubetydelige Fremskridt. Naar Loven om Grundvurderinger er ført igennem, vil man imidlertid se, hvor Værdierne stiger, og hvor man uden at gaa Grundejerne for nær kan stramme Fordringerne til Bebyggelsen, saa at Bebyggelsestætheden kan formindskes i samme Forhold, som Grundværdien stiger, og saaledes at de overbebyggede Kvarterer efterhaanden kan udluftes. — Hvor vidt man vil gaa, maa altid blive en Skønssag, og det kan maaske siges om de i denne Artikel omtalte Regler, at de ikke overalt kan gennemføres fuldtud straks, fordi det vilde give for store Værdiforskydninger — omend langt mindre end efter Kommunalbestyrelsens Forslag —, men det gælder om i altfald at reformere i den rigtige Retning. I visse — altfor faa Tilfælde — gør Kommunalbestyrelsens Forslag dette, men i andre gaar det den gale Vej, og i Hovedparten bliver det staaende ved et daarligt Lovskrivningssystem.

Dette er det Resultat, som jeg er kommet til i de Aar, jeg har arbejdet med Byplanlægning paa Grundlag af den nye Byggelov.

Egil Fischer.

Gefion-Springvandet (Bundgaard).

GADER OG PLADSER

GADEBILLEDET kalder man det Indtryk paa Øjet, som den vejfarende faar. Det skulde helst være et Skønhedsindtryk, et oplivende og velgørende Indtryk. Husenes Bygningsformer udgør en væsentlig Del af Gadebilledet, men ingenlunde det hele. Trær og Plantninger, Udsigter, Springvande og Monumenter, ja selv Skilte, Butiksvinduer, de Mennesker og Køretøjer, som færdes i Gaden, virker alt sammen med til Helheden. Bygningskunstens Væsen er vel i sig selv overvejende plastisk — hvad Arkitekter ikke altid er sig tilstrækkelig klart bevidste —, men Gadebilledets Karakter bliver dog ved sin S sammensathed nærmest af male-risk Art.

Gadebilledet vil da blive væsentlig anderledes i en mylrende befærdet end i en ensom Gade. Er den stærkt befærdede Gade forholdsvis smal — som »Strøget« i Kjøbenhavn eller Kalverstraat i Amsterdam — og tilmed maaske lige, saa vil de fleste aldrig give sig Stunder til at se noget af selve Arkitekturen. Man ser enkelte Bygninger, som ligger i en Krumning eller en Bredning af Gaden, man ser Udsigten, hvor den slutter af (som mod Kongens Nytorv eller Raadhuspladsen), man ser Butiksvinduer, Skilte, Mennesker og Vogne. Hvor mange har set Statuerne paa Façaden af Kong Salomons Apothek eller den fornøjelige Gavlf af Bagerhuset

paa Østergade Nr. 36, hvor Bageren selv staar i Holbergdragt med sin Kringle i Haanden? Men i stille Gader som Amaliegade og Holmens Kanal, der ser man Husene.

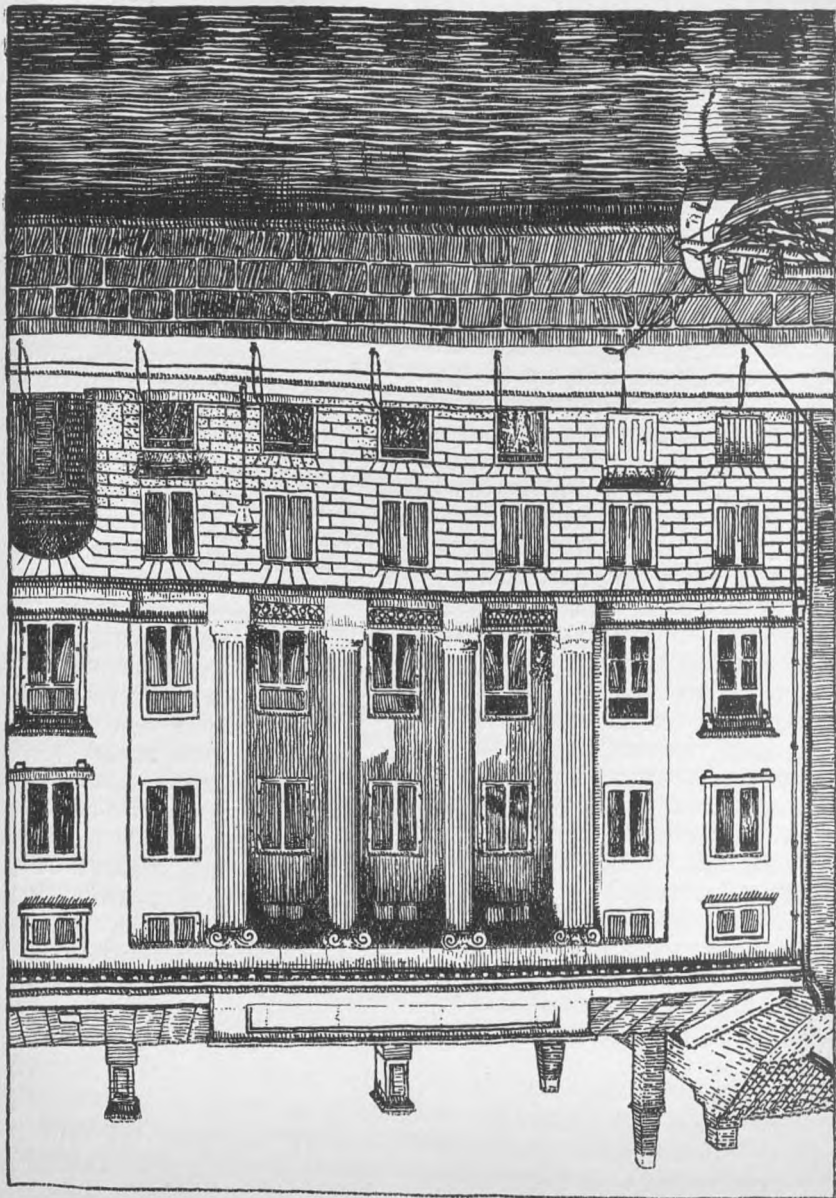
Værst er det i de Gader, som er lagte efter Linealplan, vinkelret paa hverandre; der bidrager Husene ofte lidet til Gadebilledet. Men hvorledes man rettest bør variere Byplanen, saaledes at Hensigtsmæssighed forbindes med Skønhed og afvekslende Virkning, derom henvises til det paagældende Afsnit af denne Bog. Blot maa jeg gøre den beskedne Bemærkning, at man lige saa vel i Gadeanlæg som i Husfacader bør vogte sig for at gøre for meget af »Morsomheder«, som bortleder Opmærksomheden fra det væsentlige.

Den moderne Retning i vor Bygningskunst er formet over Studiet af vore middelalderlige Herregaarde, Kirker o. s. v., hvis Bestemmelse det er at ligge frit og enkeltvis i Naturomgivelser. For Løsning af Opgaver under lignende Vilkaar har vore Bygmestre ofte høstet fortjent Anerkendelse. Men paa høje Gadehuse er denne Stil ikke let at anvende, og man ser den da ogsaa afløses af eller blandes med Paavirkninger af Barok (»Palæstil« f. Eks.) eller engelsk Stil. Foruden Vanskeligheden i Husenes egne Etageproportioner maa man vel huske paa, at i en Gade maa Husene som Regel staa »i Geled«, Skulder mod Skulder. En vis Ensartethed er derfor ikke udendvidere af det onde. Man kan se det i Paris, hvis Gader netop ved Husenes Ensartethed faar en Karakter, et tiltalende Præg. Man kan fornemme Uensartethedens Fare i Villakvarterer. Saa længe den enkelte Villa ligger isoleret i sin Have uden at kunne ses sammen med Naboerne, kan den uden Skade gøres saa egenartet, man vil. Men naar Forholdene efterhaanden fører det med sig, at Villaerne ligger tættere og tættere, mere og mere aabent, saa de i Fællig begynder at danne Række i en Gade — som i det nye Hellerup —, saa fremkommer der let et uroligt Billede i Stedet for en Harmoni. Det kan være en fortræffelig Ting med Bygmesterens Personlighed, men han kan være for ivrig efter at være original; og ligesaa vist som han i praktiske Ting maa rette sig efter sin Bygherre, ligesaa vist stiller Omgivelserne deres Krav paa Samklang, som han ikke gerne maa sidde overhørig. Naturligvis er der Tilfælde, hvor en Bygmester har Ret til at kræve Raaderum for sin Personlighed, forudsat at denne er stærk og betydelig, og forudsat at han ikke derved foruretter noget, som har Krav paa at holdes i Hævd. Naar

Opgaven f. Eks. er at opføre en monumental Bygning paa en Plads, der ikke forud har nogen ensartet og kunstnerisk udpræget Karakter, — som da C. F. HANSEN lagde sit Raadhus paa Nytorv, eller da M. NYROP lagde sit paa det daværende Halmtorv —, saa maa den betydelige Kunstner have Ret til at sætte sit Præg paa Pladsen. Senere Bygninger maa da holdes i Harmoni med hans. Men hvordan har man passet dette paa Gammel- og Ny-Torv, og hvordan ser der ud paa Kongens Nytorv? Har de nyere Bygninger der taget tilstrækkeligt Hensyn til de gamle?

Man kommer i denne Sammenhæng til at tænke paa, hvorledes det skal gaa Rosenborg Slot. Den Tid rykker jævnt nærmere, da Garderkasernen nedlægges. At der slet ikke skulde blive bygget noget paa dens Plads, er ikke rimeligt og heller ikke nødvendigt, naar blot en væsentlig Del af Eksercerpladsen lægges til Haven. Men hvad saa med Resten? Skal Staten ogsaa der stille efter en øjeblikkelig Indtægt, som muligvis endda bliver illusorisk, og ialfald faa Aar efter vil være brugt, medens Svien af en kortsynet Disposition kan vare i Aarhundreder? Man tænke sig en moderne Gadebebyggelse omslutte Rosenborg og blive Baggrund derfor! Eksemplet fra Børsen raaber til Himlen — Børsen, som oprindeligt laa stolt og frit paa en Havnemole og nu er klemmt ned til at se ud som en Kælderbygning!

Gaar man ud fra, at Gadehuse som Regel maa staa »i Gled«, saa frembyder sig først Spørgsmaalet om Afgivelser fra den glatte Mur paa deres egen Façade. Her, ligesom i det hele med Hensyn til Husets Bygningsstil, maa Arkitekten selvfølgelig have saastor Frihed, som Hensynet til Gadens Harmoni og Helhed tilsteder, og der kræves ingenlunde nogen Uniformering. Men saare ofte synes det rigtignok, som Arkitekten aldeles ikke har taget Hensyn til Naboerne, men arbejdet, som om hans Bygning skulde være den eneste i Gaden. Façadens plastiske Udformning maa iøvrigt rette sig efter Husets Karakter. Dog tør det maaske opstilles som almindelig Regel, at man af rent dekorative Led hellere maa have for lidt end for meget. Det klæder ligesaa lidt et Gadehus som et Menneske at ville trænge sig frem ved spradende Færd. Størst Spillerum bliver der naturligvis, jo mere Huset ved Omstændighederne er frigjort fra Afhængigheden af sine Naboer og Genboer, f. Eks. naar det er rykket noget tilbage fra Gadelinjen, eller naar Gaardspladsen er lagt ud

imod Gaden. Derved opnaas en velgørende Afveksling i Gadebilledet, og der kan blive Plads til fornøjelige Ting som et Par Træer, et Espalier, Fritrapper og Bislag, som ellers vanskeligt faar Plads uden at »spænde Ben« for Gadens Mennesker.

At skyde en Bygning frem foran Gadelinien, er en meget vanskeligere Sag, om det skal faa nogen smuk Virkning. Det gøres maaske morsommere i smalle og krogede Gader end i brede og lige, men i vore Dage vil Byggelovene næppe tillade synderligt i den Retning, og man er træg med at benytte kunstnerisk Bistand ved Dispensationer. I gamle Byer kan man dog se Fremspring af Husene, som man glæder sig meget ved; saavidt jeg mindes, har man bl. a. saadan noget i Viborg. Spørgsmaalet er til en vis Grad blevet aktuelt ved, at de engelske Karnapper i de seneste Aar er komne paa Mode, enten »fodside«, helt nede fra Jorden, eller fra 1ste Sal opefter. De sidste har den økonomiske Fordel for Bygherren, at han uden Vederlag kan indtage nogle Kvadratalen af Gadens Plads. Men i Gadebilledet er deres Værdi mere tvivlsom. De kan forvirre dets Helhed og gøre Husenes Façader urolige. Aabne Balkoner kan virke godt; de ligesom sætter Husenes Indre i Rapport til Gaden. Desværre kan man i vort blæsende Klima kun sjældent opholde sig paa dem. Smaa Balkoner med Blomster udenfor Vinduerne ser nydelige ud, men forudsætter som Regel, at Vinduerne aabnes indad, og de fleste foretrækker det modsatte for under vor lange Vinter at kunne have Blomsterne inde i Vindueskarmene. Vel anbragte Pilastre klæder oftest en Façade godt, naar Vinduerne levner Plads til, at de kan anbringes i tilstrækkelig simple og store Proportioner. Kraftigt udladende, energisk profilerede Gesimser klæder som oftest baade Gaden og Husene og unødvendiggør megen anden Pynt.

Et andet Spørgsmaal bliver Husenes Højde og indbyrdes Proportioner. Naturligvis kan ikke alle Huse være lige høje, og det vilde slet ikke virke ilde i Gadebilledet, om enkelte Huse var betydeligt højere end andre, naar man blot forskaanes for Synet af de nøgne Brandgavle, som f. Eks. den i Frederiksgade Nr. 21; man begriber ikke, hvorledes den nogensinde er bleven tilladt, den virker jo som en Skamplet paa vort smukke Amalienborg. At alle Gesimser skal løbe i en Linie, kan ikke forlanges; der maa ogsaa være Spillerum for Gavlformer o. a.; men det vilde sikkert virke har-

Odd-Fellow-Palæet (Schimmelmanns Palæet).

monisk, om det utopiske Ønske kunde opfyldes, at alle Eta-ger holdt Linie med hverandre. De moderne flade Tage trækker sig i Regelen saa meget tilbage, at de ikke spiller stor Rolle; i smallere Gader ser man dem næppe. Som en Prøve paa harmonisk og afvekslende Udformning af Tage paa en fritliggende Husblok kan nævnes Karréen ved Østbanegaarden. En vanskelig Opgave er her løst godt. Saadanne Tage giver en langt bedre og smukkere Afbrydelse af Ensformigheden end de Taarne og Spir, som desværre endnu ikke har ophørt at være Mode. Paa Bygninger ved en aaben Plads kan de tænkes anbragte med Held, men Opgaven er vanskelig og kræver til sin Løsning en meget sikker Smag. Som oftest fremtræder de som lidet opmuntrende Produkter af den slette Smag, og allerværst er de, naar de bruges som Afslutning paa en Karnap. Øjet maa dog nødvendig faa det Indtryk, at Karnappen er for tung til det Hus, som bærer den.

Søjler er i og for sig et smukt og anvendeligt Bygningsled. Lader man dem træde frem fra Gadelinien, kan det dog hænde, at de volder Vanskeligheder og bliver for arrogante. Paa sit Hus ved Siden af Charlottenborg (Udenrigsministeriet) anvendte HARS DORFF selv Pilastre og ikke Søjler. Men trækkes Façaden tilbage for at give Rum for Søjlerne, vil de næsten altid virke godt, jfr. Kong Georgs Hus ved Stranden ligeoverfor Slotskirken. Paa fritliggende Façader, som Erichsens Palæ, er Søjlernes Virkning ypperlig (desværre har man forstørret Vinduesaabningerne i Stueetagen under dem og derved svækket Underbygningens massive Karakter).

Det er i Virkeligheden et ret vanskeligt Spørgsmaal, det om Fremspring i Gaden. Nogle Steder stiller de praktiske Forhold Spørgsmaalet, saaledes hvor der er Tale om Underkørsler foran Theatre, Hoteller, Concertlokaler og sligt. Ved en fast Overbygning, baaren af Piller eller Søjler, vilde Huset vinde en Balkon, og det er ikke givet, at Færdslen vilde generes i nævneværdig Grad. Overhovedet kan det intermitterende have sin Værdi, enten det nu træder frem i Gaden, eller det bestaar i, at Husene trækker sig tilbage, saa man faar Lejlighed til at »trække Vejret« som ved Odd-Fellowpalæet, Frederiks Hospital, Toldboden eller Zoologisk Museum. Det kan ogsaa fremkomme ved, at Gaden krummer sig eller danner en lille Bredning.

Hvad der paa heldig Maade kan virke intermitterende, er Overskæringer og Overbygninger af Gader. Gamle Porte

Indgangen til Odd-Fellow-Palæets Gaard (i Baggrunden Det Moltkeske Palæ).

har vi ikke (undtagen i Kastellet) og at arrangere dem kunstigt turde blive vel teatralsk. Jernbaneoverkørslerne med deres Bomme ser slet ikke saa kedelige ud, men dem kan man jo ikke beholde. At føre den ene Gade over den anden, som man ser det oftere i Udlandet, vil Kjøbenhavns flade Terræn næppe give Anledning til; men Viadukter over Banelegemet kan man faa, f. Eks. i Valby, og muligvis vil man i Fremtiden komme til at løfte et Banelegeme eller hæve en Gade for at føre den over Skinnevejen. Trappeanlæg kan blive smukke, og en Hævning af Gaden vil ikke være af det onde, naar Stigningen bliver tilstrækkelig jævn. Paa Langelinie har man været meget heldig med Vejens Stigninger. At forbinde to Bygninger med en Bue over Gaden er nu vistnok forbudt. Men hvis det sker saaledes, at Lyset ikke lukkes ude, altsaa naar Buen ligger i Gadens nordlige Ende, kan det dog blive baade smukt og nyttigt. Overbygningen ved Huset »Gefion og Gylfe« ved Strandboulevarden tager Lyset fra Gaden bagved; den skulde være skudt tilbage til Gadens anden Ende. Der kunde tænkes Steder, hvor en saadan Overbygning vilde danne en fornøjelig, ja monumental Afslutning paa en Gade; hvad siger man vel om Harsdorffs Kolonnade, som i Virkeligheden er en Forbindelsesgang mellem de to Palæer paa Amalienborg, eller om den storartede Virkning af C.F.HANSENS svære Buer mellem det gamle Raadhus og Fængslet! I nyeste Tid har man talt om at bygge en Bue som Forbindelse mellem det kongelige Theater og den paatænkte Talescene; den vilde virke fortræffeligt baade fra Tordenskjoldsgade og som Middel til at bringe Helhed i denne Side af Kongens Nytorv; af Hensyn til Lyset maatte den helst lægges tæt op til Torvet eller helt ned ved Heibergsgade. For det kongelige Theater vil det være heldigt, at Tordenskjoldsgade saa meget som muligt kommer til at virke som en smal Gade, der kan dække Theatrets Sidefaçade, ligesom det er godt for Theatret, at det fortætter sig i Husrækken bagved. Det er slet ikke altid saa gunstigt for monumentale Bygninger at ligge helt frit til alle Sider; de kommer let til at ligge tomt. For Universitetsbibliotheket er det afgjort en Fordel at ligge langs med det smalle Fiolstræde, saa de mange høje Vinduesfag ses hvert for sig. Det har Arkitekten tydeligvis regnet med, og man vilde gøre hans Bygning en Bjørnetjeneste ved at gøre Gaden bredere for at »skaffe den Luft«. En lidt tilbagerykket Plads mellem Na-

Del af det gamle Raadhus paa Nytorv.

boerne kan ogsaa være fordelagtig for en monumental Bygning; det kunde man huske paa, om der skulde blive Tale om at lægge f. Eks. en Kirke i Gadelinjen mellem de andre Huse. En mere anselig Bygning ligger godt i Krumningen af en Gade eller i Gadelinjen lige for Udmundingen af en Tværgade.

Underkørsler, med Buer eller Søjlegang, under et Hus ind til en anden Gade eller Plads maa naturligvis ikke gerne være saa snevre, at de — som ved Westend — giver den anden Gade Præg af en Gaard. Men ellers er det ikke umuligt paa denne Maade at forbinde det nyttige med det smukke. Der er et Sted i Byen, hvor Spørgsmaalet er, eller burde være, aktuelt: det er ved Citygade, hvor et Hus (med Baghus) i Ny Østergade ligger og spærrer med en hæsliig Mur for den meget ønskelige Forbindelse ud til Hovedvagtsgade. Det vilde være unødigt kostbart at nedrive disse Huse, men en Gennembrydning, ved Buegange, af deres Stueetage*) vilde være

*) Til den gamle Plaza Mayor i Madrid er Adgangen udelukkende gennem Buegange (Porte) under Husene.

adskilligt billigere og trolig forøge Ejendommens Værdi ved at skaffe Grunden mere Gade façade. Jeg nævnte i sin Tid denne Tanke for afdøde Arkitekt EUGEN JØRGENSEN, dengang Christian IX Gadekvarteret var under Bygning, og han sympathiserede dermed; men der var nok Forhold, som idetmindste dengang var uovervindelige.

Anerkendt af alle gennem Aarhundreder er det heldige i, at et eller andet smukt, helst noget højt eller kraftigt, kan møde Blikket, hvor det standser ved Enden af en Gade eller ved dens Krumning, eller naar man fra en aaben Plads faar et friere Udblik. Vi har ogsaa fra ældre og nyere Tid nogle Prøver derpaa her i Byen. Der er HARS DORFFS Kolonnade og Frederik V's Statue; der er Raadhustaaet, som ligger godt for Vesterbrogade; der er Indgangen til Kongens Have for Enden af Christian IX's Gade; der er Synet af Rundetaarn fra Kjøbmagergade, fra Landemærket og fra Krystalgade eller Synet af Frue Kirke fra Kannikestræde, Marmorkirken fra Amalienborg (skønt dens øverste Del er saa sørgelig meget ringere end dens nederste). Nikolaj Spir ligger særlig godt baade fra Kongens Nytorv og Strandstræde, Kjøbmagergade, Borgergade, Gammelstrand og fra Vimmelskaftet — hvor det rigtignok sekunderes højst uheldigt af Gavlfacaden mellem Østergade og Kirkestræde. Desværre staar selve Rekonstruktionen af Spiret saa beklagelig langt tilbage for det, den burde have været. Det fine og ædle Spir paa Helligaandskirken virker fortrinligt, bl. a. fra Holmens Bro. Glyptotheket har en udmærket Plads, men dets underlige Forfacade og dets tørre Kuppel fylder slet ikke godt i Gadebilledet, og den nyeste Omordning af den trekantede Plads foran det gør ikke Sagen bedre. Fra Amaliegade var Gefionspringvandet, efter sin Tanke, en god Afslutning. Bagved burde der imidlertid ikke være et Buskads, som spærrer for Synet, men en Gruppe høje Trær, under hvis Kroners Bue man kunde se ud over Vandet. Men det burde aldrig være tilladt at bygge en Langelinjepavillon i mere end een Etage; nu lukker den for Udsigten.

Gadepynt. Overalt kommer det ikke nødvendigt an paa Stilenhed, men paa Harmoni, hvilket kan være to meget forskellige Ting. Da Huse og Gader er til praktisk Brug, kræves ogsaa en vis Logik. Man maa være varsom med at fylde Gader og Pladser med noget, som blot er til Pynt og ingen

Indgang til Rosenborg Have.

virkelig Anledning har, saa vist som ogsaa Anbringelsen af Statuer og Monumenter maa have en Mening paa deres Plads og bl. a. ikke maa overfylde den. MICHEL ANGELOS David gjorde i sin Tid en naragtig Virkning paa Pladsen foran Vartov. Og værre er det, naar Statuerne ikke blot er umotiverede, men ogsaa daarlige, hvad der vel kunde nævnes Eksempler paa.

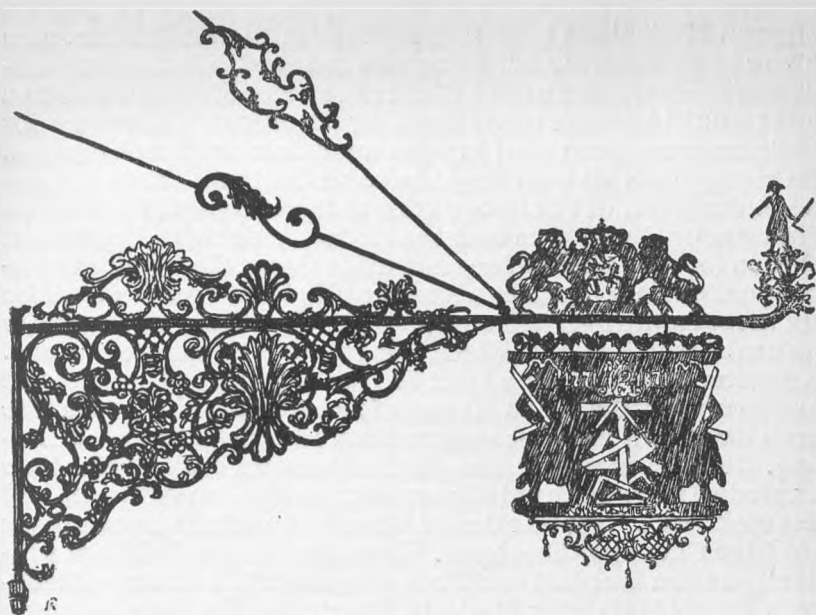
Hvad der aldeles burde forbydes, er Anbringelse af Reklamer paa Husgavle, hvis Tomhed de understreger, medens de naturlige Proportioner i Gaden forrykkes ved de kæmpe-mæssige Bogstaver. Og saa de skrigende Farver! Man mindes visse Gavle, hvis knaldende blaa synes at ville trumfe Himlens Farve over som med Slag af en knyttet Næve.

Der er imidlertid baade det ene og det andet, som har lovligt Ærinde i Gaden og hører organisk til der. Plakatsøjler bliver det vanskeligt at gøre noget smukt ud af; men de er vel nærmest opfundne for at befri Husmurene fra Plakater. Skilte er nok en Plage og kan husere slemt paa Façaderne, men man kan nu engang ikke mere undvære dem, og der kunde ogsaa gøres noget smagfuldt ud af dem, naar man husker paa, at et Skilt bør holdes i Harmoni med Husets Façade og med andre Skilte paa dette og Udstillingsvinduerne dernæst saa vidt muligt i Harmoni med Skiltet. Derfor kan

et Skilt egentlig kun tegnes til en bestemt Plads. Men altfor ofte mangler ethvert Begreb om, at disse Dele bør tage Hensyn til hverandre. Meget ofte vil Skiltene helt dække Husets nederste Etage eller Etager, og man bør da ikke i Skiltene lave en forløren Arkitektur i Modstrid med selve Huset, saa dettes øvre Del kommer til at »svæve i Luften«. Skiltet maa helst alene virke som en Paaskrift paa Huset; det maa derfor nødvendig bestaa af synderlig andet end Bogstaver, og disse maa være let læselige — Kruseduller er altid en vanskelig Ting, men yndes ganske vist meget til at dække over Mangel paa virkelig Smag og Rythmefølelse. Man tænke sig et dundrende moderne Krusedulleskilt, eller blot et Rococoskilt, paa et Hus i klassisk eller moderne, streng Stil! De frie og lunefulde Slyngninger (enten man nu kalder dem »Studio«-stil eller BINDESBØLL-Stil eller noget tredie) kan egentlig kun føre en uskadelig Tilværelse, hvor de har Plads nok til at være ganske uafhængige af Omgivelserne — f. Ex. i Bogdekoration. Paa Bygninger og Møbler virker de opløsende, fordi deres Natur er udenfor Lov og Konstruktion. De betegner Kulminationen af en moderne Periode, som hos os sluttede af med en stærkt personlig Pointe, og denne egner sig ikke til at efterlignes i en »Skole«.

Medens de platte Skilte, paa selve Husmuren, helst kun bør indeholde Bogstaver, er der til Gengæld fortræffelig Anvendelse for Billedskilte, hvor disse kan hænges ud fra Muren. Selvfølgelig maa de ikke rage ud over Kørebanen, men kun over Fortovet, og der er ingen fornuftig Mening i at opretholde et Forbud imod dem, hvis Begrundelse er ufattelig. Fremspringende Skilte virker bedre vejledende for Publikum end platte Skilte, og de kan være en malerisk Pryd i Gadebilledet. Man mindes de gamle Skilte for Glarmestre, Kleinsmede, Handskemagere, Kammagere, og Farvernes lange smeldende Faner. Her er et Felt, hvor Fantasien kunde boltre sig.

Der er meget andet: der er de gamle Lygter, de mange Opstandere til elektrisk Lys, elektriske Ledninger, Nedgange til underjordiske Anlæg, eventuelt underjordiske Banestationer, og maaske meget vil komme, vi nu ikke drømmer om. Det vil altsammen kræve sin Ret og sin Plads, og det kan altsammen give Lejlighed til Udfoldelse af god eller slet Smag. Foreløbig er der mest Sandsynlighed for det sidste, thi har end den gode Smag flere og flere ivrige Kombattan-

Skilt paa »Tømmerkroen« i Adelgade.

ter, saa er de dog det lille Mindretal. Desuden er saadanne »smaa Opgaver« ingenlunde altid de nemmeste at løse smukt. Det regnes for lettere at tegne en god Paladsfaçade end en god Lygtepæl.

Pladser. En Hovedrolle i en Bys Fysiognomi spiller dens Pladser og Torve. De sidste maa naturligvis bære Præg af deres Bestemmelse som Handelspladser. De skal ikke beherskes af Monumenter, for det er i sig selv urimeligt at se Sælgekoner med deres Varer — selv om det er Blomster og Frugter — grupperede ved Foden af et Mindesmærke for en berømt Mand eller en historisk Begivenhed. Derimod kan Springvande eller Brønde finde en naturlig Plads her, muligvis ogsaa være til Nytte; men de maa helst ikke staa midt paa Pladsen, da de ikke er Hovedsagen, men bedre rykkes hen til en Side. Skyggefulde Trær vil være baade smukke og hensigtsmæssige. De har hjulpet meget paa Højbroplads.

Pladser, som ikke tillige er Torve, er i Reglen bestemte til at virke monumentalt, som en Samlingsplads, en Festplads

eller en Hvileplads i Byen. Det Slags moderne Pladser, som alene er en Skæring af saa og saa mange Gader, er en Parodi paa Pladser, som man hellere maa være foruden. Der kan intet smukt komme ud af dem, og de er kun til Besvær for Fodgængerne, som skal krydse over dem mellem Vognene. En rigtig Plads vil som Regel have sit Centrum eller sit Tyngdepunkt givet, det behøver ikke at ligge nøjagtigt midt paa Pladsen, og det lægges bedst saaledes, at det ikke ligger midt i Vejen for Vognfærdselens naturlige Gang. (Det gør det i Virkeligheden heller ikke paa Kongens Nytorv, Færdselen deler sig meget naturligt fra Østergade til begge Sider). Det gælder da om at fremhæve Pladsens Tyngdepunkt paa rette Maade. Kongens Nytorv havde i det 18. Aarhundrede et meget stort kreds rundt Anlæg med Krans af smaa Trær; siden raserede man dette helt og først senere plantedes det nuværende Anlæg. Dette er, med sine smagfulde Blomsterbede og sine høje kuplede Trær, ualmindelig smukt; særlig om Aftenen, ved det elektriske Lys, har det en Skønhedsvirkning, som søger sin Lige i Europas Storbyer. Hvor der ikke er Tale om synderlig anden Færdsel end Fodgængernes*), kan der indrømmes forholdsvis stor Plads til Plantning. De høje og tætte Alléer, som fylder Slotspladsen i Stuttgart, gør den til et fortræffeligt Centrum i Byen. Paa Kongens Nytorv ligger Pladsen foran Erichsens Palæ og Magasin du Nord stadig hen i Forventning om en Ordning. En Statue vilde ikke passe her. Helt at gøre Pladsen til en Plæne med Blomster vilde neppe virke tilfredsstillende, navnlig ikke naar man skulde have et af de sædvanlige Jerngittre om, og noget Rum maa ogsaa levnes for Vognene, som kører op foran Magasinet. Plantningen burde muligvis deles i en lavere henne foran Erichsens Palæ og nogle højere Trær omkring Kiosken. En Fortsættelse af Platanrækken op forbi det Kongelige Theaters Sidefaçade vilde gøre godt. Det klæder altid ef Hus at ses mellem Trær, og navnlig de høje, moderne Husfaçader klæder det godt at ses stykkevis mellem det grønne (ogsaa mellem Vinterens nøgne Grene), fordi disse Façader maa være saa store i Forhold til deres uundgaaeligt smaa og mangfoldige Forhold i Inddelingen. Som Eksempel kan nævnes det,

*) Saadan burde det være paa Amalienborg. Ikke i en eneste af Europas andre Storbyer har man lagt Arbejdskørslen lige forbi Kongens Vinduer. Da det gamle Almindeligt Hospital blev nedbrudt, burde man have sørget for en Fortsættelse af Fredericiagade ud til Ny Toldbodgade.

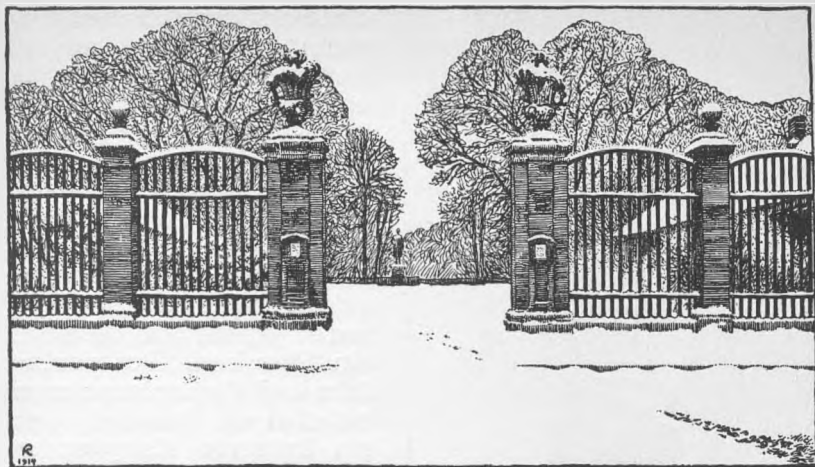
Brenden paa Vandkunsten (Magdahl-Nielsen).

i og for sig gode, afrundede Hjørne af Glaciskarréen ved Østbanegaarden; det bliver helt festligt, naar det ses mellem Træerne nede fra Parken. At fælde Træerne foran Christiansborg vilde være et stort Misgreb.

Kioskerne er ikke i sig selv videre dejlige, og det klæder ikke at anbringe dem saa nær op ad Centret paa en Plads, at de forstyrrer Harmonien, eller ligefrem give dem selv den centrale Plads. Endnu værre er det dog, naar man paa Sølvtorvet — som maaske kunde blive en net Plads, men ikke er det — gør et Nødtørftshus til det centrale; paa Hauserplads er man ved den seneste Bepantning naaet til en højst ejendommelig Blanding af det »praktiske« og det æsthetiske.

Plantningen paa Graabrødretorv burde vistnok hellere danne en lille Rundkreds med nogle faa Trær, eventuelt en halvrund Bænk. Den nuværende tilspidsede Firkant virker ikke ret rythmisk og tager for meget af Pladsen. Vandkanten har vundet ved sin nye Ordning. Raadhuspladsen venter endnu paa en fuldstændig Ordning; den østlige Del har vel faaetsit Præg, men Overgangen til den vestlige Del, Sportscentralpladsen, mangler Harmoni. Det vilde sikkert være rigtigt igen at plante Trær langs Fortovet mellem disse to Dele af Pladsen*); det vilde samle paa begge og afgjort ikke skade Indtrykket af Raadhuset. Om Vesterbros Torv er der skrevet og talt meget. Den projekterede Fontæne kan naturligvis hjælpe noget, men køn kan Pladsen aldrig blive med de nuværende Huse. Man maatte vist helst se at faa Trær langs med Husrækkerne for at samle lidt paa Tingene. Som velgørende Eksempel paa en Plads, der endnu har faaet Lov at beholde sin gamle stilfulde Skønhed saa nogenlunde, kan nævnes »Runddelen« foran Indgangen til Frederiksberg Have —, det var godt, at den ikke faldt for det »praktiske« Projekt til en bred Kørevej gennem Haven. Men hvor har vi ellers noget tilsvarende? Og vil man kunne bevare Resterne

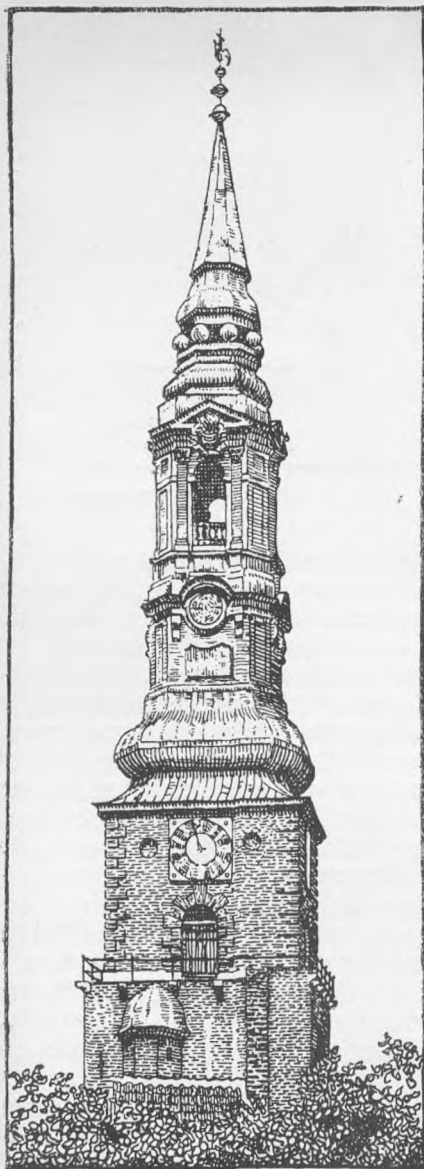
*) Høje Trær helt rundt om en Plads er smukt, men desværre mere end sjældent. I min Barndom laa der midt i Haderslev en »Toft«, 3: en firkantet Grønning mellem Alleer af høje Popler og omgivet af Haver paa dens to Sider. Fra dens Plankeværk saa jeg 1864 de danske Soldater drage bort og de tyske følge efter. I nyere Tid har Kommunalbestyrelsen ønsket at faa et Torv paa denne Plads, som laa ret unyttet hen; men i Stedet for blot at lægge Torvepladsen ind paa Grønningen mellem Træerne, har man fældet disse og faaet et Torv af den ynkeligste Hæslighed. Til Gengæld har man naaet alle Kommunalbestyrelsers tilsyneladende højeste Maal, at kunne sælge en Del af Arealet til Byggegrund.

Indgangen til Frederiksberg Have.

af Alléens Karakter af Opkørsel til Slottet? Man kan se i Fredensborg, hvor godt en Allée-Opkørsel virker. Amaliegade kunde muligvis faa noget af denne Karakter, om den fik Trær paa begge Sider fra St. Annæplads til Toldbodvej.

Det er aldrig rigtig godt, naar en Plads anlægges eller indsnævres saaledes, at den kun virker som en bred Gade eller Boulevard: der kommer da noget underligt afmagret over den. Man tænke paa St. Annæ Plads. Den har faaet et Par Statuer og nogle Græsrbatter i Fattighjælp, men den ligger dog som klemmt mellem to Linealer. Tidligere var det bedre, da laa den lille Plads aaben bag Garnisonskirken og gav Luft og Pusterum — nu er her blot Skæringen af et Par Tværgader, som i sig selv ikke er videre dejlige, og saa Havemuren til at minde om, hvad her engang var. Hvorfor denne Plads blev afgiven til privat Have, er mig ubekendt. Men Byen mistede en Værdi til Fordel for Enkeltmand. Den gamle Plads med dens Trær og Skure var netop saa hyggelig og fredelig. Der var vist i sin Tid nogle, som kaldte den for »uanstændig«, og mulig har deres Mening været afgørende. Men jeg har tidt og mange Gange glædet mit Øje ved den, maaske netop fordi den var saa stille hyggelig og ikke »pæn og ordentlig«; den havde endnu bevaret den Provinsstemning, som forfølgessaa ubarmhertigt i alle Storbyer (og efterhaan-

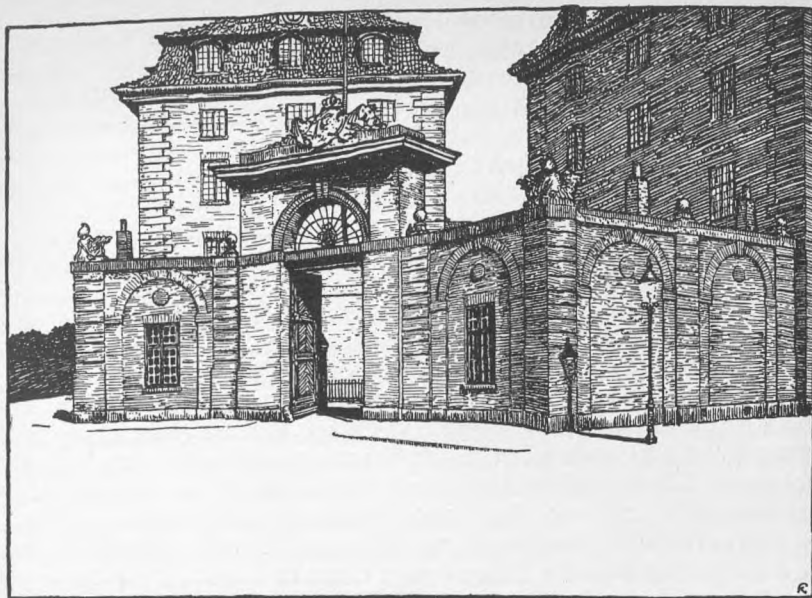

Sct. Petri Kirkes Taarn.

den nok ogsaa i Provinsbyerne). Hver Gang jeg nu kommer forbi, saa har jeg en Følelse af, at noget godt er taget fra mig, og det er ganske givet, at St. Annæ Plads er bleven forringet. Dette lille Hjørne hørte med dertil, og selv om Skurene absolut skulde forsvinde, kunde det have bevaret og endda udviklet sin Skønhed. Det skulde ikke haft Græsplæne, men beholdt sin Stenbro, og i sin inderste Krog under Træerne kunde det haft en Stenbænk eller en lille, lav Brønd*) eller Monument af arkitektoniske Former som en Obelisk, en Vase eller lignende.

Der er Steder i Byen, der stadig ligger hen som under et stiltiende Løfte om, at der aldrig skal komme andet end Disharmoni ud af dem. Det gælder særlig Pladsen foran Kunstmuseet i Sølvgade. Den begynder godt sydfra, med Rosenborg og Observatoriet, som ligger højt og frejdigt (medens Mineralogisk Museum og Polyteknisk Lærestanstalt dukker sig saa underlig vanføre). Til den anden Side har vi den

*) Som f. Ex. den, der nu staar i en Miniaturørken med Plankeværk om foran Klampenborgbanegaarden.

Indgangen til Sølvgadens Kaserne.

smukke og kraftige Indgang til Sølvgadens Kaserne (som forhaabentlig aldrig maa blive ofret for Nydannelser i dette Kvarter, men tværtimod blive Udgangspunktet for dem), det gamle Stokhus (som man maa ønske det samme for), Udsigten over Kongens Have, Botanisk Have og Østre Anlæg. Men Kunstmuseets hverken skønne eller praktiske Bygning ligger næsten, som om man havde spildt den der af Vanvare. Og dog var det en ypperlig Idé af den ældre Brygger JACOBSEN at lægge Museet herop paa Quitzaus Bastion. Vilkaarene var enestaaende. Bygningen kunde have knejset oppe paa Bastionen, med Køreramper op langs Voldskrænten, med Trapper op fra Sølvgade, med Voldens gamle Allé foran sig. Men hvorledes blev Tanken udført? Udsigterne kunde man ikke tage bort, men ellers? Jo! Da Museumsbygningen laa færdig, var Bastionen »traadt ihjel«, skovlet af til en kedsommelig Grusbunke, Volden skaaren væk (formodentlig for at Træerne ikke skulde »skjule« Façaden) og erstattet af den vel bekendte skindmagre Græsplæne, som siden pyntedes med Danmark-Monumentet. Det var alt-

sammen blevet »pænt« og »ordentligt« og moderne — en Pænhed af omtrent samme Art, som da man sløjfede det gamle Hanetaarn paa Nørrevoldgade og paa dets Plads lagde en Rundkreds af Brosten til behagelig Erindring. Staar Pladsen foran Museet mere til at redde? Den eneste Udvej bliver vel den, som ligger langt ud i Fremtiden, at fylde Pladsen med en bedre Tilbygning foran den gamle.

Der er et Sted midt i Byen, som vel er smukt nu, men som dog ved passende Røgt kunde blive endnu bedre, en hel lille Herlighed, det er Pladsen omkring Frue Kirke. Man kunde bøde paa Dyrkøb og paa Pladsen foran Kirkens Front, thi begge Steder trænges der til et eller andet. Paa Dyrkøb kunde man plante 2 Rækker Træer over mod Husrækken, med 2 Kørebane imellem for den Smule Vognfærdsel, her er; saa kunde der blive stille og hyggeligt, det baggaardsagtige Præg kunde afløses af et Slags Mindelse om den gamle Kirkegaard; Træerne kunde slutte lunt om Kirkens Sidefacade, medens den bredere, festligere Plads ligger mellem Kirken og Universitetet. Pladsen foran Kirkens Front kunde hjælpes ved en enkelt Række Træer langs dens to Sider, fra Nørregade til Studiestræde — ikke foran Bispegaarden —, og i dens lukkede Hjørne kunde anbringes et lavt Monument af arkitektonisk Karakter, der ikke vilde staa Færdselen ivejen. Saaledes kunde der komme en Helhed ud af dette Sted, fra hvilken Side man saa kom dertil. Man tænke sig en Vandring fra Kannikestræde ad Dyrkøb om foran Kirken, med Petri Taarn som sidste Billede.

A propos Metropolitanskolen, som hører i den Grad med til Pladsens Helhed og i sig selv er saa god: det vilde dog være Synd og Skam, om man nedrev den, og hvilken vanvittig vanskelig Opgave vilde det ikke blive for en Arkitekt at sætte noget andet i Stedet! Det turde dog foreløbig være nok, at vi er komne af med Efterslægtens Gaard.

Hvad foran er sagt, er kun en Række spredte Bemærkninger, i al Beskedenhed en Enkeltmands Tanker og Indtryk med Hensyn til en Række konkrete Forhold. Der er ikke forsøgt at opstille noget Slags System af faste Regler. Naar vi klager over alt det slemme, som i Tidernes Løb er sket med vor By, er det naturligtvis, for at vi i Fremtiden kan beflitte os paa at være bedre og mere vidtskuende. Men paa For-

haand at sige bestemt, saaledes og saaledes skal Byens Udvikling formes, det er mere end vanskeligt, det er endogsaa farligt, fordi Regler kan komme til at ligge ganske forkert for Forhold, vi nu ikke drømmer om. Det kommer jo ogsaa an paa, med hvilken Grad af Smag og Begavelse der bygges, lægges Planer, plantes og ordnes. De bedste Regler kan benyttes til at lave de skrækkeligste Ting, og ved Brud paa Reglerne kan den rette Mand lave noget fortræffeligt.

P. Johansen.

Den lille Havfrue (Edv. Erichsen).

MONUMENTER

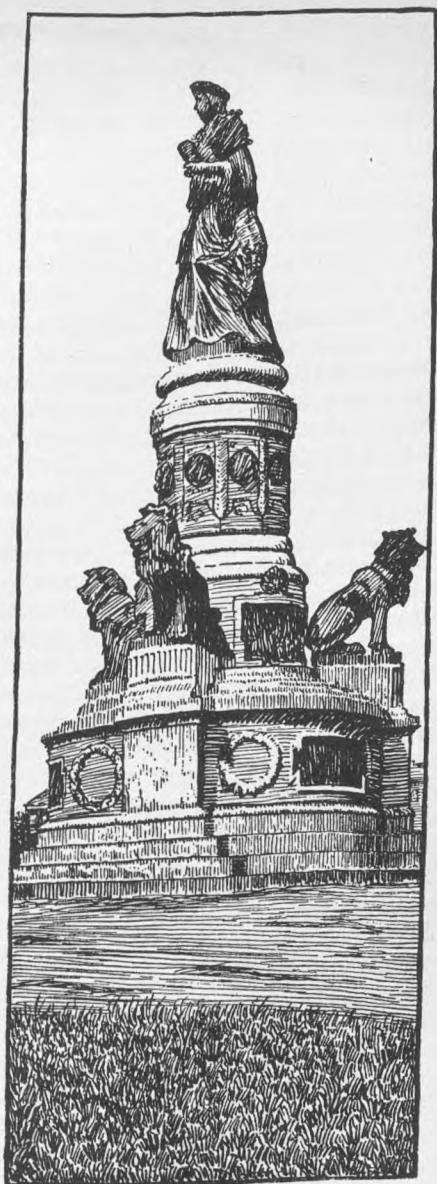
FRA PARIS meldtes for ikke længe siden, at Byen nu er saa overdaadigt udstyret med Friluftskunst, at der snart ikke vil være en ordentlig Plads ledig, hvis man faar Lyst til at rejse Mindesmærke for en Stormand eller en national Begivenhed. Saa vidt er vi da endnu ikke komne i Kjøbenhavn. Imidlertid — ved Udgangen af forrige Aar stod der paa selve Byens og Frederiksbergs Gader og Pladser og i vore offentlige Anlæg — Kirkegaardene ikke medregnede — mindst 160 plastiske Kunstværker, Godt og Ondt imellem hinanden; deraf var de 82 Monumenter i Ordets snevrere Betydning. Senere er der kommet flere til. Om den Fart, hvormed Tilvæksten gaar for sig, faar man Besked, naar man hører, at 92 af Skulpturerne, altsaa langt mere end Halvdelen, er opstillede i de sidste tyve Aar; 54 af disse maa betegnes som Monumenter. Tal, der raaber og maner.

Mange er der vel, som giver Ondt af sig over al denne Velstand, mange ogsaa, der fornøjer sig derved. Gladelig vedgaar jeg, at jeg hører til de sidste. Man kan, det være sagt i al Almindelighed og med de nødvendige Forbehold, som senere skal nævnes, vanskeligt faa det for rigeligt med Kunst til offentlig Beskuelse; næppe vil nogen Sinde Iveren for ved Billedværker at holde Ærbødigheden for vort Folks fremragende Personligheder levende give sig for kraftigt og for mangfoldigt Udslag. Og var Borgerne i Oldtidens store

Kulturbyer aldrig i Forleghed for Plads til Kunstværker paa Gader og Torve, bliver man det vist heller ikke saa let i »Nordens Athen«. Ordet »Hvor der er Hjerterum, er der ogsaa Husrum«, er saa godt, som det er gammelt. Og siges det af og til, at dette eller hint Monumenter eller kan blive »Hindring for Færd-selen«, vil denne Udtalelse i de allerfleste Tilfælde lige saa ufejlbarligt vise sig at være Pjank, som den gamle Borgmesters Motivering af »Hanetaarnet«s Sløjfning i sin Tid var det.

Lad os da kun faa Monumenter, saa længe der er nogen eller noget at rejse et saadant for. Men paa Kunstens Omraader er det jo ikke netop »Mængden, der skal gøre det«. Der er Krav, som i ethvert Tilfælde bør fyldestgøres: Krav til Monumenterne som god og almenforstaaelig Kunst, godt opstillet i godt valgte og tilpassede Omgivelser til Ære for Mænd eller Kvinder, som fortjener, at deres Minde holdes fast, medens Tider og Slægter skifter.

En Trivialitet — noget, som i Kraft af sin Selvfølgelighed ikke behøver at indskærpes? Ja, gid det var saa vel! Gid der i vor By

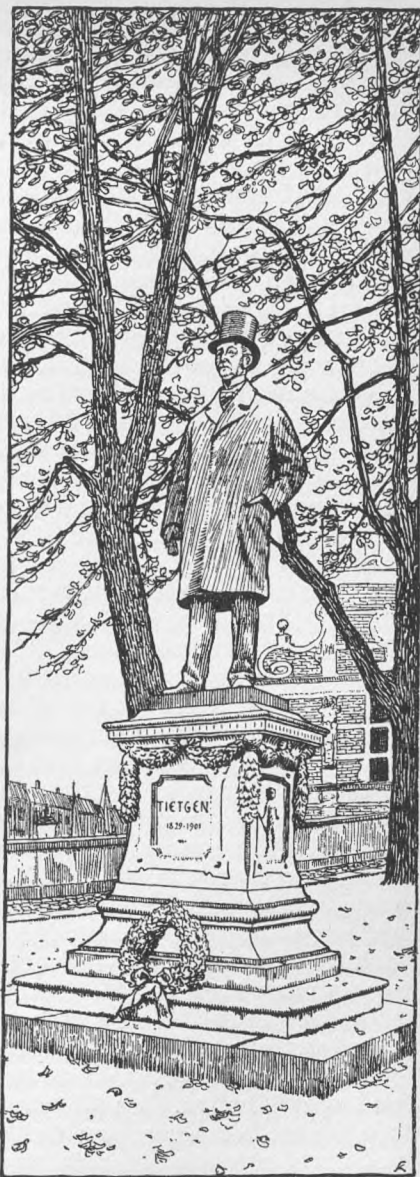
Danmark-Monument (Hasselriis).

øvedes Kritik over og forstandig Kontrol med de Monumentmodeller, der foreslaas udførte, gid man aldrig lod Tilfældigheder være det afgørende med Hensyn til Monumenternes Plads, gid man ufravigeligt lod sund Sans raade, naar det skulde afgøres, om denne eller hin Personlighed var værdig til at indregistreres mellem de udødelige! Erfaringen viser imidlertid, at Forholdene i saa Henseende ikke er, som de burde være. Kravene, der stilles, er for smaa. Her skal gøres et Forsøg paa at klarlægge dette ved Eksempler, idet vi først ser at komme til Enighed om, hvorledes Grænsen for Retten til den her vedrørte Æresbevisning bør drages.

Utvivlsomt synes det da, at ikke hver den, som har raget endog ret højt op over sine samtidige ved udmærkede Aands-evner og brugt disse til værdifuldt Arbejde for Land og Folk, bør have et Monument til evig Amindelse; skal der være Mening i at rejse en Mand eller Kvinde et saadant, maa vedkommendes Livsgerning staa med Følger, der virker, om end ikke direkte paa alle kommende Slægter, saa dog Aarhundreder igennem — saa længe helst, som Stenen eller Bronzen kan holde. Og denne Gerning maa være en saadan, at den kan paaskønnes af de mange og holde den hædrede Persons Navn i Live. Man maa ikke lade den Mulighed aaben, at almindelig civiliserede Mennesker om forholdsvis kort Tid skal staa over for Monumentet og spørge, hvem dog denne N. N. har været, og hvad han har udrettet. Med andre Ord: Før man rejser et Mindesmærke, maa man være saa sikker som muligt paa, at et saadant Spørgsmaal ikke inden føje Tid vil blive fremsat endogsaa af Folk, som dog ellers er nogenlunde godt hjemme i deres Fædrelands Historie. Der kan vel ikke være Tvivl om, at Biskop Fog var en baade lærd, dygtig og overmaade brav Mand. Men lige saa utvivlsomt er det, at hans Navn om kort Tid vil være en tom Lyd for saa godt som alle, der kommer forbi hans Monument ved Holmens Kirke, og det af den simple Grund, at han ikke har udrettet noget, der har sat sig Spor over for den almindelige Bevidsthed. Flere Eksempler, pegende i samme Retning, vilde let kunne anføres, men et er vel nok. Man vil maaske indvende, at vi, dersom Fortiden havde gjort det Princip gældende, som her er hævdet, ikke vilde haft Rytterstatuen paa Amalienborg Plads at glæde os over; FREDERIK den FEMTE var jo i alle Maader en ringere Mand end den nævnte Biskop. Hertil er at sige, at der mangan Gang vil være

Mulighed for at faa et herligt Resultat ud af sine Dumheder — som naar en fattig Familiefader køber en Lotteriseddel og vinder det store Lod. Og hvem FREDERIK den FEMTE var, véd vi jo dog i hvert Fald alle. Men havde Danmark for saa og saa mange Menneskealdre siden været inde i en Monumentperiode som den, vi nu lever i, vilde vi være bleven belemede med Billedstøtter af TØGER REENBERG og WADSKLÆR, vi, som endnu ikke har haft Raad til at give vor Ærbødighed for SØREN KIERKEGAARD og FREDERIK PALUDAN-MÜLLER synligt Udtryk.

At der af og til sættes Monument for en Mand, der ikke burde udmærkes paa denne Maade, er imidlertid ikke nogen første Klasses Ulykke. Langt mere har det naturligvis at betyde, naar Monumenterne ikke kan hævde deres Plads ikke alene som god, men som levedygtig Kunst. Her maa da understreges — det burde ikke være nødvendigt —, at det ingenlunde er nok, om Arbejdet fyldestgør de Krav, Samtiden stiller til et plastisk Kunstværk i Almindelighed. Vi gaar ind i en Billedhuggers Værksted eller op paa Udstillingen og ser paa en Portrætstatue.

Tietgen (R. Andersen).

Alt i Orden, god Holdning, livfuld Karakteristik, ulastelig Modellering o. s. v. Vi finder det naturligt, at den roses i Bladene; vi glæder os over, at den blev lønnet med Guldmedailen. Alt maaske med fuld Ret, naar vi bruger den Maalestok, vi er vante til og nødte til at anlægge paa samtidige Landsmænds Frembringelser. Men den Maalestok er for stakket, hvor det drejer sig om et Stykke Skulptur, der skal tale til fjerne Slægter, tydeligt, vækkende, mindende, manende, løftende. Det kan kun Værket, som er mere end »godt« — kun det udmærkede. Kun det, som i Følge sit indre Værd hæver sig højt over Nuet og dets Krav uden Paavirkning af mere eller mindre tilfældig Modesmag, og uden at være bestemt af Hensyn til denne eller hin raadende »Retning«.

I Kjøbenhavn findes der for mange kun jævnt gode Monumenter, Arbejder, som vidner om, at den Kritik, de har passeret, har været mere lemfældig end ønskeligt; dernæst ikke faa mere eller mindre talentfulde og dygtige, men ved Siden deraf uhyggeligt maniererede, og endelig nogle saa elendige, at de byder de simpleste Sømmelighedshensyn Trods.

Lad os se paa de allerslemmeste først; saa er det overstaaet. En Statue og en Buste — TIETGEN ved Børsen, CASTBERG ved Døvstummeinstituttet.

Tietgenmonumentet er et af de mest afskrækkende Eksemplarer, vor Tid kender af Arten »Buksemand«, et Ord, hvormed man populært betegner staaende Mandsfigurer i moderne Dragt. Maaske kan der være Grund til her at indskyde den Bemærkning, at Ordet ikke er heldigt, for saa vidt det bruges i ubetinget haanlig Betydning. Opfundet er det vistnok af J. A. JERICHAU, da denne i et mismodigt Øjeblik søgte at karakterisere sin Statue af H. C. ØRSTED; denne viser dog netop, at den ganske vist ingenlunde lette Opgave, at gøre et Par lange Bukseben taalelige som Led i et plastisk Kunstværk, ikke er uløselig — noget, som for øvrigt endnu tydeligere dokumenteres af H. V. BISSENS FREDERIK den SJETTE i Frederiksberg Have. Men brugt om RASMUS ANDERSENS TIETGEN er Ordet paa sin Plads; denne Statue gør det mest uudslettelige Indtryk just ved Udenværkerne, Bukserne, Frakken og den høje Silkehat. Om Klædedragten udtalte i sin Tid en af vore første Kendere paa dette Omraade, at ingen retskaffen Skræder vilde beholde en Svend i sit Brød, efter at han blot en Gang havde leveret saadant Arbejde. Hvad Petitgas

eller Bodecker vilde dømme om Hatten, kan jeg ikke sige, men dette er ogsaa ligegyldigt; en sort Silkehat er under alle Omstændigheder en plastisk Umulighed, som ingen Billedhugger kan eller maa have at gøre med. Er det nu smaaligt at lægge Vægt paa sligt? Ingenlunde; Klædernes Snit og Tilpasning viser nemlig til Evidens, at der ingen Krop er indenfor; Manden er en daarligt udstoppet Dukke, kejtet opstillet og livløs, hæslig og uden Karakter, som den helt igennem er slet modelleret. Og et saadant »Kunstværk« bliver godkendt af en Komité og opstillet saaledes, at det ødelægger et af de smukkeste Partier, Byen ejer — eller rettere har ejet. Man sammenligne blot Tietgenstatuen med den gamle Sandstensfigur MERCURIUS, der staar nederst ved den ene Side af Børsrampen! Et beskedent dekorativt Arbejde af en Fortids »Billedhugger«, der næppe har regnet sig selv for andet end Haandværker, og hvis Navn nu ingen spørger efter. Men hvor gør det dog ikke ved sine naturlige og kønne Linier, de gode Forhold og den friske Behandling sin moderne Nabo til

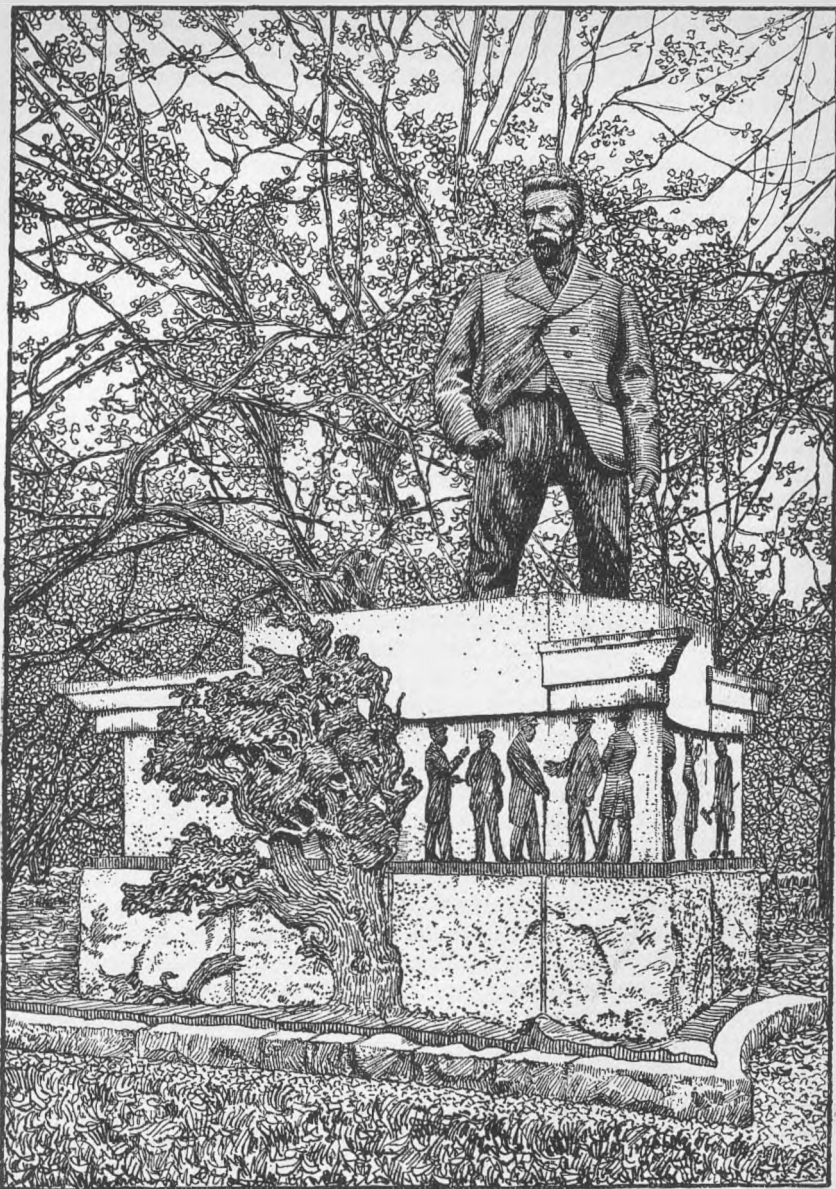
Finsen-Monumentet (Rud. Tegner).

Skamme! Hvor er han ikke frejdig og levende, præget af ungdommelig Styrke, naturligt bevæget i listende Gang! Ikke noget udmærket, men dog et Stykke Skulptur, der har en Del at sige netop i de Omgivelser, hvori det er stillet, og som fortjener at ses paa med mere Opmærksomhed og Agtelse end den, der sædvanligt bliver det til Del.

Om Busten, der er opstillet ved Kastelsvejen til Minde om Døvsstummesagens Forkæmper P. A. CASTBERG, kan man fatte sig i Korthed; det er et maadeligt Dilettantprodukt, der, om det endelig skulde støbes, burde været holdt inden for Anstaltens Vægge. Det er bleven kaldt et »fordringsløst« Arbejde. Hvor taabeligt! Som om nogen Sinde et Arbejde kunde betegnes som fordringsløst, naar det fik Plads ved alfar Vej til almindelig Beskuelse! Et Monument er altid fordringsfuldt, det fordringsfuldeste af alt. Den, som ikke med Rette kan gøre sig gældende som Ophav til noget betydeligt, skal holde sig tilbage — eller vises tilbage. Han fordrer i Følge Sagens Natur en Opmærksomhed, der ikke bør blive ham til Del.

De to nævnte Monumenter er imidlertid lidet pretentiøse i Sammenligning med adskilligt af, hvad der ellers er budt os i de senere Tider; det er da i alt Fald kun Enkeltbilleder, udførte i ikke meget betydelig Størrelse. Nej, saa slaar Kolossalværkerne foran Kunstmusæet og ved Righshospitalet anderledes haardt, hvert paa sin Maade. Dem kan man ikke komme uden om, hvor gerne man end vil.

Danmark-Monumentet og Mindesmærket for NIELS FINSEN har iøvrigt foruden de vældige Dimensioner kun det tilfælles, at de begge lider af sørgelige Mangler; disse er for hvert Kunstværks Vedkommende af særlig Oprindelse og Karakter. Det førstnævnte er Udtryk for slap, konventionel Kultur, senil Afmægtighed, helt igennem »sølle«, det andet sært forskruet, hysterisk og uvornt, men præget af energisk Kunstnerevne og interessant ved en vis Storhed i Synet og den hensynsløse Gaaen paa, der ægger lige saa meget til Undren som til Protest. Man ler ad HASSELRIIS'S Monument — det er ikke Harme værd — og harmes over TEGNERS, hvori der er saa meget Talent og Dygtighed, at man maa tage det alvorligt, hvad man saa ellers dømmes om det. Om Finsenmonumentet er der, som bekendt, flere Meninger, om Danmark-Monumentet kun en. Maaske er det af alle Kjøbenhavns anseligere Friluftsskulpturer den eneste, hvorom alle,

Hørup (J. F. Willumsen).

de mest kyndige og de naiveste, de naturligt opfattende og de mest raffinerede Absinthdrikkere og Orchidédyrkere mødes i en fælles Dom: Et Makværk, som, hvis der var Retfærdighed til, den Retfærdighed, der har sin bedste Styrke ved at være fuldt ud hensynsløs, vilde blive ryddet af Vejen og kastet i Smelteovnen, saa der ved Musæet kunde blive Plads for noget bedre — et plastisk Værk med Hentydning til vor Kunst og dens bedste Mænd eller en Fontæne, hvis Stil og Udsmykning kunde sætte den besøgende i Stemning. Den Morskab, man maaske kan have af at beskue de ganske vist fænomenalt pudserlige Løver, der synes opstillede for at lade sig fotografere for »Fliegende Blätter«, er dog for dyrt betalt, naar man ikke kan blive fri for samtidigt at se paa Damen, som med det næste Skridt, hun gør, uundgaaeligt maa snuble i sine Skørter og dumpe paa Hovedet ned af det Stykke Godtkøbs Snedkerarbejde, hvorpaa hun er anbragt. Men — hun er der nu en Gang, og saa faar hun vel blive staaende, indtil hun i Aarhundredernes Løb har vundet Hævd som ærværdig Antikvitæt, saadan som det er timedes »Hesten« paa Kongens Nytorv. Hensynsløshed, nej Gud fri os, det vil vi her til Lands mindst af alt have Ord for. Vi maa tage »Hensyn« baade til den afdøde Billedhuggers i Kraft af andre Frembringelser med Rette hædrede Eftermæle — maaske har han ogsaa efterladt sig Onkler, Tanter eller Fætters Fætttere, som det vilde være Synd at støde—, til Mindesmærkets Navn, til de allerhøjeste Personligheder, om hvem Inskriptionerne melder, og vel til en halv eller en hel Snes andre Ting. Altsaa: »Lass die Bestie stehen«, som GOETHE sagde om det syvfodede Hexameter.

Med helt andre, om end maaske ikke venligere Følelser ser vi paa RUDOLF TEGNERS Finsenmonument, »Mod Lyset«, som det ogsaa kaldes. Her lyder Hovedanklagen ikke paa Sløjhed eller Mangel paa Indhold, heller ikke paa en Formgivning, som med nogen Ret kan drages ind under det komiske Omraade, men paa gennemført Misbrug af oprindeligt gode Evner og af udviklet Rutine — paa et ad Refleksionens Vej erhvervet Skævsyn for, hvad almengyldig og levedygtig Kunst skal indeholde og udtrykke.

En Figurgruppe til Forherligelse af NIELS FINSEN og hans store Bedrift —, kan der vel tænkes nogen Opgave, hvis naturlige Løsning med større Ret maa siges at ligge lige for! En Lovsang til Lyset, det evige Lys, Frelsen ud af, hvad der

ængsteligt knuger. Lyset jubler vi i Møde i inderlig Taknemlighed. Men hvad er det nu, TEGNER har fundet paa? Frem for alt ikke, hvad der ligger lige for; sligt maa man jo for hver Pris sky, om man vil regnes for en retskaffen »moderne« Kunstner. Og det skal og maa man være; »moderne« bruges jo nu almindeligt i hædrende Betydning, ogsaa paa Kunstens Omraade, hvor det burde gælde for et »uartigt Ord«, saa sandt som alt, hvorpaa det i Virkeligheden passer, kun har Værd for sin egen Tid. Hvad der har Rod i Naturen selv, kan fornyes og leve evindeligt. Det moderne skifter — og forældes. Derfor er TEGNERS store Værk Døgnkunst, om det end ingenlunde er dødfødt som HASSELRIIS'S.

»Mod Lyset! — Hvis Gruppen blev taget bort fra sin nuværende Plads og stillet op paa neutral Grund for en uforberedt Kreds af Tilskuere, vilde disse søge efter en Benævnelse til den. Alle vilde de gaa ud fra, at den fremstillede Mennesker i Vaande, Skrig, Stønnen, Suk, Fortvivlelse. Saa kunde vel en finde paa at kalde den »Syndfloden«, en anden foreslaa Navnet »De skibbrudne paa det golde Skær«, en tredje tænke sig Bibelordet »Trængsel og Angst skal komme over hver den, som gør det onde« som Indskrift paa Fodstykket.

Er dette Sandhed, saa er Kunstværket dermed dømt. Men der er meget andet ondt at kære det paa, saa meget, at det i og for sig burde været nok til at staa i Vejen for dets Indlemmelse i Rækken af vore Monumenter.

Plastisk set er det mislykket, saa vist som den gamle Lov, at fritstaaende Skulptur skal frembyde gode Forhold og Linier, fra hvilken Side man end gaar til den, ikke er sat ud af Kraft. Set saa nogenlunde forfra tager Gruppen sig forholdsvis godt ud; fra dette Synspunkt kan man endog i flere Partier, særlig i den forreste Kvindeskikkelse, hvis stygge venstre Ben med en saa smuk Bevægelse er ført ned over Sokkelens Kant, finde noget at fornøje sig over. Men fra de andre Sider skal man ikke gaa løs paa den, hvis man da ikke er meget vant til at døje ondt. Værst tager den mod dem, som kommer fra Øst og ret faar Syn paa de krampagtigt vredne Linier, den gabende Ungersvend er klemmt inde i. Og hvordan er saa Modelleringen i det enkelte? Staar vi ikke her over for en Manierisme, ikke mindre irriterende end den, for hvilken den gamle Florentiner BACCIO BANDINELLI maa høre ilde i sin Grav? Skal det virkelig nu være blevet god Skik at bringe anatomiske eller patologiske Vilkaarligheder som

Fedtsvulsterne paa Midtfigurens Underliv til Torvs uden anden paaviselig Grund end den, at de maaske kan tjene til at give en Flade »Liv« og gøre den »morsom«? Om disse Gevækster udtalte for øvrigt under en Diskussion en af vore mest anerkendte Anatomer, at de ganske vist var utilladelige, men dog langt fra saa slemme som de Ubegribeligheder, der kan paavises anden Steds, saaledes i Mandens højre Arm. »For Resten«, føjede han overbærende til, »der er dog noget i Gruppens Muskulatur, der er rigtigt.«

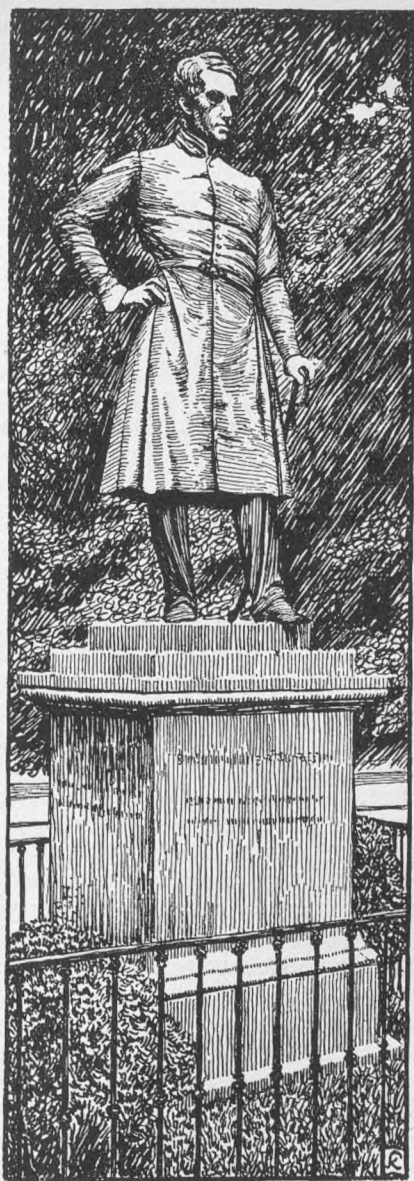
At Finsenmonumentet skulde kunne hævde sin Plads gennem Tiderne som sund og ærlig Kunst, er da næppe troligt. Endnu ringere er Udsigten for HØRUPS og MYLIUS ERICSENS Mindesmærker, Ting, der afgjort bør drages frem i den her givne Sammenhæng, hvor det ikke synes nødvendigt at omtale intetsigende Panoptikonsfrembringelser som »Den lille Hornblæser«. Hvert for sig staar de som Udslag af kunstnerisk Perversitet, vel egnede til at forrykke, sagtens endogsaa til at forraae Menigmands Begreber. Og det saa meget des mere, som de begge, trods alt, viser, om end ikke Løvens, saa dog et eller andet stærkt Fabeldyrs »Klo«.

Kraft er der, som saa tit og ensidigt fremhævet, i KAI NIELSENS Fortælling om Mændene, der kæmper sig frem over Ødemarken; man føler, at Kunstneren har arbejdet ud fra et Anslag, givet i Følge et stort, hvorfor ikke sige genialt Syn — kunde tænke sig, at der som Grundlag for Værket havde foreligget en nok saa flygtig, men dog altid mærkelig og værdifuld Skitsetegning. Men det er blevet ved Anslaget, og, hvad der laa i dette, er blevet ødelagt ved Gennemførelsen, om man her ellers kan bruge dette Ord. Hvad er det dog ikke for en Haan imod al Menneskelighed at lade en af de mest fremtrædende Figurer vride Halsen om paa sig selv, saa han kan se ned ad sin Rygrad! Og det øvrige staar i »harmonisk« Forhold dertil — Barbari fra Ende til anden, i Proportioner og Ledforbindelser som i Muskulatur og Overflade. Som Helhed minder Reliefet om Urfolkenes primitive Kunstforsøg, Helleristninger og Figurer, indgravede i Hjortetakker. Ogsaa i dem kan man jævnlige paavise nogen Evne til at give en Bevægelse. Men heri ligger dog ingen Grund til i 1912 at vende tilbage dertil som »forlorent-naiv« Efterlignen af Stilen og Behandlingsmaaden.

Ogsaa i Billedet af HØRUP, der ganske uhistorisk, men unægtelig paa original Maade er fremstillet som amputeret midt

paa begge Underekstremiteter, er der en brutal Kraft, som paakalder Opmærksomheden, og Skildringen er klar nok: at det er et vældigt Brøl, der udgaar fra Skikkelsens hæsligt formede Mund, kan ingen være i Tvivl om. Noget saadant er kun en virkelig Kunstner — jeg siger ikke Billedhugger — i Stand til at præstere. En anden Sag er det, at han helst skulde lade være at gøre det. Ved at vise os den kønne, kloge og gennemdannede HØRUP i en rasende Demagogs Lignelse har WILLUMSEN gjort sig skyldig i en Utilbørlighed, som der helst burde raades Bod paa snarest muligt. Og et ikke ringe Medansvar har de Mænd, som har ladet Monumentet med Dragedukken paa det smukke, men altfor store Fodstykke stille op paa et Sted, hvor fredelige vejfarende burde kunne passere uden at forulempes.

Ja Ansvaret — hvor ligger det? Hvem er det, som paa Statens, paa Kommunens, paa det offentliges Vegne i det hele fører Tilsyn med, hvad der skal opstilles, og hvor det skal staa? Skulde Sandheden ikke være den, at der væsentlig set intet saadant Tilsyn udøves — at det beror paa de vildeste Til-

Frederik VI (H. V. Bissen).

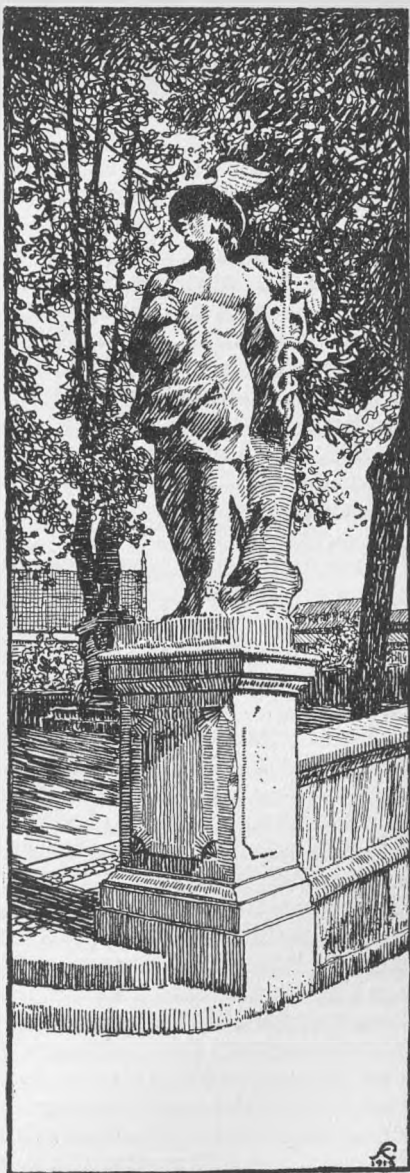
fældigheder, hvilke Monumenter og andre plastiske Værker Almenheden skal have at opbygges over nu og i uoverskuelig Fremtid? Det blev for ikke længe siden slaet fast, at naar Per eller Poul faar Lyst til at lyksaliggøre os med et Monument og stille det op i en af de smukkeste og ærværdigste offentlige Haver, kan han hente Tilladelsen dertil hos — Trafikministeren! At der under saadanne Forhold absolut ingen Grænse er for de Rædsler, der kan ventes, behøver vel ikke nærmere at paavises. Og det synes da klart, at Almenheden maa kræve andre Tilstande indført. En Form for effektiv »Monumentkontrol«, der altid kunde tilfredsstillende alle Fordringer, vilde det ganske vist være umuligt at finde. Men noget, som dog var bedre end intet, lod sig vel udspkulere, maaske i Form af en særligt beskikket Censurkommission med Bestemmelse om, at intet monumentalt Værk maatte opstilles paa offentlig Plads, før det var godkendt af denne. Ad en saadan Vej maatte dog i alt Fald de værste Skandaler kunne ventes undgaaede.

Hvad der i det foregaaende er gjort gældende, tager jo Sigte paa Værker, om hvilke det kan siges, at deres Ophavsmænd ikke har kunnet eller villet fyldestgøre de Grundkrav, som maa stilles til hver den, der skal have »almindelige Mennesker« i Tale; det er jo ikke for en mindre Kreds af moderne »Feinschmeckere«s Skyld, Monumenterne rejses. Men foruden saadanne Sager er der blandt de i vore Dage fremkomne mere fordringsfulde Skulpturer ikke faa, der uden just at kunne stemples som grundigt forfejlede dog ved Egenskaber, de har eller mangler, kan vække Betæneligheder. For at prøve Gyldigheden af denne Paastand gør man vel i at sammenligne et og andet af de nyere Arbejder med Kunstværker, som Tiderne har givet Patina, lært at værdsætte og godkendt. I det foregaaende er der hentydet til H. V. BISSENS FREDERIK den SJETTE; her endnu et Par Ord om denne Statue. Noget jævner kan man vanskeligt tænke sig, men hvor stor og i bedste Forstand ejendommelig gør den sig dog ikke gældende, ejendommelig ved den overbevisende Karakteristik, de klare, selvfølgelige Linier, stor i sin plastiske Holdning, der gør det vanskeligt at fastslaa, fra hvilken Side den helst skal ses. Hvor bliver dog ikke, jævnførte med den, Flertallet af de nyere Portrætfigurer — lad her kun de ringeste af dem

gaa for, hvad de er — fattige og kedsommelige ! BISSENS Værk er som faa andre opdragende for Evnen til at se sundt, lære os, hvad der kan naas med de Midler, der saa taabeligt kaldes smaa, lære os at bøje os i Ærbødighed for den ægte Kunst og den evig unge Natur. Men ogsaa gøre os det klart, at vi ikke skal være eller behøver at være nøjsomme.

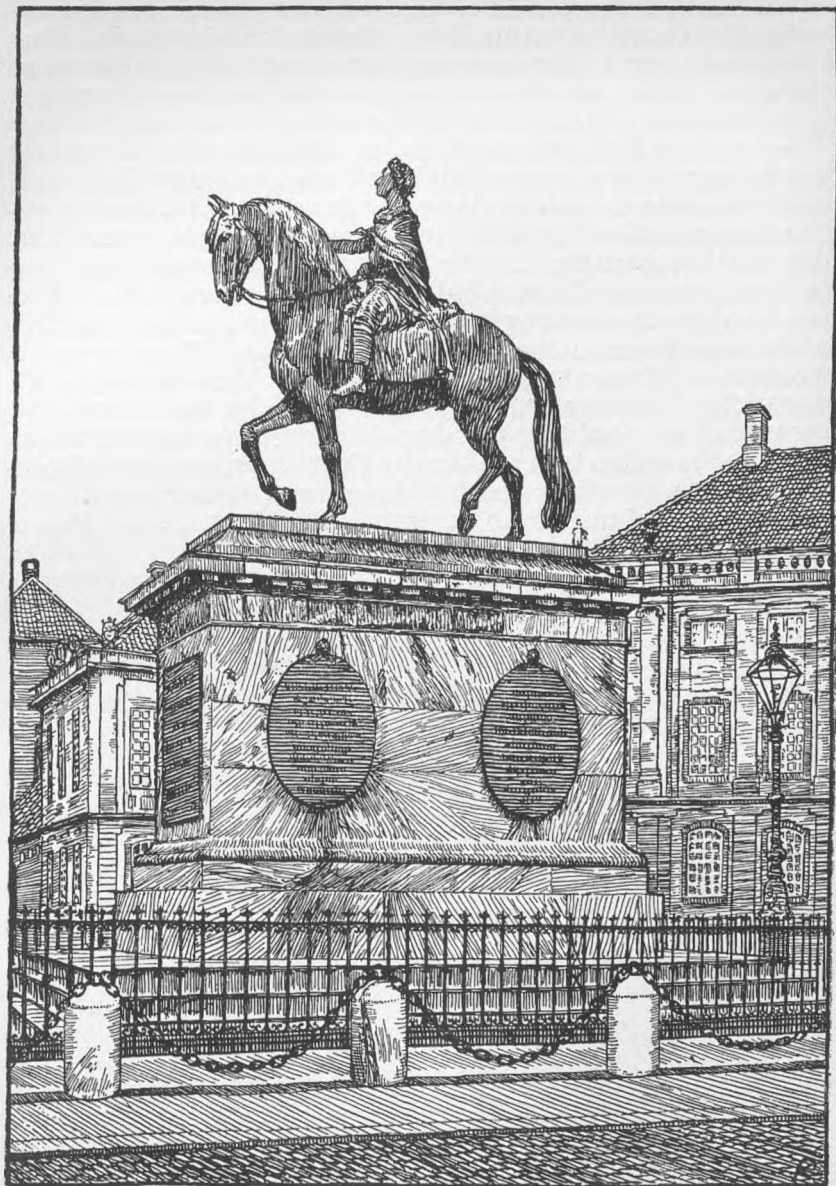
Lærerig kan ogsaa en Sammenligning mellem vore tre bedste Rytterstatuer være; den fjerde, »Hesten«, maa nøjes med en Bemærkning om, at den er meget bedre end sit Rygte. Om VILHELM BISSENS ridende ABSALON gælder snarest det modsatte; i alt Fald er det ikke til dens Fordel, at den er anbragt saaledes, at man kan naa den to Minutter efter at have set paa H. V. BISSENS FREDERIK den SYVENDE. I dette Kunstværk har vi som i Statuen paa Frederiksberg et dyrebart Vidnesbyrd om, hvad den gamle Mester evnede netop paa det monumentale Omraade, hvorledes han var Mand for i simple, naturligt svungne Linier at give et Storhedsindtryk af uforglemmelig Virkning. Faar man én Gang fat paa den rythmiske Forbindelse mellem Mandsskikkelsens højre Arm og He-

Merkurstatuen paa Børsrampen.

stens venstre Forben, har man derved vundet en Sjælsejendom, der aldrig kan mistes. Og saa — det er jo FREDERIK den SYVENDE og ingen anden, der rider frem foran Slottet og hilser sit Folk, han i egen Person og ingen anden. Hermed er vel det meste sagt. Men ABSALON! Det er jo en INGEMANSK Væbner, en Svend Trøst eller saa, ganske køn, men saa inderlig ubetydelig. Monumentalitet? Nej, se kun, hvor den stejlede Ganger skræver ud med Bagbenene. Hvorfor? Er det formet saadan af kunstneriske Grunde eller ikke snarere af tekniske, for at den tunge Bronzemasse kunde sikres mod at knække sammen over Hestens Koder? Hvorom al Ting er, skønt er det ikke. — Om SALLYS Monument, Rytterstatuen paa Amalienborg Plads, er det unødvendigt at tale; nok at nævne og til Sammenligning præsentere dette Mesterværk, om hvilket vi jo alle véd, at det kan nævnes i samme Aandedræt som MARCUS AURELIUS paa Capitol, COLLEONI i Venedig, og at dets Dejlighed fremhæves af et Fodstykke, der ikke alene i sine Forhold og Grundformer, men i hver lille Enkelt-hed søger sin Lige.

FREDERIK den FEMTE staar jo i de bedst mulige Omgivelser, og det gør flere af vore Monumenter, som HVIDTFELDT-Søjlen, NIELS JUEL, Prinsesse MARIE og Digterne foran det kongelige Teater. Men med andre offentlige Mindesmærker, og det ikke de ringeste er der i saa Henseende handlet uforsvarligt; et Par af dem har man endogsaa anbragt eller hegnet saaledes, at Hensigten dermed kunde synes at være den at unddrage dem Offentlighedens Beskuelse. Først og fremmest H. V. BISSENS TYCHO BRAHE og hans TORDENSKJOLD. Den første staar ved Observatoriet, saaledes skjult af Træer og Buske, at det er let forklarligt, at kun de allerfæreste Kjøbenhavnere véd af dens Eksistens. Den anden har man spærret inde i et lille Gaardhjørne ved Holmens Kirke med Jerngitter for; faar man tilfældigvis at vide, at den staar der, og vil se den, maa man helt hen til Gitteret og kige ind mellem Tremmerne. I sin Tid blev det sagt, at dér maatte TORDENSKJOLD anbringes; han var for lille til at gøre sig gældende i friere Omgivelser. Mon der nu til Dags skulde findes et Menneske, der gad spille Ord paa at gendrive en saadan Taabelighed! — KRISTIAN den FJERDES Statue har man stillet ved Nyboder paa et af Byens mindst befærdede Steder og givet ham en Flagstang i Ryggen, saa Silhouetten kløves efter Længden. Foran Kunstmusæets Hovedindgang staar to Portrætstatuer, H. V. BISSEN

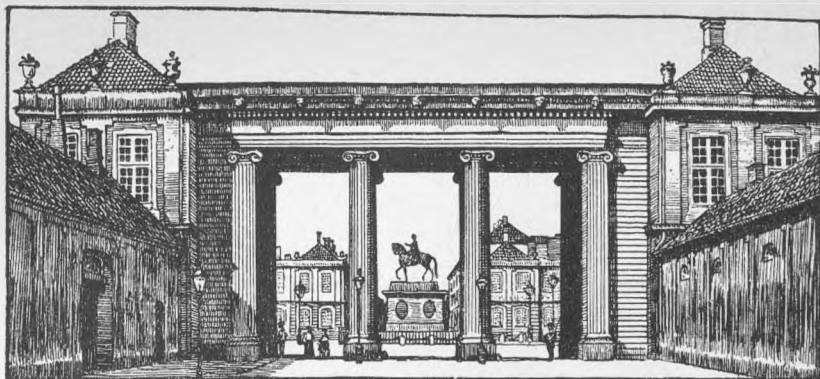
af VILHELM]BISSEN og MARSTRAND af RONEBERG. Ved et mærkeligt Træf er de to Statuer blevet hinanden paafaldende lige i Bevægelse og Linier — og saa har man stillet dem tæt sammen, begge paa samme Side af Portalen, medens den anden Side foreløbigt, maaske for lange Tider, staar tom.

— »Spildte Ord«, sagde vi. Ja, mon nu ikke alt, hvad der her er sagt, er frugtesløs Tale? Er der vel mindste Udsigt til, at et Monument, som en Gang har faaet sin Plads anvist, nogen Sinde vil blive flyttet eller endog helt fjernet? eller til, at der skal blive truffet Sikringsforanstaltninger mod yderligere Elendigheder? I hvert Fald vel kun en saare ringe. Maa-ske kan der desuagtet være nogen Mening i, at de, som forarges over de urimelige Forhold, hvorunder Monumentforølgelsen nu foregaar, udtaler sig derom. Tier man stille, vil der sikkert ikke ske nogen Forandring. Tales der atter og atter uden Forbehold, er der dog altid nogen Mulighed for, at der efterhaanden kan vækkes en Folkestemning, saa almindelig og saa stærk, at den faar Magt med Slendrianen.

»Jeg giver ej mit Haab for hundrede Mark«, siger PEDER LAALE og

Sigurd Müller.

Kolonnaden paa Amalienborg.

OM BEVARING AF GAMMEL BYGNINGSKUNST

GAMMEL af Aar, men stadig med samme ukuelige Trang til Fornyelse og Foryngelse — saadan er Kjøbenhavn, saadan er den By, vi alle elsker. Den er et Modsætningernes Tegn, netop fordi den er den gamle By, det ærværdige Kulturcentrum gennem mange Aarhundreder, det velassorterede Lager af prøvet Visdom, fyldt til Tagene med gode og onde Erfaringer — men samtidig er parat til overlegent at kassere det altsammen, bestandig opsat paa alskens Nyt, paa Forandring à tout prix.

Er der et Omraade, hvor dette Dobbeltsidige har givet, og giver sig de synligste og haandgribeligste Udslag, er det i Byens Holdning overfor sig selv, sit eget Ydre og Udtryk, som dette er givet i Byens Bygninger. Jeg tænker her særlig paa det gamle Kjøbenhavn indenfor Voldene, Christianshavns selvfølgelig medregnet. Paa den ene Side alle Kjøbenhavnerens Bevidsthed om at have en fornem, gammel Kulturby at bo i, deres overordentlig veludviklede Stolthed over vor Bys Skønhed — og saa alligevel den ustandselige Lyst til at pille ved den i Tide og Utide, gøre den om, »gøre den bedre«, eksperimentere med nye Gadebilleder og flunkende moderne Bygninger.

Saadan har det altid været; ogsaa i gamle Dage. Men da

var Tempoet langsommere; Omskiftelserne i Byens ydre Fysiognomi lod sig kun lige skælnes fra Slægtled til Slægtled. Den By, hvori STRUENSEE regerede, var ikke særlig anderledes end den, hvori JOHAN LUDVIG HEIBERG digtede. Men det Kjøbenhavn, man kom til som Rus 1895, er nu, 1914, godt paa Vej til at blive en ganske anden. Hele Kvarterer er ombyggede, Gade for Gade i den gamle By skifter Udseende, og stadig hidsigere bliver Tempoet. Nutidens forcerede Tilværelseskamp, hvor det gælder at udnytte hver Kvadrattomme af Byens kostbare Grunde paa Bekostning af megen god gammel Arkitektur, har til Kjøbenhavnernes medfødte Trang til Forandring føjet det for det gamle Kjøbenhavn mer end livsfarlige, men ihærdigt gentagne: »Udviklingen kræver det!«

Ingen forarges over, at daarlige og usle Kvarterer, uværdige til Menneskeboliger, forsvinder. Alene af æstetiske Grunde kan man ikke have i og for sig maleriske Gader, med morsomme Kviste og røde Tage liggende. En stor Bys fysiske og moralske Hygiejne kræver her højlydt Forandringer.

Men naar vore gamle historiske Gader, naar Pladser og Torve, stilfærdigt afstemte gennem Tiderne, pludselig skræmmes op af moderne arkitektoniske Uforsømmetheder, naar markante Enkeltbygninger, der i sig selv er ypperlig og mindeværdig Arkitektur og kaster Glans og Stemning over en hel Gade eller et helt Torv, maa vige for en tilfældig Grundejerinteresse — saa sætter Byen til af Værdier, den skulde holde paa, fordi det er dens eget Kød og Blod; saa er der Tale om noget, som »Udviklingen« aldeles ikke kræver, fordi en Udvikling, der ender med Selvmord, kun har psykiatrisk Interesse; i det praktiske Liv bør den af al Magt bekæmpes. Og er vi ikke nu komne til det Punkt, hvor der virkelig er Fare for, at en af Verdens ejendommeligste Byer — thi det er Kjøbenhavn, og den er det netop i Kraft af sin gamle Arkitektur — er i Færd med at miste det Særpræg af stilfærdig, fornem Byskønhed, der er dens Adelsmærke mellem samtlige Verdens Storstæder? Er det ikke paa Tide at raabe Vagt i Gevær, et »Hannibal ante portas« og afværge en altfor tit forfejlet »Udviklings« Angreb paa vor Specialitet af en Hovedstad.

Kongens Nytorv er allerede slemt skamferet af Standardbygningen; paa Gammel- og Nytorv raaber de sidste Ti-

Grev Frijs' Palæ ved Frederiksholms Kanal.

aars Bygninger til Himlene. Efterslægtens Gaard er forsvunden, HARSdorffs Løveapothek ligeledes. I de herlige Gadebilleder paa Christianshavn og i Amaliegadekvarteret er der revet slemme Flænger. Og hvem ved, hvad Fremtiden vil bringe af uhyggelige Overraskelser.

Det er jo ikke i og for sig det, at der bygges Nyt, der er forkert. Kjøbenhavn skal selvfølgelig have Lov til at være en levende By. Det er ikke Meningen, at Nutidens Mennesker ængstelige skal gaa omkring og spørge: »Maa vi være her?« Men det, man kan forlange, er Respekt for Kjøbenhavns medfødte Natur som Arkitekturby, at vi ikke — ofte ganske unødvendigt — gør Vold mod den ved at berøve den noget væsentligt, hvad enten nu dette er en vis Helhed over en Gade eller Plads, eller det er et enkelt Bygningsværk, fremragende som Arkitektur, historisk ved sin Leven med i Byens Skæbne gennem Generationer, og i Kraft af sin monumentale Stilling et endnu levende og virksomt Led af den store fælles Arkitekturorganisme.

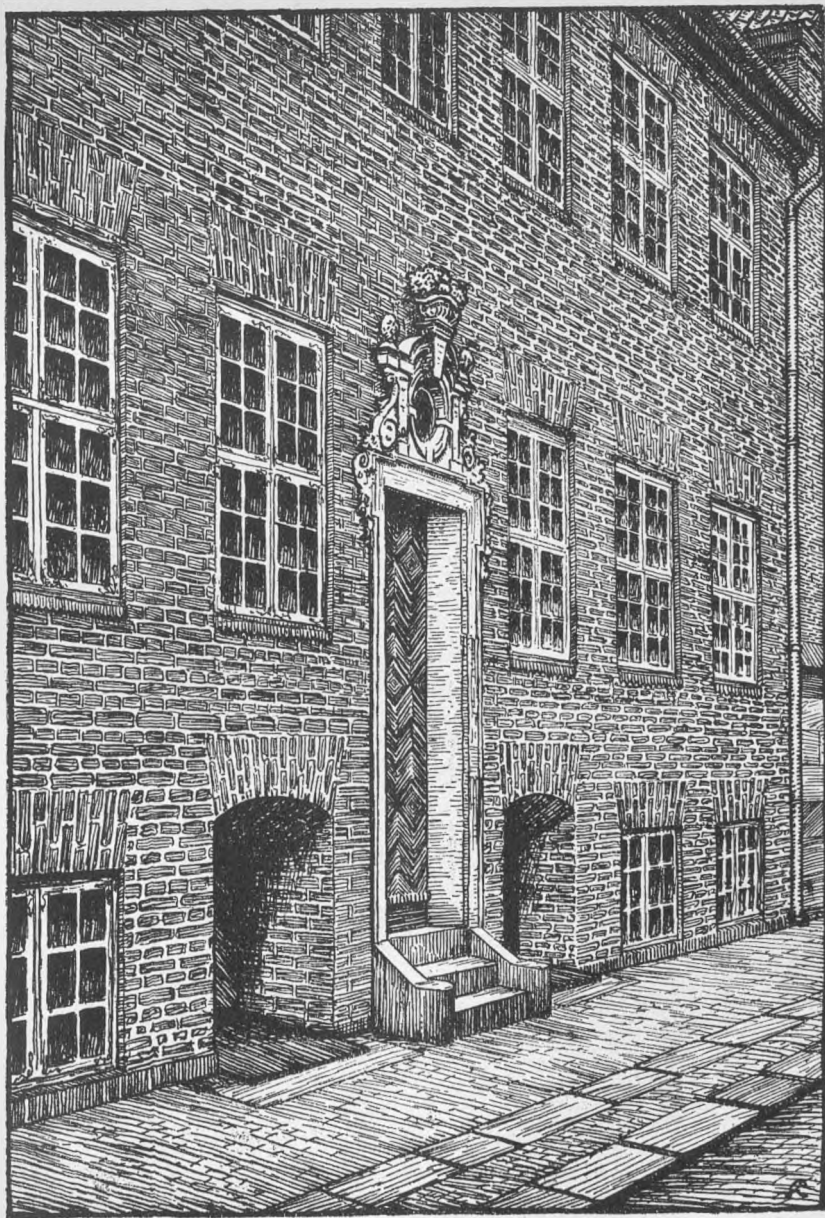
Endnu har vi — heldigvis — noget at miste. Men Kjøbenhavnerne skal vide, at det kan mistes, at Byen, før vi aner det, efter et Par Bankmøder kan staa plyndret netop for noget af det væsentlige, der gør Byen til, hvad den er. For sent kan vi komme til at bekende: »Dette er jo slet ikke Kjø-

benhavn mere!« Moderne Arkitektur har selvstændige Op-gaver nok i Kvartererne udenfor de gamle Volde, hvor Byen gror. I det gamle Kjøbenhavn bør den resignere; skal der her bygges Nyt, hvad naturligvis vil ske, bør den respektere det historisk givne. Men først og fremmest maa vi søge at bevare, hvad der er Bevaring værd, fordi det giver Kjøbenhavn dens Fysiognomi som Stad.

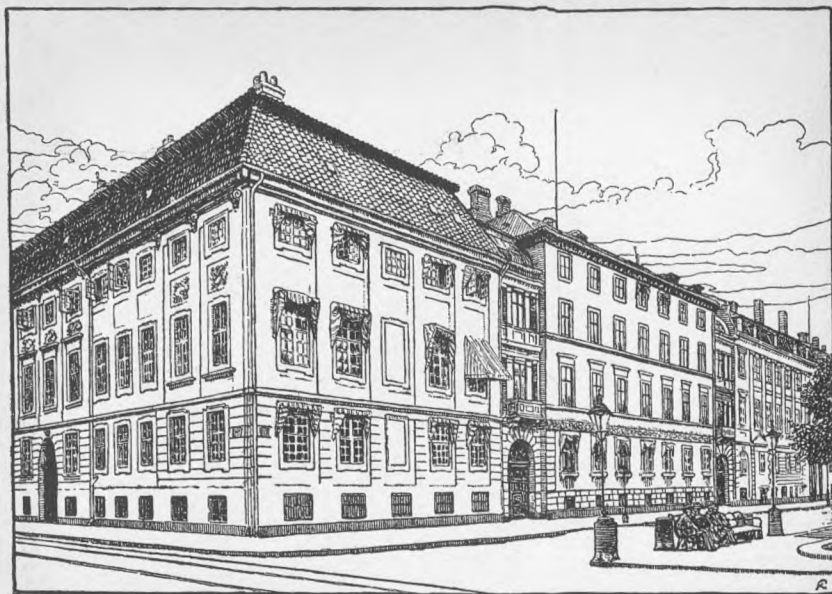
Endnu mødes Bygninger fra de forskelligste Tider paa Gader og Torve. Helligaandskirke med Kapel danner et male-risk, hel gotisk stilstemt Byinteriør af en egen intim Virk-ning, særlig naar man kommer fra Walkendorffsgade. Bag-ved ligger barokke »Ildebrandshuse« fra HOLBERGS Tid og li-geoverfor Kirken lægger man mest Mærke til »Brødrene Pe-tersens Jomfrukloster«, en Empirebygning fra FREDERIK VI's Dage. Og saadan er det overalt. Men naar bortses fra Hellig-aandskirkens Kapel og de — fraset CHRISTIAN IV's Bygnin-ger — mærkværdig faa Renæssanceværker, som Hafnias Gaard og et Par Gaarde paa Christianshavn, vi endnu har tilbage, er det Barok, Rococo og Klassicisme der præger det gamle Kjøbenhavn, baade Privatarkitekturen og de offent-lige Bygninger. For blot at nævne enkelte Eksempler: Hvor udmærket virker ikke en barok Hjørne-Bygning som Grev FRIJS' Palæ ved Frederiksholms Kanal, Billedhuggeren STAN-LEYS altfor lidt paaskønnede noble Gaard paa Christians-havn fra Midten af 18de Aarh. og den ualmindelig fornemt, godt samstemte Række af Bygninger yderst paa St. Annæ Plads fra Rococoens og Klassicismens Dage.

Hvad kan der nu gøres for at bevare det væsent-lige i det gamle Kjøbenhavns Arkitektur?

Der er en Gruppe Bygninger, for hvis Skæbne man uvil-kaarlig føler sig ret tryk. Det er alle dem, der ejes af Staten og Kommunen, og hvortil hører mange af vore Monumentalbygninger. Man gaar med Rette ud fra, at de pekuniære Hensyn, som private Ejere maaske kan have Vanskelighed ved at komme udenom, i disse Tilfælde altid betyder min-dre. Og dog er Frederiks Hospitals Skæbne endnu ikke gan-ske afgjort. Man maa haabe, det hele Komplex faar Lov til at blive staaende — ikke blot, fordi vi ellers mister et af vore store Arkitekturanlæg, men ogsaa paa Grund af den demo-raliserende Virkning, dets Lemlæstelse vilde have paa den sunde Selvopholdelsesdrift, der ligger i Bestræbelserne for

Restaureret Ejendom i Dronningensgade (Joachim Lentzs Gaard).

Hj. af Sct. Annæplads og Bredgade.

at bevare vore historisk og kunstnerisk værdifulde Mindesmærker. Blandt Statens mindre Ejendomme forbavses man unægtelig noget over den i sig selv smukke Barokbygning paa Hjørnet af Kjøbmagergade og Løvstræde, der er slet vedligeholdt, og hvis Façader er saa unødvendigt mishandlede af de store Vinduer.

Men hvad der vejer mest i denne Sag, er dog hele den store Masse af kjøbenhavnsk Arkitektur, der ejes af Private — Institutioner eller Enkeltmennesker. Det er faktisk dér, Kampen staar; det er dér, det gælder om at forhindre Tab og Ulykker.

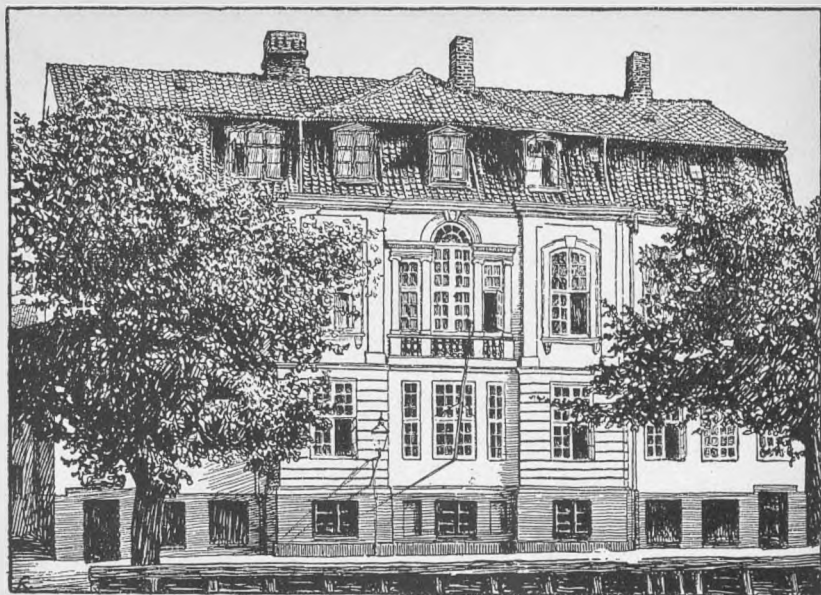
Enhver sund og god Bestræbelse bør tages op indefra — i denne Sammenhæng af det kjøbenhavnske Borgerskab selv. Jeg tænker her ikke blot paa Ejerne af gode, gamle Bygninger; ogsaa paa alle de Tusinder, der kun bor til Leje, men alligevel har en vis Lod og Del i den fælles Arkitekturarv. Først og fremmest er det dog Ejerne, det kommer an paa. De skulde føle det som en Forpligtelse at vaage over disse Bygninger, saa de ikke skæmmes ved Vanrøgt eller ligegyld-

Frederiks Hospital (mod Amaliegade).

dig Behandling, men holdes vedlige paa værdig Maade. Der er desværre Eksempler nok paa det modsatte. Ganske vist kan der ogsaa peges paa adskillige Tilfælde, hvor Ejere pietetsfuldt sørger for, at gode, gamle Bygninger, de sidder inde med, virkelig faar Lov til at udfolde deres egenartede arkitektoniske Væremaade, og som derigennem gør deres By den største Tjeneste. Som Eksempel kan nævnes HEERINGS Gaard i Overgade paa Christianshavn. Men der er endnu altfor mange, der ikke har forstaaet, at de her har en naturlig Opgave, som de bør søge at løse. Under Nutidens økonomiske Pres kan man ganske vist ikke opstille den absolute Fordring, at ethvert smukt gammelt Hus skal staa fuldkomment urørt. Men hvad man kan forlange er, at en Ejer ser sig omhyggeligt for og ikke tankeløst slaar sig til Taals med den første, den bedste Byggeplan, der frembyder sig, hvorved et godt Bygningsværk fra Fortiden helt tvinges ud af Tilværelsen eller i al Fald omdannes paa en meningsforstyrrende Maade.

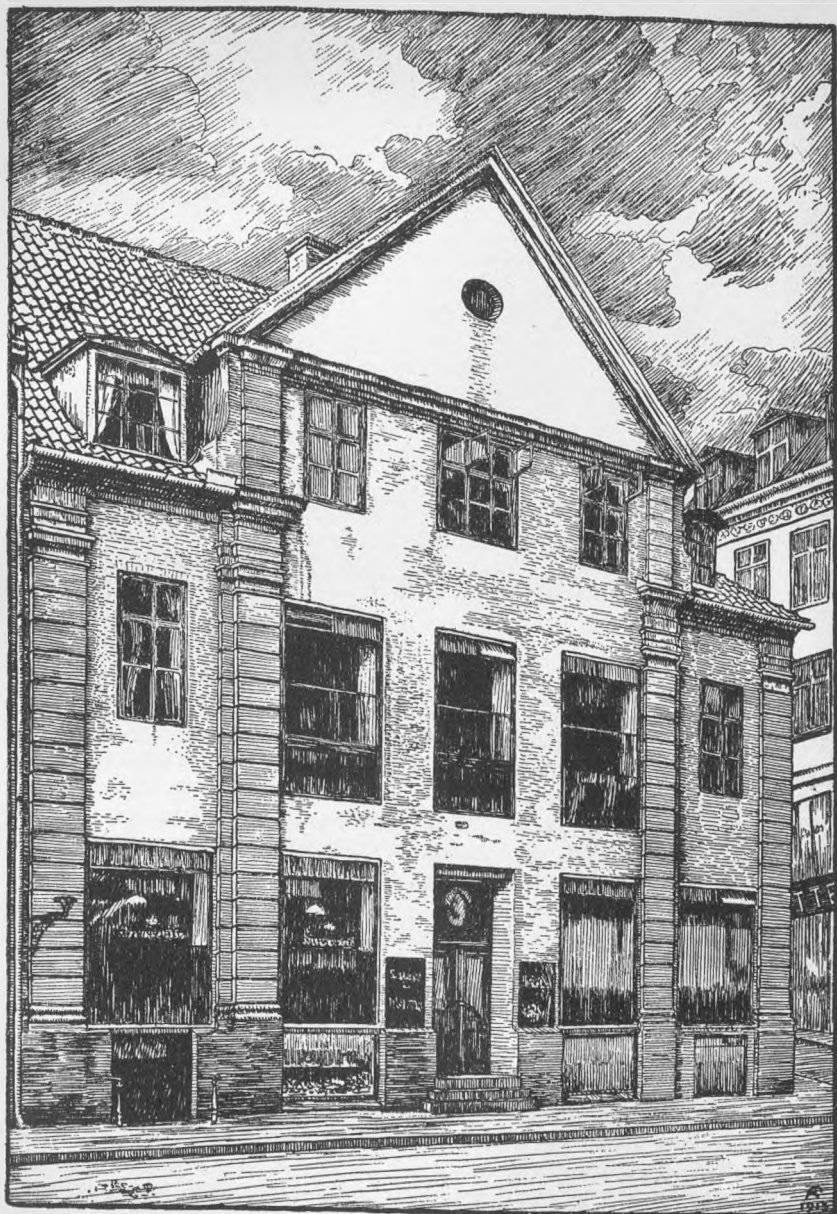
Er der Tale om Nedrivelse af en saadan Bygning, bør det

Overgaden o. V. Nr. 6 (Stanleys Gaard).

altid nøje undersøges og overvejes, om det nu ogsaa er nødvendigt, om der ikke kunde tænkes en anden tilstrækkelig rentabel Anvendelse af den, idet man f. Eks. nøjedes med en Omdannelse af det Indre, der lod Bygningen beholde sit Ydre væsentlig uforandret.

I langt de fleste Tilfælde opstaar Konflikten ved Krav om almindelig Ombygning, fordi praktiske Grunde fordrer den. Det Indre bliver stærkt ændret, og det kan igen indvirke paa den gamle Façadeinddeling og -Komposition. Da gælder det samme. Man bør i et saadant Tilfælde — næst efter altid at henvende sig til en dygtig Arkitekt, helst en saadan, der er fortrolig med gammel Bygningskunst — stille det bestemte Krav, at Bygningen i det Ydre saavidt mulig skal beholde det Præg, en tidligere Generation har givet den. Det væsentlige i Bygningens arkitektoniske Ansigt skal kunne bibeholdes, saa selv om det bliver udstyret med visse nye Træk, skal man dog kunne genkende de gamle, som man har lært at holde af. Hvad den rette Mand her kan udrette, endog ved en meget radikal Ombygning, viser MARTIN BORCHS Be-

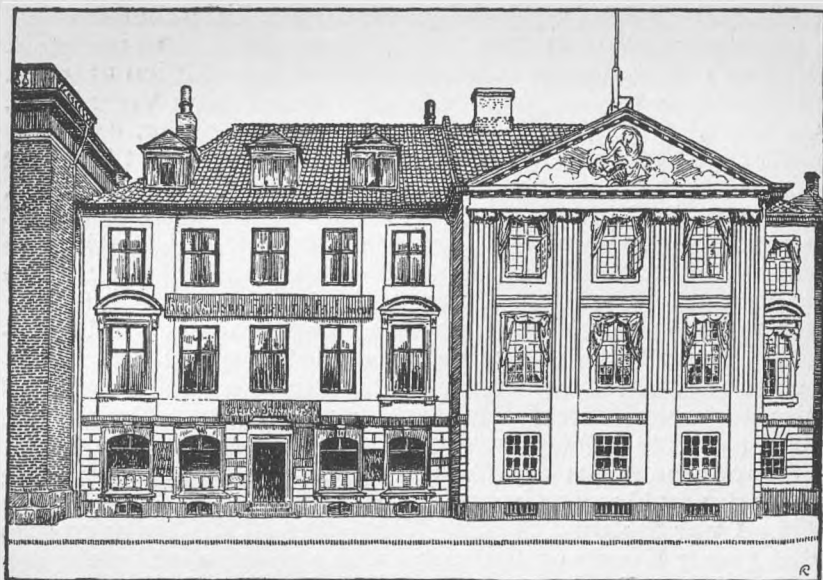
Hj. af Kjøbmagergade og Løvstræde.

Regensbuegangen.

handling af Regensen. Almindeligst forekommer det, at der skal indsættes store Butiksruder, hvad mange af de regelrette Barok- og Empirehuse med deres følsomme Façader meget vanskeligt taaler. Disse store Vinduer kan være saa uforenelige med Bygningen, som i HARSORFFS Gaard paa Kongens Nytorv, at de ødelægge den uhjælpeligt. Men i langt flere Tilfælde, end man er tilbøjelig til at tro det, kan de anbringes uden at ødelægge altfor meget. Der foreligger paa dette Omraade en vanskelig, men ogsaa yderst taknemlig Opgave for vore Arkitekter.

At de mange Ombygninger af ældre Bygninger i den indre By er af uhyre Vigtighed for det gamle Kjøbenhavns Udseende, staar næppe alle helt klart. Tilsyneladende betyder det saa lidt, at en gammel Façade hist og en her moderniseres. Men i en udviklingsivrig By løber det efterhaanden op. Og det er ved disse bestandige, altfor upaaagtede Smaarevolutioner i vor Bys Arkitektur, den store, stille Revolution en skønne Dag vil være fuldbyrdet, hvor Kjøbenhavn helt igennem er bleven en temmelig ligegyldig europæisk

Det Harsdorffske Hus paa Kongens Nytorv.

Storstad af det almindelige Gennemsnit, hvis vi ikke i Tide passer paa og har vor Opmærksomhed henvendt paa denne Udvikling. Det vilde være i høj Grad ønskeligt, om man kunde følge med paa dette vigtige Omraade og ved loyal Forhandling hjælpe Ejerne til Rette, saa hverken de eller vi led de mange Smaatab, der tilsammen ender med at ruinere os alle. Af »Foreningen til gamle Bygningers Bevaring« er der derfor ogsaa arbejdet paa i den kommende Bygningslov for Kjøbenhavn at faa indført en Anmeldelsespligt i Tilfælde af Ændringer eller Nedrivning af gamle Bygninger. Derved vilde opnaas, at man blev underrettet i Tide om, hvad der forestod og kunde tage sine Forholdsregler. Ogsaa Kommunalbestyrelsen har set, hvor vigtigt dette Spørgsmaal er, og i Lighed med sit Princip: Præmiering af gode Nybygninger, udsat en Prisbelønning for ved Ombygning af en ældre Ejendom at have tilvejebragt en god arkitektonisk Løsning af den stillede Opgave eller for, ved gennemgribende Istandsættelse (Restaurering) af en Bygning af anerkendt arkitektonisk Værdi, at have bevaret denne saa nær

som muligt i dens oprindelige Skikkelse. Thi vel er det Monumentalbygningerne i en By, der præger den monumentalt. Men selv de skal have et kunstnerisk afstemt Milieu at leve i, for at kunne trives og udfolde sig i deres fulde Virkninger. Og den almindelige Arkitekturvirkning af en By, den ubeskrivelige Stemning, den kan eje, er meget stærkt bestemt af de, tit maaske ret almindelige Huse, der hegner Gader, Torve og Pladser — tænk blot paa Kanalpartierne om Slots- holmen. Vis Ligegyldighed paa dette Punkt, og det vil hjælpe os forbavsende lidt, at vi endnu har Børsen, Holmens Kirke og Prinsens Palæ tilbage, naar alt det andet er gaaet tabt.

Naar Talen er om Bevaringen af Kjøbenhavn som den virkelige Arkitekturby, den endnu er, er det noget, der vedrører os alle. Vor Bys Standardstilling kan kun holdes oppe af alle Borgeres Fællesfølelse for den; men denne bør give sig det praktiske Udslag, at vi selv holder Justits i vore Gader — baade naar det er Monumentalbygninger, der trues, og naar det gælder den borgerlige Bygningskunst.

Lad vor Stolthed over og Kærlighed til Kjøbenhavn som den gamle Kunst- og Kulturby vise sig ved, at vi holder den i Hævd, og ikke lader den yderligere forringes. Vor anden Natur — Trangen til det Nye, det moderne har vi en tilstrækkelig vid og nyttig Tumbleplads for i det Storkjøbenhavn, som breder sig paa den anden Side af Boulevarderne.

Vilh. Lorenzen.

Parti fra Vognmagergade.

NAAR STORBYEN UDVIKLER SIG HVOR GAMMELT OG NYT MØDES

NAAR Storbyen udvikler sig, bliver meget slaaet over Ende, Fremskridtets Vej har alle Dage været brolagt med Fortidens Skærver. Hvor Nyt og Gammelt mødes i Brydning, maa det Gamle vige, det er i al Almindelighed Livets ligefremme Lov. Og naar det gælder en stor og dygtig Bys Fremmarsch, dens Sejrgang mod Rigdom, Magt og Evne, mod den Plads i Solen, den har udset sig, og som den har Krav paa, vil der være nogen Klang af Rimelighed i Parolen: Det gaar ikke an at snakke for meget om Tingene, Tidens Tempo er Stormløbet, vi kan ikke belemre os med en for stor Bagage af Hensyn. Naar de praktiske og virksomme og moderne Folk — eller de, der fortæller andre og sig selv, at de er praktiske, virksomme o. s. v. — forkynder, at vi nu ikke mere har Tid eller Husrum til Føleri og til Sammenhobning af Snurrepiberier, vil mange høre paa dem: En Storby skal da heller ikke være Pulterkammer, end ikke et Museum. Skal ikke en Forretningsbys Løsen være »business before pleasure«? — Naa, Fornøjelserne glemmer vi nok ellers ikke at tage med, — selvfølgelig Fornøjelser, som det passer sig for de Næsten-Storstadsfolk og mindst trekvart-moderne Mennesker, vi er.

Imidlertid har Storbyen ikke altid helt Uret, naar den

raaber sit »Af Banen«. Den har Ret, naar den hævder, at skal der kunne præsteres godt Arbejde, maa der være Luft i Arbejdslokalet og Albuerum, og man bør vel ikke blive nervøs, om Vinduerne engang imellem bliver slaæede lidt voldsomt op og en og anden gammel Dørfylding stødt ud.

En dygtig og virksom Bys Vilje og Lyst til Livet vil fornøftigvis ingen modsætte sig. Men hvad alle burde modsætte sig, er en Ekspansionstrang, der giver sig Udslag i at slaa planløst ned og bryde Vej, uden at man saa meget som et Øjeblik tænker paa, om Vejen ikke lige saa godt, maaske bedre, kunde gaa udenom. Og da »Udvikling« nu engang ikke blot bestaar i at lægge Kilometre til sin Vækst eller Nul-ler bag Tallet i Bankkontoen, men i forskellige andre Tings Erhvervelse, bliver det dog nok ogsaa nødvendigt, om Frem-marschen skal krones med virkelig Sejr, at se sig lidt for og ikke bare mase frem over Stok og Sten, saa det ryger om Ørene.

Under den Udvikling, vor By i disse Tider gennemgaar, ryger det nu ganske bravt om Ørene, er det end ikke ene Hastværket, der volder det. Var det endda ene Hastværket. Men naar man ser lang Tids Befamlen og Betænkning og Be-tragtning ende i en ganske unødigt Riven i Stykker, en vel og længe overvejet Fortræd, som aldrig kan gøres god mere, er det ikke lysteligt. Vi har ellers adskilligt omkring os, som dagligt raaber: Hvad har I gjort! Hvad blev der f. Eks. af Terrænet om Søerne, hvor det dog vel ikke gjaldt Livet at faa stablet nogle Hundrede halvt eller helt daarlige Kaser-ner op og stukket Bredderne af efter Lineal. Hvorfor fik vi ikke Lov til at beholde blot én af Byportene, som man vel kunde gaaet uden om, hvis Trængslen var bleven saa stærk, at man ikke kunde slippe igennem. Hvorfor skulde Grønnin-gens Idyl nu for ikke saa længe siden konverteres med en Samling Karréer, der med deres — Gudbevares med »alle moderne Bekvemmeligheder« udstyrede — Mur- og Sand-stens-Misgerninger raaber mod Himlen. Hvad om en eller anden, endnu aandende eller ublidt hensovet, Bank havde holdt Fingrene fra Træerne i de gamle Haver og helliget sig til at tælle paa dem inden egne Døre! Der er nok at forbit-res over fra lidt over Midten af forrige Aarhundrede til Dags Dato. Og er vor By alligevel ikke bleven hæsliig, skyldes det, at Arven dog ikke helt er bleven forødt, Skattene fra de store gamle, Resterne af det, en sund og solid borgerlig Bygnings-

kunst og do. Sans prægede Byen med, dernæst dens naturlige Forhold, Terræn og Omgivelser, det ilende Sund (som man ganske vist ikke ser ret meget til fra selve Byen), vort Øklimas skiftende Himmel, vor, i al Fordringsløshed, nette og muntre Befolkning samt endelig — midt i fortsatte Misgerninger — den senere Tids bedre Smag og sikrere Sans, det være givet Udtryk i veritable Bygningsbedrifter eller i jevnere Forskønnelsesbestræbelser.

Hvor Nyt og Gammelt mødes. — Det trænger sig paa snart sagt ved hvert Skridt gennem denne Bys Gader, og er det end — som før bemærket — et Tegn paa Liv og Livs-Vilje, er det samtidig ofte som sviende Saar.

Paa to Omraader træder det særlig stærkt frem, to store Foretagender præger i denne Tid særligt Byen og bliver til kraftige Opgør mellem Gammelt og Nyt: Christiansborg Slot og Boulevardbanens Gennemførelse.

Ved Christiansborg bliver der nu ikke Tale om Haandgribeligheder, det er endog sandsynligt, at Mødet her vil blive af hjærtelig Natur. Paa Slotsholmen afløses en Ruin, som vi efterhaanden fandt malerisk — men som selvsagt ingen kunde ønske bibeholdt som et krudtsværtet Saar midt i Byens Ansigt — af en pompøs, ved sin Arkitektur og sit Materiale i Landets Jordbund rodfæstet Rigs- og Kongeborg. Dens Genbo hinsides Kanalens grønne Vand bliver til den ene Side et af Byens mest farverige og karakteristiske Gadebilleder, rødsodet gammelt Tegl over brogede, tildels gode og ejendommelige Façader. Hele Bydelen, hvortil ogsaa Frederiksholms Kanal hører, vil blive præget af det mægtige Slot. Med de yndefulde Pavilloner ved Indgangen til Ridebanen, de gamle Broer, de brudte Tages Grønne, der staar saa lifligt til Lufttonerne, med Bryghusets dejlige og djærve Knude og Perspektivets Afslutning af Christianshavn hinsides Havnen, med alt dette ejer Partiet en Skønhed, en rolig Fornemhed, som dog ingenlunde er uden Liv og Farver, og som maaske ikke har Sidestykke i nogen anden By i Verden. Som Slotets Genboer og Naboer er til den anden Side — Højbroplads, Ved Stranden med ialfald et Par store og gode Huse, Holmens Bro og Kirke, Børsen og Ministerialbygning-Komplekset — bliver Mødet overordentlig interessant.

For det, her vil ske eller er ved at ske, behøver vi altsaa ikke at frygte; men den Udvikling, der her har fremkaldt Mødet, er jo ogsaa af en egen Art, her har været baade Tid

og Plads og — indenfor visse Grænser — Raad til at tage Hensyn. Det er ikke den typiske Storbys-Udvikling, her er Tale om. Helt anderledes med Boulevardbanen.

Her har ene de praktiske Krav haft Ordet, og det vilde være Synd at sige, at nogen har søgt at tage det fra dem. Der er her Brydninger, næsten som da Voldene faldt. Over Aborreparkens venlige Smil, gennem Nørrevoldgades ikke særlig pragtfulde, men dog baade hyggelige og ganske statelige Avenue, over den sidste Voldstumps Lig og med en bred Flænge gennem Østre Anlæg føres de berettigede Fordringer om en tidssvarende Baneforbindelse og utvivlsomt en hel Del Fortsættelse af Banegaards-Terrænets Prosa (for at vælge et parlamentarisk Udtryk) ud i Livet. Det er grumme meget, de her tager fra os, og det er lidt vanskeligt i Øjeblikket at se, at det, de lover os i Stedet, vil kunne give Balance. Haabet maa i saa Henseende i høj Grad staa til Omordningen af den forreste Del af Vesterbro, og da det jo ikke lykkes at undlive det Projekt, som bød paa en forsvarlig og tiltalende Ordning, er der altsaa Haab om Kompensation paa denne Kant.

Østervold var blandt det, der maatte kastes i Bane-Dragens Gab. Der er dem, der siger, at det var lige meget, den Stump Vold var umotiveret og maatte værsgo flytte sig ud i Sundet som Fyld for den nye Strandvej, naar Banen skulde til. Ja, Langdyssen paa Fovlum Kirkegaard var ogsaa umotiveret, og det skal have været meget magtpaaliggende at faa en lige Vej fra Kirkegaardsporten til Vaabenhusdøren. Nu er der jo nok nogen Forskel paa de Fovlum Kirkegaardsforhold og Hs. Majestæt Boulevardbanen, men da det jo ser ud til, at der undertiden ikke er saa smaat om Penge her i Landet — der deponeres jo f. Eks. af og til nogle faa Hundrede Tusinder ved Hvide Sande — kunde man vel ogsaa fundet Udveje for at lade den Voldstump blive, som for en Del af os var et Minde og (tilgiv Sentimentaliteten) lidt hen i Retning af en »Helligdom«. For alle, der vilde se, en Skønhedsværdi, som den afsluttede Boulevard-Perspektivet, dejlig baade Vinter og Sommer.

Det nytter imidlertid som bekendt ikke at græde over spildt Mælk, vi maa tage det, som det kommer, og venter vi det værste, bliver vi nok ikke skuffede. Herude omkring Østerbro er der forresten lutter Valpladser for Kampene mellem Nyt og Gammelt, det er én stor Mindernes Kirke-

gaard. Classens Have, Aggersborg, Rolighed, Strandpromenaden, de fattiges Dyrehave, de gamle Baadepladser — saa mange Navne, saa mange Minder. Bevarede ved Gadeskilte, ved en enlig gammel Lind i en Baggaard, en Kolonihavestump, en enkelt gammel Trævilla — Demarkationsterrænets Bygningsmaade. Her tog Frihavnen den største Mundfuld, men det var vel Livet, det gjaldt her, og gik der meget i Løbet, fik vi ogsaa noget igen. Ogsaa »æstetiske« Værdier. Langelinjemolen (Frihavens Østmole) har i fremtrædende Grad været med til at give Byen Storstads- og Søstads-Præg, givet Udsyn og et stærkt og sikkert Drag over den Del af Byen, der vender Ansigtet mod den opgaaende Sol og Fremtiden.

Det nye Strandboulevard-Kvarter mangler foreløbig Karakter af andet end Stenørken; hvad der kommer udenfor, véd man ikke; der skal være Mulighed for et Ny-Strandvejs Villakvarter og altsaa ogsaa Mulighed for en Gentagelse af de nyere Strandvejs-Rædsler. Foreløbig er her kun Valplads, Banlieu-Ødet og Roderiet, Skiltenes Raab ud i det tomme Rum, Kolonihavernes og Affalddyngernes Smaapuslen mellem Oplagspladser, solhedede Beværtninger med Tilsagn om kolde Pilsnere, hvor der før var varmt Vand paa Maskine i Havernes Skygge.

Ogsaa Rosenvænget bærer Mærker af Kampen, en underlig Enklave efterhaanden, klemmt inde mellem Køkkenvinduer i 5 Etagers Gentagelse. Paa sin Vis bærer dette bestandigt borgerlige Villakvarter ydermere Præg af Udviklingen, Lysinstituttet har givet det sit Mærke, det er atter Storbyens Udvikling.

Mellem Østerbro og Byen har Christianiagade med tilliggende Gader indskudt en Kile med god, tildels ganske fornem Bebyggelse, ved Langelinje-Viadukten afsluttet af Gamma, Gefion-Gylfe Komplekset. Et ret storslaaet Parti, som dog ikke taaler Sammenligning med et tilsvarende Parti fra en af Byens tidligere Gennembruds-Perioder, Sørtorvet, der i det Hele er et smukt og stateligt Gravmæle for dets nylig afdøde Skaber, en mærkelig Bedrift paa en Tid, da Fantasiløshed, Planløshed og Karrighed ellers prægede Byggeriet.

Blandt de andre Steder, hvor Nyt og Gammelt paa det sidste er tørnet sammen, saa at der har staaet Gny af det, er Vognmagergadeområdet, hvordan ved City-Kvarterets Opførelse paabegyndte Udluftning af den gamle Bys værste

Rotterede-Samling blev fortsat. Udviklingen var her undergivet andre og gunstigere Love, end da man vilde stampe et stort og moderne Forretningskvarter — intet mindre end »City«, naturligvis — op i en endnu lille og gammeldags By. Her har Byen selv bygget sig et af sine Administrations-Paladser, et godt og solidt, egentlig helt uangribeligt Hus, som ganske vist vanskeligt forlignes med Vognmagergades elendige og maleriske Husrække, og herved gik en Del af Kigget gennem Landemærket ned mod Regensen (et af de gamle Ildebrands Billed-Motiver) i Vasken. Det var en af de sidste af de kønne, gammel-kjøbenhavnske Gadestemninger. Endnu er der en Stump Kattesund, Aabenraa, Sct. Gertrudstræde, hvor det ganske vist ikke er Roser og Lavendler, der er Lokal-Odøren, men hvor Koloriten er god nok. Og forresten — hvordan har det sig med mange af de nyere Paralleler? Det er strængere at se paa Viborggades Rækker af døde Huse eller en af dens nørre- eller vesterbroske Pendants en Sommer-Eftermiddag end selve Magstræde. Imidlertid, med det, der er sket i Vognmagergade, kan man næppe med Føje gaa i Rette — Udviklingen har her saa mange stærke Allierede paa sin Side. I den nærliggende Christian IX's Gade ser man et andet ganske karakteristisk Møde mellem Gammelt og Nyt, Dør om Dør bogstaveligt. Fra en anden Del af den gamle By et Møde af en anden Art, de to nye Storforretnings-Slotte, »Hafnia«s og »Østasiatisk Kompagni«s Huse vis à vis Landmandsbankens og Handelsbankens dejlige gamle Palæer, et meget farligt Naboskab, som de nye da heller ikke, trods egne Fortræffeligheder, slipper helskindet fra. Men naturligvis maa man heller ikke glemme det Sandhedens Ord, at Tiden er den bedste Kunstner; et Par Hundrede Aar vil engang for det, der nu har ondt ved at klare sig i Sammenligningen, være en god Forbundsfølge, og der vil da maaske være opnaaet mere af den Helhedsvirkning — ialfald i »Tone« — som nu mangler, og som vel savnes i enhver By i stærk Udvikling.

Det er jo nemlig ikke alene det, at det gamle falder og fortrænges, der gør Storbyens hastige Udvikling til en lidt pinlig Proces at overvære; ogsaa det Nyes Fremvækst af bar Bund, »Udslettet«, Udfoldelsen af Arkitekt-Genialskhed, der kan være værre — mere anstrængende ialfald — end Murrermester-Banalitet, Disharmonien og Planløsheden, er urovækkende og ubehagelige Momenter. Der er Eksempler nok

paa dette, om vi end hidtil er slupne naadigere herfra end mange andre Storbyer. Betegnelsen »Storstadsvælling«, der vistnok for ikke længe siden første Gang er bragt i Anvendelse herhjemme, giver rammende Udtryk for denne Side af Udviklingens Farer og Skavanker, det, der fremkommer, naar Husbygningskunsten og Bybyggeriet ikke kan faa hinanden i Tale. Der er iøvrigt ogsaa omkring os nok af den Ting, og der, hvor Byen erobrer Landet omkring sig, i alle Villakvartererne, Byggeforenings-Kolonierne i Syd og i Vest og i Nord, brænder Tampen og vil blive ved dermed. Et Fænomen, som man bl. a. ogsaa i denne Forbindelse maa vente og frygte, er Mødet mellem Christianshavn og Sundbyerne. Her er hidtil det Nye gaaet udenom det Gamle. Ved det Sammenstød, der nu truer, og som vil komme, ser det for det første ikke saa godt ud for det Gamles Værner, Volden — den sidste Rest af vor Bys gamle Volde, et Minde om en Stordaad og et mærkeligt Afsnit af Byens Vækstperiode. Tillige en landlig Idyl, et Luftbælte, som der bliver haardt nok Brug for her, hvor et Ny-Kvarter med tæt og høj Bebyggelse, som vi allerede har set det manifestere sig derude, vil trænge sig ind paa Gammel-Christianshavns Pjalttenborg-Gyder. Det kan jo være, at den Bevægelse, der er rejst for at faa Volden bevaret, vil kunne frelse den, men man maa jo ellers altid regne med det værste. Der er nævnt Eksempler paa det i det foregaaende — enhver har vist sit at føje til — her kan ogsaa, mens vi taler om Christian IV's Kjøbenhavn, nævnes til Spot, Skam og Skændsel den Medfart, man gav den gamle Galejhavn ved Proviantgaarden. Lykkes det nu ogsaa at frelse en Del af Volden, og skulde der virkelig engang blive noget godt og fornuftigt ud af Planerne om en Amager Strandvej — her da maaske i Forbindelse med Udnyttelse af den nordligste Del af Voldterrænet —, faar vi nok endda et alt andet end lysteligt Møde mellem det Ny og det Gamle; Sundbyerne har god Appetit, og det, der allerede er sket paa Amager, vidner ikke om, at Smag og Hensynsfuldhed er stærkere udviklet hinsides Havnen.

Ilde vilde det naturligvis være, om Byen ikke udviklede sig. Udgangspunktet for nærværende Bemærkninger var ogsaa, at naar det gælder Fremmarschen, maa meget vige, det kan ikke gaa an at gaa i Stykker paa lutter Hensyntagen.

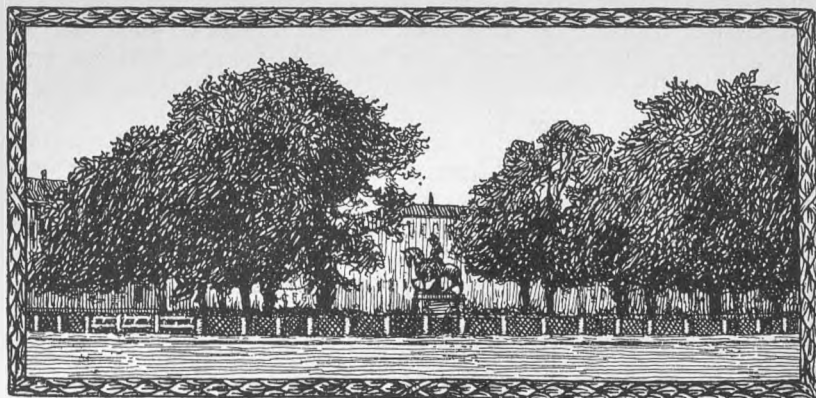
Kun kan hverken den rent planløst forjagede Rydning eller den forstokkede Dyrkelse alene af Nyttens undskyldes. Hvor der handles, der spildes, men at spilde er jo ikke at handle forsvarligt.

De yngre af den Slægt, der saa' Voldene falde, ser nu som gamle eller halvgamle paany deres By sprænge Ham og ruste sig til at træde ind i de virkelige Storstæders Række. Gammelt brydes med Nyt i Byen, men foreløbig ser vi ganske vist mest det gamle falde. Det bliver maaske lettere for den nye Tid, den vil vel finde, at der er blevet Balance i det, have Fornemmelsen af, at der er tilført den noget, uden nogen større Følelse af Tab. For os gamle er Regnestykket vanskeligere, vi synes, der er taget saa meget fra os, som vi ikke kan glemme, og var det end ikke lige dejligt altsammen, saa var det dog vort og vor Ungdoms Land.

Vi vil da heller ikke nøjes med at lade det altsammen slaa i Skærver til Planering af Vejen for Fremskridtet. Fra hennearne Slægter modtog vi skyggende Træer og gode og faste Huse; vi har nogle af dem tilbage endnu, og vi forlanger, at de skal blive staaende langs den Vej, ad hvilken den kommende Slægt gaar frem. Den vil komme til at trænge til dem, selv om den i Øjeblikket tror, at den ikke faar Tid til og ikke har Brug for Hvile.

H. Boesgaard.

Plantningen paa Kongens Nytorv.

TRÆER OG BLOMSTER I BYEN

NAAR man sammenligner Kjøbenhavn med fremmede Byer af lignende Størrelse og undersøger, hvormeget der her og der ofres paa Træer og Blomster, og hvor store Arealer der her og der er udlagt til offentlige Haver og Sportspladser, mindes man Digterens Ord: Danmark er et lidet, fattigt Land.

Der er faa store Byer, som i Forhold til deres samlede Areal, har saa faa og smaa Parker som Kjøbenhavn, der er faa Byer, der ofrer saa lidt paa Udsmykning med Blomster og Grønt som vor kære Hovedstad; og medens de andre aarlig udlægger større og større Arealer til nye Parker, Sportspladser og blomstersmykkede Torve, bliver der her i Kjøbenhavn stadig mindre og mindre.

Vi har ganske vist faaet Fælledparken til i de senere Aar, men Fælleden var tidligere ligesaa grøn og ligesaa tilgængelig som nu, og store Dele af de Fællede, der tidligere var Tumbleplads for Byens Ungdom, er tvært imod nu bebygget. Stadig skæres der bort af de grønne Pladser rundt om i Byen. I Østre Anlæg byggede man til Hirschsprungs Samling, i Aborreparken til den frie Udstilling; den sidste Rest af de gamle Volde med de prægtige Æretræer har Boulevardbanen taget, store Stykker af Østre Anlæg og hele Aborreparken gik i Løbet med det samme.

En stor By kan ikke være nøjeseende nok med at bevare

alle de aabne Pladser, den har. For én Ting véd man: at der aldrig mere bliver aaben Plads, hvor der først er bygget, medens Udviklingen ustandselig vil gøre Attentater paa de aabne Pladser, der findes.

Og som det gaar med de aabne Pladser, gaar det med de gamle Træer. Man faar dem aldrig igen, naar de først er faldet for Øksen. Og saadan virkelig store Træer som den gamle Kastanie i Gothersgade vokser ikke mere op i en By som Kjøbenhavn. De er plantet den Gang, Byen var lille, og under Forhold som i en Landsby. De er vokset op, før Gassen blev kendt, før Fabriksskorstenene forpestedede Luften, før nogen tænkte paa at dække Jorden med Asfalt og Beton. De hører hjemme i en svunden Tid, og staar nu i den moderne By som levende Monumenter over de Tider, der svandt.

Og et for et hugges de bort, et for et fældes de af Storm — der er ikke mange store Træer tilbage i Kongens Kjøbenhavn.

Vi er for letsindige med vort uerstattelige Arvegods af Parker og Træer, og skønt vi stadig ser, hvor vanskeligt det er at holde paa det, man har, lærer vi ikke deraf, som vi burde, og vi udlægger ikke saa rigeligt med aabne Pladser, Parker og Grønninger i de nye Bydele, at der bliver nok, selv om Udviklingen vil føre med sig, at Størstedelen efterhaanden inddrages under Bebyggelse, Jernbaneanlæg og alt andet, Tiden kræver Plads for.

Det er vor »Parkpolitik«, der er mangelfuld i Sammenligning med andre store Byers; det vi har, behøver vi derimod ikke skamme os ved at vise frem, det staar ikke tilbage for Gennemsnittet, og er maaske præget af bedre Smag end de fleste Steder. Vedligeholdelsen og Beplantningen af Byens Blomsteranlæg er som oftest baade smuk og festlig uden Overdaadighed, som det passer i vor smukke, men jævne By.

I de senere Aar har ogsaa Byens Altaner klædt sig i Grønt og Blomster, ofte til virkelig Pryd for Husene og Gadebilledet, men Blomsterne har rigtignok ogsaa ofte fundet Indpas, hvor det var bedre at være dem foruden.

Vidner det ikke om en lidt uheldig Smag, naar et ellers saa værdigt og fornemt Hus som Raadhuset pynter sin Altan med lidt lyserøde Pelargonier? Og ser det ikke nærmest parodisk ud, naar Ildgryden, Fagene har skænket, i Stedet for sydende Beg og festlige Flamme, fyldes med Jord og tilplantes med Blomster som en anden Jardinière til et Spise-

Kastanietræet foran Reformert Kirke i Gothersgade.

bord? Mørke, bredkronede Laurbær som de ved Rosenborg Slot vilde passe foran Raadhusets røde Mur, eller slet ingen Planter maaske. Blomstersmykkede Altaner bliver meget let til »Pynt«, naar de ikke anvendes med Skønsomhed; og man skal ogsaa i denne Henseende kunne kende Forskel paa et Raadhus, et privat Hus og en Restaurant. Ofte vil det grønne alene være bedre end Blomster. Hvor Vedbend og Vildvin dækker tilbagetrædende Dele af Gadens Huse, giver de Afveksling i Billedet, og intet hygger saa meget i en By som disse grønne Vægge; men i den Henseende er der langt igen i Kjøbenhavn, og naar der hist og her gøres Forsøg i den Retning, ser man ofte de kedeligste Fejltagelser ved Valg af Sorter, der slet ikke kan trives under de paagældende Forhold. Vildvin, der ikke er selvklatrende, sættes paa Steder, hvor den aldrig vil blive passet med Opbinding, og selvklatrende Slyngplanter plantes ved kalkede Vægge, hvor de falder ned med Kalken.

Med lidt Kendskab til, hvad der kan trives i en By under forskellige Forhold, kunde der med smaa Midler gøres me-

get til Forskønnelse af Byens Gader og Gaarde. Der findes enkelte Gaarde, mest ved Patricierhuse i den gamle By, der virkelig er en Glæde for Øjet, men altfor ofte forsømmes Lejligheden til at skabe et hyggeligt Rum af Gaardspladsen saa aldeles, at Gaarden tværtimod bliver hele Husets Vrangside, der maa skjules ved Fortræksgardiner for Vinduerne. Og dog skal der ofte saa uendelig lidt til: en Vedbend paa en Mur, en Kristtornbusk i en Krog, lidt Fliser eller lidt Græs for at skabe det hele om. Men selvfølgelig er det endnu lettere at kalde Baghuset »Havehuset«, og saa lade det være nok med det. Ogsaa paa Tagene burde der oftere anlægges Haver med smaa Drivhuse og skyggefulde Løvgange! Det lader sig jo saa let gøre ved Hjælp af Nutidens fremskredne Bygningsteknik, og selv om det for Ikke-Flyvere er vanskeligt at konstatere, er det vist en Kendsgerning, at der kun er anlagt yderst faa Haver paa Tagene i Kjøbenhavn.

Kun i een Henseende staar Danmark og navnlig Hovedstaden i første Række blandt Europas Byer: ved Størrelsen af de Arealer, der benyttes til de saakaldte Kolonihaver, og navnlig ved disses store Antal. Ved en Optælling for 5 Aar siden var Antallet af Byens Kolonihaver tæt ved 7000 og de dertil benyttede Arealer sammenlagt henved 150 ha, og nu i 1914 er begge disse Tal betydelig større.

Kun enkelte tyske Byer som Leipzig og Kiel kan opvise et forholdsvis større Antal Haver. Regner man, at der i Kjøbenhavn i Øjeblikket er ca. 10,000 Kolonihaver, og regnes Familiernes Antal til 100,000, vil det altsaa sige, at hver tiende Familie har sin egen Have, og enhver, der har haft Lejlighed til at se, hvilken Betydning en saadan lille Have med Lysthuset har for en Arbejderfamilie, vil forstaa, at denne Form for »Træer og Blomster i Byen« er den, der har den allerstørste Betydning for Byens brede Befolkning, og derfor er Kolonihavesagen noget af det vigtigste, naar Overskriften: Træer og Blomster i Byen staar under Fællestitlen: Byen som den er, og som den burde være.

For hvordan bør vel Træer og Blomster anvendes i en By, naar det ikke er paa den Maade, der er til størst Glæde og Gavn for Byens Borgere af alle Samfundsklasser og af alle Aldre? Det er godt og smukt i en By at have store Parker med Spadsereveje og Siddepladser for Folk, der har god Tid, det er smukt at have livlige Blomsteranlæg paa Torve og Pladser, hvor mange Mennesker haster forbi og tager et lyst

og glædeligt Indtryk med sig, det er godt og gavnligt at have mange Sportspladser for Byens Ungdom, og Undervisning i Skolehaven er uden Tvivl et af de Fag, der skaffer Børnene størst Glæde og bedst Udbytte for Livet. Derfor er det rigtigt, at det offentlige anvender mange Penge paa disse forskellige Former for »Træer og Blomster i Byen«, men der er næppe Tvivl om, at den Betydning, disse forskellige Former for offentligt Havevæsen har for den enkelte, staar langt tilbage for den Værdi, Kolonihaven har for den Familie, der tilbringer sin Dag i Byens tætbyggede Kvarterer, men om Aftenen aander ud i »Haven«, hvor alt er deres eget, lige fra Lysthuset, de selv har bygget, til den mindste Urt, de har plantet og plejet. Derfor vilde det ikke være mere end rimeligt, at Kommunen tog Kolonihavesagen i sin Haand og ikke som nu nøjedes med at udleje en Del Byggegrunde til forskellige Foreninger, som oftest for god Betaling og med meget kort Opsigelsesfrist.

Det er godt nok med disse Kolonihaveforeninger, hvor Medlemmerne paa den Maade lever som paa en Vulkan, men naar man kan vente at blive sagt op til Fraflytning med kort Varsel, er der ingen Lyst til at sætte altfor meget ind paa Bygning af Lysthuse eller Plantning af Træer, der ikke straks giver Udbytte, og dette Forhold giver disse Haver et Præg af Midlertidighed, der i ingen Henseende er heldig.

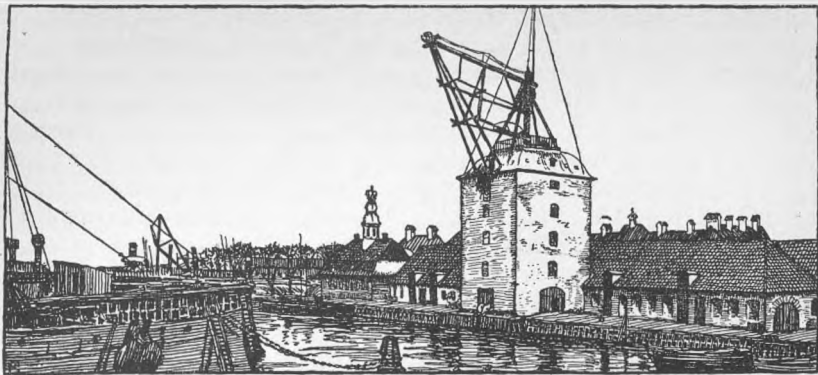
Ved Planlægning af nye Bydele burde der udlægges rigeligt Areal til saadanne Kolonihaver, maaske ligesom i de Leipziger »Schrebergärten« i Forbindelse med Lege- og Sportspladser, og der var jo intet i Vejen for at indordne Kvarterer af Kolonihaver, Sportspladser, Legepladser for Børn og Skolehaver i et større Parkanlæg paa lignende Maade som de moderne tyske, parkagtige Kirkegaard, hvor Kvarterer af Gravsteder anbringes delvis skjult af Plantninger, saaledes at de, der færdes paa Hovedvejen, nærmest har Indtryk af at befinde sig i en almindelig Park.

En Park af den Karakter kunde faa en betydelig Udstrækning med lange Promenadeveje, med Plads for offentlige monumentale Bygninger og kunde indeholde Havekolonier for Folk af forskellige Samfundsklasser og Fag. Lejeindtægten af Haverne vilde hjælpe godt til med Forrentning af Grundens Værdi, og naar der ses hen til, at største Delen af Arealet blev vedligeholdt af Lejerne selv, vilde en saadan Park i Forhold til sin Størrelse betyde en meget mindre Ud-

gift for Kommunen end de offentlige Haver i Almindelighed og samtidig være til langt større Glæde og Gavn for Byens Borgere. Det vilde maaske nok blive en mere jævn og beskednen Form for Park end Udlandets store Pragtparker, men fik vi først, hvad der var Brug for af Kolonihaveparker, vilde Ordene: Danmark er et lidet, fattigt Land ogsaa i denne Forbindelse kunne siges som i Poul Møllers »Glæde over Danmark« med Bagtanken: Men maa jeg be' om Danmark.

E. Erstad-Jørgensen.

Kranen paa Orlogsværftet.

KJØBENHAVN OG HAVET

GUD skabte Betingelserne, ABSALON saa dem og udnyttede dem, Eftertiden fulgte i hans Fodspor, og vor Tid forsømte dem. Kjøbenhavn er nu en By ved Havet, hvor Adgangen til Havet for Byens Befolkning er indskrænket til det mindst mulige.

Udenfor Sjællands Østkyst laa en Række laguneagtige Øer, Amager, Slotsholmen, Gammelholm, Refshaleøen — ja, hele den Grund, paa hvilken den indre By blev rejst, dannede, omkranset som den var af Søerne Peblingsø, Sortedams Sø, St. Jørgens Sø, hvis Vande saa at sige mødtes med den Vig, der skød sig ind fra Kalvebod Strand, endnu en Ø, hvis højeste Punkt var Partiet omkring den nuværende Frue Kirke. I de smule og snævre Fladvande mellem disse Øer var ypperlige Tilflugtssteder for Baade, der forfulgtes af sørøveriske Fjender; Strømmene var fiskerige, og Stedet blev en Boplads. Den inderste Ø bebyggedes først. Til Værn for dem, der havde slaaet sig ned her, og som en vigtig Udfaldsport anlagde ABSALON sin Borg paa Slotsholmen, udenfor den daværende By, Havet og Fjenden nærmere.

Med den voksende Tryghed fulgte Byens Vækst. Indenfor den af Naturen formede Ramme — Søerne og Sundet — opstod Danmarks Riges Hovedstad, med Front mod Havet og, lille som den var, med let Adgang til de blaa Bølger. Fra Vesterport til Kalvebod Strand var der ikke langt, Kattesundet

beskyllede den driftige Købstads Bymur, ja selv til Kysten Nord og Øst for Byen var kun en kort Vandring udenfor Østerport. Fra Voldene saa man ud over Sundet baade Nord og Syd paa, alle Byens Borgere havde Søbrisens friske Pust strygende forbi Ruderne, Stadens Lunger næredes af dens Kraft og havde næppe staaet den daglige Forpestning i de trange Gyder igennem uden den. Derfor udvidede Byen sig langs Vandet; Christianshavn, Partiet udenfor Østerport, hvor nu Nyhavn, lille Strandstræde, Toldbodgade ligger, Store Kongensgade, Nyboder rejstes, senere Amaliegade og Bredgade (Norgesgade) o. s. v.; men stadig laa der ubebyggede Øer hinsides Havneløbet som et Værn udenfor de kunstigt anlagte Forsvarsværker. Først paa et Tidspunkt op imod vor Tid blev de praktisk talt taget i Brug, ikke til Bebyggelse, men til Oplagspladser eller fremskudte Forter, indtil de ved den voksende Skibsfart og Værftets Overflyttelse fra Gammelholm til det nuværende Orlogsværft blev beslaglagte, som de er det den Dag i Dag.

I visse Afsnit af Kjøbenhavns Historie synes Byens Udvidelse at være foregaaet efter en naturlig Plan, eller i hvert Tilfælde i Overensstemmelse med det rigtige Instinkt, der førte den nærmere til Havet. Skridtvis drager den Kysten indenfor sit Omraade, med Ryggen mod Landet vender den stadig sine Øjne mod Søen; mens Befolkningen tager til, tager ogsaa Byens Udstrækning langs Vandet til, og Borgerne spærrer ikke ude fra den frie Adgang til det aabne Sund. Endnu langt ind i det nittende Aarhundrede havde den kun en Kvart Gang saa store Befolkning tilstrækkelig Plads til at komme i Forbindelse med Havet, til at kunne føle sig omgivet af det, knyttet til det; derfor omfattede den alt, hvad der angik Søen, med særlig Interesse, Flaaden, baade Handelsflaaden og Marinen, var Byens Hjærtebarn; hvad der tilførtes Kjøbenhavn af Rigdom, hentedes hjem over Havet, ad den Vej kom Eventyret — og de Begivenheder, der afbrød Dagens Ensformighed med Glæde og Stolthed eller med fælles Smerte.

Under Slaget paa Rheden iagttog Tusinder Slagets Gang fra Kastelsvolden og Kysten umiddelbart nordenfor, hvor nu Frihavnen findes; da den danske Flaade bortførtes i 1807, fulgte den paa Vej af et Søretog langs Sundet, der atter talte Tusinder af Byens Borgere. Litteraturen rummer en Række Vidnesbyrd om det nære, familiære Forhold mellem Kjø-

benhavn og Havet («Rejsen til China», «Capriciosa»), selve vor Nationalsang udsynger det.

Men fra Midten af det forrige Aarhundrede begyndte dette Forhold at forskyde sig, og de sidste halvthundrede Aars vældige Vækst har ganske ændret det. Da Voldene sløjfedes, stod der allerede en ny By, der ikke som før hørte Havet til og hentede sin Tilværelse derfra, men som bredte sig paa maa og faa efter Byggespekulanters Forgodtbefindende og hensynsløst lod sin Befolkning spærre ude fra den hævdevundne Ret til Kysten. Frederiksberg var Landet, der forenede sig med Byen; Vesterbro blev berøvet sin Adgang til Vandet; Nørrebro blev lukket ude af det opvoksende Østerbro, der igen lod sig udelukke, og siden har Hellerup og Bebyggelsen videre Nord paa Fod for Fod stjaalet Hovedstadens Kyststrækning. Milevidt Nord og Syd for Kjøbenhavn er Kysten monopoliseret af enkelte Privatejere eller af Staten, medens den øvrige halve Million Indbyggere har mistet Retten til Havet. Kun Langelinje og det tragikomiske Valfartssted »Fluepapiret«, der kun er aabnet ved kongelig Medlidenhed med de udelukkede, opretholder endnu Forbindelsen mellem Byens store Befolkningsflertal og Havet.

Naturen gav Kjøbenhavn Betingelser som et nordisk Venedig, Betingelser, som vor Tid ved forræderisk Planløshed har forspildt. Men endnu er der Kyst tilbage, som kunde indvindes, endnu kunde der aabnes Adgang, hvis et energisk Krav fordrede den aarhundredgamle Ret respekteret. Hvad der er forsømt, kan kun delvis erstattes, men Ødelæggelsen har endnu skaanet nogle skjulte Steder, hvor Byen og Havet kunde mødes paany.

Hvilken Beliggenhed af Guds Naade har Kjøbenhavn ikke haft gennem Tiderne, og hvad har vi gjort ud deraf! To Slægtled har hærget, hvad Aarhundreder havde bevaret — her som i saa mange andre Byer — og selv om ikke alt, hvad der kom i Stedet, var af det onde, blev Skønhed samvittighedsløst lagt øde, som den bliver det den Dag i Dag. Udvidelsesdriften slog sig sammen med Ødelæggelsesdriften, og Resultatet blev det Murstens-Hærværk, som vi nu er omgivet af. Vesterbro, Nørrebro, Gammelholm o.s.v., ubarmhærtigt plantedes det ene uhyggelige Hus ved Siden af det andet, den ene raa og anmassende eller den ene raa og livforladte Gade skød sig ud fra den anden; Døden, Fattig-

dommen og Løgnagtigheden var de tre Bygherrer, der skabte det moderne Kjøbenhavn — og endnu daglig arbejder paa dens fuldkomne Underkuelse.

Og den urgamle Forbindelse med Havet gik tabt.

Ikke i den Forstand naturligtvis, at Kjøbenhavn ophørte at være en Søkøbstad, tværtimod udviklede dens maritime Trafik sig ganske overordentlig i de samme Aartier; men Befolkningens intime Fornemmelse af Havets Nærhed, dens Samhørighed med det, dens Kærlighed til det, Fællesskabet — blev brudt. Nu, da Flertallet af Byens Indbyggere ikke længere kunde have Søen for Øje, ingen Steder kunde faa Adgang til den, ikke daglig, bevidst eller ubevidst, oplevede den, nu foregik indadtil i deres Sind den samme grove Omformning som udadtil i Byens Fysiognomi. Naar undtages de faa, der direkte er knyttede til Havnens Liv, er der ikke stort mere tilbage af svundne Tiders Hav-Indtryk end de tre bølgende Linjer i det kgl. Porcellæn. I den Grad er Havet glemt af Kjøbenhavnerne, fordi de lod sig udelukke fra det.

Men den Dag i Dag henter Kjøbenhavn sin Næring fra Havet. Ikke saa udelukkende som tidligere, men Byens Eksistens er endnu, som før, afhængig deraf. Hvis Farten paa Kjøbenhavn kunde tænkes at dø hen, vilde den selv fra samme Stund begynde at sygne. Kraften, Rigdommen, Sangen i dens Sjæl (hvor sjælden den end lyder) kommer endnu derudefra og vilde gøre det i stadig højere Grad, jo friere og fastere Forbindelsen mellem Byen og Havet blev.

I Sivene ved det blaa Sund blev det Barn fundet, hvis Blod rinder i vore Aarer, og selv om de fleste af os har glemt vor Oprindelse, er Blodet stærkt nok til, at ingen kan fornægte den. Kjøbenhavn kan formæle sig med Havet paany, naar blot Befolkningen faar den Adgang til det, som nu er den berøvet.

At sælge Skønheden er en Økonomi, som hævner sig. At tilintetgøre de Værdier, der ikke kan bestemmes efter Maal og Vægt, er at krænke Rettigheder og Behov, som før eller siden vil gøre sig stridigt gældende. Een Gang rejst for Alvor lader deres Krav sig ikke mere pure afvise, begyndt som en Glød ender de som et Baal. Det er til dette, Forskønnelsesforeningen skal bære Ved.

Gør det noget, at Kjøbenhavn ikke længer er fortrolig med det Vand, der var dens Vugge? Kan Byen ikke indad mod

Landet finde Erstatning for, hvad den har mistet udad mod Sundet? Hvorfor søge store Ofre bragt for at opnaa, hvad maaske lige saa godt kan opnaas i Taastrup?

Hvis nogen finder paa at spørge, bør han ikke have Svar. Hans Efterkommere kan svare ham engang. Han er en af dem, der fornedrers Skønheden, og som har gjort Kjøbenhavn til en vanrøgtet By. Paa en Strækning af flere Mil, fra Syd for Frederiksholms Teglværk og saa at sige helt til Helsingør, har Kjøbenhavns halve Million af Kysten kun Langelinje at røre sig paa — og saa »Fluepapiret«s fattige Stump Strandbred. Fandtes ikke Dyrehaven, hvorfra man dog kan se ud over Sundet, vilde ogsaa Blikket være stænget ude som Foden er det.

Langelinje er god nok, ja mere end det, er en Promenade med en uforlignelig afvekslende og livfuld Udsigt, men — en Promenade, ikke et Sted i Naturen, hvor den vandrende kan lytte til den hemmelighedsfulde Tveklang af Land og Hav, som mødes.

Frihavnen og Kalkbrænderihavnen har hver for sig sin ejendommelige Skønhed, men ikke den, et Menneske søger en Sommeraften efter en Arbejdsdag i Byens Indelukke. De er, trods deres Naboskab, to vidt forskellige Verdener, værd at kende, men ikke skabte for den uindviede og endnu mindre med det Formaal at være Tumbleplads for en Bys Befolkning. Frihavnen — Travlheden, Storheden, Udlandet, vor egen Tid, vort daglige Samkvem med den nærmere og fjernere Omverden, Havet (vi kalder til Hverdagsbrug ikke Sundet for Hav, men i Frihavnen har man netop Fornemmelsen af Havet); — og den stille Kalkbrænderihavn, hvor Sejlskibe lægger op for Vinteren og med deres slanke Stænger og Rær behersker Indtrykket og giver Tanken en tilbageskuende Retning! I Frihavnen staar man midt i Nutiden og er vendt mod Fremtiden; i Kalkbrænderihavnen føres man umærkeligt ind i Fortiden.

Hinsides Kalkbrænderihavnen buer Svanemøllebugten sin vigende Linje ind i Kysten, og her burde vi kunne træde Strandens Sand og Børnene legende slutte Venskab med Søen. Men ogsaa her er Kysten berøvet de mange for at være forbeholdt de faa, indtil den nye Langelinje, som skal opstaa her, yder nogen Erstatning for det tabte. Kun nogen; thi det, Kjøbenhavn savner, er først og fremmest et Stykke naturlig og let tilgængelig Kyst, Strandbred. Nord for Svanemølle-

bugten er allerede for langt borte, desuden er Kysten beslaglagt overalt.

Og som det er Nord for Byen, er det ogsaa mod Syd. Saa langt skal man bort for at naa ud til Stranden — og her til en langt ringere Kyst og et næsten øde Farvand —, at kun en enkelt Gæst naar derud.

Men to Steder ligger endnu uberørte hen og ikke længere fjernede fra Dele af Byen, end at de, frigivne, med Lethed kunde befolkes. Det ene er den lange, smukke Kyststrækning paa Amager, Strækningen ude bag Flyvepladsen helt ud til Kastrop. Sundet er stort og aabent her, befærdet af Sejlere, befolket af Fugle, levende baade Sommer og Vinter, og Stranden frisk og salt som i Tidernes Morgen. Herude kunde Christianshavn faa den ideelle Strandvej, til hvilken intet Sidestykke kan tilvejebringes Nord for Byen.

Det andet Sted er ude bag Orlogsværftet og Refshaleøen — et af de mindst kendte Steder langs Kjøbenhavns Kyster, et af de smukkeste ogsaa. Fra Christianshavn kommer man derud ad Refshalevejen, »den dækkede Vej«, langs Tankgravens stille Bassin, gennem den gamle Vold og ud i det Fri med vidtstrakt Udsigt over Sundet, hvor Saltholm svømmer i diset Uvirkelighed. Herude, hvor Værftsøen og Refshaleøen ligger hinanden nær som to opankrede Baade; udenfor Byen og dog, ved en hensigtsmæssig Adgang, kun en halv Snes Minutter fjernet fra dens Centrum — herude kunde Kjøbenhavn K. faa sin Strandvej, sit Sommer-Valfartssted, sin Lido.

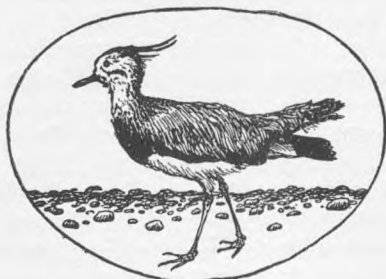
Fra Langelinje eller Toldboden skulde smaa, hurtige Motorbaade bringe En derover gennem Løbet langs Flydedoken; rigelig Plads skulde skaffes baade for Voksne og Børn, Træer plantes, Pavilloner bygges — faa Steder i Byens umiddelbare Nærhed er Luften renere, Udsigten videre, Foreningen af Byen og Havet naturligere. Nu ligger hele denne skønne Strækning ukendt hen, ufrugtbar for Byens Liv, uænsset. Og saa vidt har Ligegyldigheden bredt sig, at man herude, hvor der kunde skabes Kjøbenhavn den herligste Strand, skamløst anvender Kysten til Losseplads for Byens Affald. Eller med hvilken Ret har Byen frataget sine Borgere Refshaleøens nordligste, vidunderligt beliggende Parti for at overlade det til et privat Petroleums-Selskab, der lige saa godt kunde have sine Oplag paa et for den samlede Befolkning mindre værdifuldt Sted?

Spørg Fortiden, hvad Forbindelsen med Havet har været

værd for Kjøbenhavns Udvikling. Og lad os svare selv ved at genoprette den. Hvad vi forsømmer, vil vore Efterkommere anklage os for; for hvad det lykkes os at opnaa, vil de takke os. Den Tid maa komme, da Kjøbenhavns Befolkning igen kan indeslutte Havet i sin daglige Tilværelse, opleve det som før og hente Dristighed, Friskhed, Udsyn derfra.

Naar Kastellet til samme Tid bliver omdannet til en historisk Folkepark med offentlige Haveanlæg, Museer, Musikhal i Kirken o.s.v., vilde der paany være skabt Muligheden af det Forhold mellem Befolkningen og Havet, af hvilken Kjøbenhavns Historie har udviklet sig.

L. C. Nielsen.

Peter Lips Hus i Dyrehaven

KJØBENHAVNS OMEGN

FAA Hovedstæder er saa benaadede af Naturen, ved Himmelstrøg og Beliggenhed, som Kjøbenhavn. Ting, der for »Kjøbenhavneren« er rene Selvfølgeligheder, enten kedelige eller helt og holdent glemte, som det nærmeste kan være glemt, udgør i Virkeligheden en Række enestaaende Privilegier. Først og fremmest Beliggenheden, paa en Forbindelseskanal midt imellem de to nordiske Have, det centralteste Sted i Nordevropa, en Beliggenhed, der i sin Tid kvalificerede den til at blive den fornemste By i Evropa og burde have gjort den dertil, hvis ikke Historiens Veje havde villet det anderledes; med Jordens fagreste Ø i Ryggen og aaben ud mod hele Verden, begunstiget af et Klima, som mange finder regnfuldt og taaget, men som baade er det sundeste og, hvis man tager det som det er, det æstetisk mest forfinede, der gives.

Som mangeaarig Bosat i Kjøbenhavn, hvor jeg ellers i andre Henseender er forbleven en Fremmed, har jeg bestræbt mig for at gøre mig til Kender af selve Byen, dens Vejrlig og Fysiognomi, dens naturhistoriske Milieu; Kjøbenhavns Befolkning, dens Forlystelser og øvrige øjeblikkelige Fortrin kommer jeg maaske senere til; foreløbig er det Byens umiddelbare Ydre, gennem de forskellige Aarstider, dens Historie og hele intime Tone, der er det Kjøbenhavn, jeg elsker, og som jeg ikke kunde være foruden. Man vil derfor tillade mig

at forme det følgende ganske personligt, da jeg ikke forstaa mig paa noget Kjøbenhavn i den sædvanligt givne Forstand.

Fra min Bopæl paa Frederiksberg kommer jeg meget omkring paa Cykle og har i Aarenes Løb vænnet mig til visse bestemte Ruter, mere eller mindre varierede, som jeg ogsaa vil følge her; de fører rundt om Kjøbenhavn og berører Omegnen til alle Sider.

Gennem Pileallé, hvis Duft er saa egen netop for den, lige fra det smukke Navn, der bærer en Fortids Stemning af Landet med sig og berører vor Literaturs yndefuldeste Idyl, til vore egne Dages Mosaik af Gammelt og Nyt blandet sammen, de hundreedaarige Beværtningshaver, Gartneriets Jasminer og Hyld, Slottet deroppe mellem Træerne, hvis irrede Tagrygning desværre skæmmes af det afskyelige Trætaarn i Zoologisk Have, og saa den flunkende Ende af Gaden med alt, hvad der hører vort rummelige Aarhundrede til, kører jeg forbi Søndermarksporten og forbi Ny Carlsberg ned ad Vestre Kirkegaard til, passerer den spinkle Viadukt, hvor en Mand paa Cykle et Øjeblik kan føle sig som Aviatør ved i Farten at se ned i den dybe Slugt, hvor Jærnbanen gaar, følger den grusede Vej mellem Haver og Villaer ned mod Kirkegaardsporten og er faa Minutter efter ude af Byen, i Naturens Skød, hvis man kan kalde en stor Kirkegaardspark det.

Vestre Kirkegaard — ja, jeg har set de berømte, forunderligt triste og stilfulde Kirkegaarde i Paris, hvor romersk og katolsk Aand er indgaaet i en Forklaring sammen med den skønne parisiske Luft; jeg har set Campo Santo i Genua, som er rædsom, Galanterivarer i Marmor, Pengefrækhed, »Elsket og Savnet« for halvtredsindstyve Tusind, en hæsliq stor Gravbutik det hele; malajiske Kirkegaarde, smaa, skumle Lunde af en særlig Art krøgede Træer, hvor de Dødes Hvilesteder betegnes af noget som en lille Bænk eller Port eller blot en lille Sten henlagt paa den tropefugtige Muld; Kina, der er en eneste stor Kirkegaard —, men ingen Steder er Naturen, og, jeg havde nær sagt Befolkningen, jeg mener Stedets Bestemmelse, indgaaet en saa mystisk og simpel Forening som paa Vestre Kirkegaard. Forstaaer jeg ikke Kjøbenhavnerne inde i deres By, saa forstaaer jeg dem her. Her er saa nordisk, køligt, alvorligt og inderlig fortroligt. Det er Byens skønneste Park, fuld af Nattergale om Sommeren og kølet af alle Danmarks ustadige Briser, her gror

de mest pragtfulde, friske og susende Træer, og Himlen er altid stor og dejlig, til den ene Side gjort høj af den majestætiske Byrøg over Kjøbenhavn, til den anden Side udvidet i det Uendelige af Havblinket fra Kalvebodstrand.

Bag Vestre Kirkegaard og i Omegnen ligger Marker, som om Foraaret pranger med en overvældende Vegetation af Fandens Mælkebøtter og andet saftigt Ukrud; her er Grøfter, hvor store Tudser boltrer sig i smeltet Solild og grynter som paa Skabelsens første Dag, her gror Korn, her og lige op til Jesuskirken i Valby, hvor man kan røve sig et Par lange Rugstraa og have staaende paa sit Bord i en Krukke. Bisser og løse Eksistenser inde fra Storbyen laver sig Reder inde i Kornet i Sommertiden, til Skade for Avlsbrugeren, men til Fuldkommengørelse af Urtilstandens Idé, og naar Kornet er mejet, kan man finde Historien skrevet paa Marken, om man da ellers forstaar at tyde tomme Flasker, Skind af røgede Sild, blodige Klude og andre Tegn paa en Buskmandstilværelse.

Ejendommelig og mangeblandet er Atmosfæren her paa Udgrænsen af en stor By. Arealet mellem Valby og Gasværkshavnen har sin egen, ikke altid lige behagelige Duft, stammende saa fra en eller anden kemisk Fabrik, et Hundestutteri, smækket op af gamle, omtumlede Brædder, som endnu bærer Farverne fra Udstillingen i 88, saa en væmmelig Anstalt, hvor man koger Horn og Ben, saa det lugter af Mørkets nedrigste Gærninger i vid Omkreds, et Garveri, heller ikke lækkert; forholdsvis frisk er den kullede Dunst, der altid hviler over Forstæderne, og som kommer fra Gasværkerne og de mange osende Fabriksskorstene, der sammen med Stilladser, henfaldende Skure og magre Træer leder Tanken hen paa Galger og Golgathaer og nu en Gang synes uadskillelige fra Grænseområdet, hvor en stor By og Landet mødes.

Her er ogsaa Kolonihavernes Omraade, disse mærkelige kulørte Byer i det smaa med de mange glade Flag og dristige Stilbestræbelser, nogle er hele Slotte som i Æventyret, og som vidner om Kjøbenhavnerens Uskyld trods alt; de besætter ethvert foreløbig tomt Areal og flager tappert ind imod Byen, hvor den som en Klint eller en Bikage af femetages nøgne Kaserner med tusind Vinduer skrider forfærdelig ud imod Landet.

Andre Nuancer paa andre Kanter af Byen, men disse Træk

gentager sig nogenlunde ens hele Vejen rundt, som de da ogsaa med lokale Forskelle er de samme paa andre Storbyers Grænseomraader. Her lugter det og forgaar, men det er ogsaa her det gror. Man skal indsnuse Foraaret, som det kommer ude fra Sjællands gødede Marker med en Havvind og blander sig med Forstædernes svangre Lugt; her staar de første Følfod mellem Murbrokker og Affald, kørt ud fra det Kjøbenhavn, der forsvinder, Solen er saa stærk, Naturens gamle haardføre Genier sætter hinanden Stævne her.

Fra Egnen bag Valby, der for Resten længere ude fortsætter sig i et ejendommeligt steppeagtigt Terræn med Landsbyer og store Gaarde, uberørte som for hundrede Aar siden, Gartnerier, Gamle Kjøge Landevej og Valby Fællede, som man ikke maa komme paa, for Gud ved hvem, men hvor der er henrivende, et til Sol, Vind og vilde Blomster overgivet Stykke Urtid og en af de store Reserver i Kjøbenhavns umiddelbare Nærhed; Roskilde Landevej, bred, lige og plan som et Strygebræt, bræmmet med skabede Popler og tilstøvede Burrer, med de gamle, sure Kroer, Kreaturtrækkere og Damhussø, de to store Vejrmøller og Himlen, som altid er pragtfuld, skønt den lille Handelsmand, der befarer Roskilde Landevej i et sjokkende Enspænderkøretøj, hænger og sover i Agestolen uden at ane det. — Fra Valby søger jeg over de nyanlagte luftige og aabne Passager omkring Gasværkshavnen og Godsbanegaarden ned til Langebro, passerer den og er et Øjeblik efter i en hel anden Luft, Kristianshavns gammelgrønne og lidt indeklemte, men saa hjærteligt elskværdige Atmosfære. Her er den smaastilede, men fornemme Tone fra det gamle Kongens Kjøbenhavn bevaret, fra den Tid, da Kongen endnu var Husbonden i det Store og anlagde Byer, vandrede om med en Alen afsat paa sin Stok. Kristianshavns Vold!

Endelig bliver jeg lokal og aktuel. Kristianshavns Vold har fornylig været i Aviserne, hvilket næsten er vigtigere end at eksistere i Virkeligheden. Maa ogsaa jeg med en bramfri Mands hele sædelige Betændelse nedlægge min lille Protest mod Kristianshavns Volds Ødelæggelse. Jeg stamper flere Gange i Jorden og forbyder det. Naa ja, den altædende Presse har her for en Gangs Skyld fat i noget nærende, jeg slutter mig gerne, efter at have erkendt min Afmagt, til Tanken om det gamle Voldpartis Bevarelse.

Men burde man ikke først og fremmest foretage sig noget

dermed? Saa længe jeg kan huske, har Kristianshavns Vold henligget i en forsømt og skandaløs Forfatning, som en fuldkommen herreløs Udmark eller Almenning, hvor de gamle mageløse Træer, der dog staar, har faaet Lov til at blive skændet af en tankeløs Ungdom, mens den iøvrigt er overgivet til slumrende Bisser og uden et Græsstraa paa de stampe Logulve, Jordsmonnet efterhaanden er forfalden til. Med en Smule Pasning kunde her gro paradisiske Haver; den næsten om Kina mindende Atmosfære af Forfald, Lige-gyldighed, Snavs og Fattigdom, der nu hviler over de gamle Volde, kunde paa et Par Sæsoner forvandles til et Væld af Blomster, Frodighed og Farvepragt.

Næppe nogen anden By end det rige Kjøbenhavn har haft Raad til i mere end en Menneskealder at lade et saa stort Omraade som Kristianshavns Vold, baade det, Publikum kender, og det, der ligger afspærret i Kraft af Gud ved hvilken Myndighed, henligge uden Gavn eller Glæde for nogen, tilmed som et Forsømthedens og Daadløshedens Provinstempel paa Byen. Den Tid maa være kommen, da en stor By, uden noget andet Hensyn, end at den er en stor By, opdager, hvilke Muligheder for Skønhed den har liggende lige uden for Døren, ligesom Bondekonen, der omsider sanser at plante en Stikkelsbærbusk, hvor hun før smed Kartoffel-skrællinger og Aske. Hvad man ellers vil gøre ved Pladsen — Promenader, Parkanlæg, Sportspladser —, giver Tiden af sig selv, blot man faar det over sit Sind, at noget maa ske. Tanken om, at Kjøbenhavn, som er en Kystby, men allerede ligger saa indeklemmt og lukket ude fra Vandet, at det næsten er glemt, kunde faa en større Søfront, synes mig det attraa-værdigste ved de gamle Fæstningsværkers Overgivelse til det almene borgerlige Bedste.

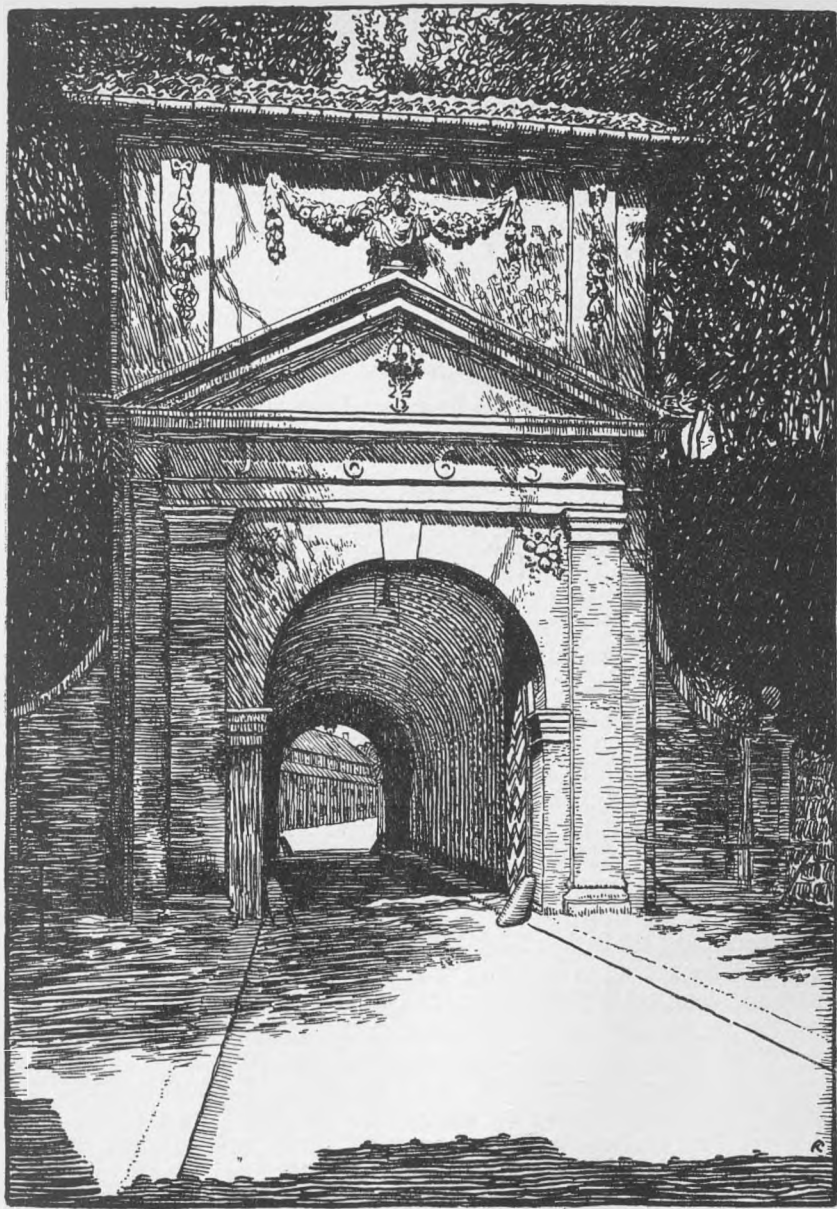
Man kan ikke tale om Kristianshavns Vold uden at komme til at tænke paa Kastellet, som vel er i en langt bedre Forfatning, men som ogsaa venter paa sin Befrielse. For nogle Aar siden var Kastellet fremme i Pressen, der var endogsaa ved at gaa Politik deri, nu slumrer det paa Danmarks-historiens Bolstre igen. Ikke at der burde foretages større Forandringer; som Kastellet ser ud i Øjeblikket, er det et af Byens yndigste og karakterfuldste Steder, de gamle skønne Porte maa naturligvis heller aldrig røres. Men man skulde komme der. Det smaalige og om et ynkeligt Snæversyn vidnende Forbud mod Færdsel paa Smedelinjen kunde dog hæ-

ves. Nu da man bygger Lejre for Soldaterne ude i Landet, en udmærket Foranstaltning, er Tiden kommen til at overgive Kastellet som Fæstning, jeg mener tage den fra Militæret og give den til Byen. Som Kaserne har det gamle Citadel haft sin Tid.

Det var ingen daarlig Tid; de, der har aftjent deres Værnepligt her, bevarer fagrere Minder, end der ellers plejer at være knyttet til en Kaserne, fra en munter Soldatertid i de mest stilfulde og naturskønne Omgivelser. Jeg har selv boet i Fædrelandets Pension der mine seks Maaneder og set de gamle ærværdige Kastelsrotter slikke Dug af Tagstenene i Daggrødet, naar Reveillen intonerede sine kendte tungsindige, taagede Signaler —, og det forekom mig, de gamle Rotter med de graenede Knebelsbarter havde Epauletter paa og Uniformskasketter med høje Strutter fra Enevældens Tid, men det var vist mig, der ikke rigtig havde faaet Søvnens gnedet af Øjnene.

Hvor der var frodigt og mættet med Stemning i det gamle Kastel, hver Krog gemte i sin dunkelgrønne Skygge et gammelt, køligt, historisk Minde; her er Broen over Graven fuldkommen uforandret, som KØBKE malede den; de hundredaarige majestætiske Træer rejser sig som en stum, løvrig Erstatning for nationale Ulykker, Kastellet ikke kunde afværge, de groede, de staa med Rigets sande Skæbne i deres folderige, grønne Kapper, for hvad der udfolder sig efter sit Væsens Lov og naar sin Højde, er sandt. Skønnere Sted for det unge Mandskabs Uddannelse kunde ikke findes. Jeg véd heller ikke, hvorfor Militæret skal nøjes med de næstbedste Steder eller henvises til ørkenøde Kaserne midt i en Storby; men nu er de jo altsaa lagt ud paa Landet, og det Problem er løst, Kastellet har haft sin Tid og bør overgives til civile Formaal, hvordan man saa vil enes om at benytte dette enestaaende nationale Monument uden at krænke dets Stil.

Bag Kristianshavn er Omegnen fuld af Tiltrækning, her er Flyvepladsen, Skydebanerne, Amager Fællede, den dejlige Vej ud til Kastrup, meningsløst forsømt og med en af Tang og aabne Kloaker stinkende Strand, men alligevel dejlig. Forterne, Skibene i det friske Farvand ud til Saltholmen, Maagerne, Vildænderne, som ruger mellem Rørene vis à vis Krudtdepoterne, der hvor uhyre Mængder af Affald køres ud fra Byen og ligger og ilter under Afgivelsen af, hvad HÆ-NE vilde kalde en makaber Koncert af Lugte. Udsigten til

Sjællandsporten i Kastellet.

Kjøbenhavn derude fra det flade Land, der trykker sig i Niveau med Havet, Raadhusklokkerne, som laller i det Fjerne, hvis Vinden bærer fra Byen — i Sandhed en ikke tarvelig Forlystelse bare at cykle omkring herude og blande sig med Briserne og Skyerne og Aarstiderne, som de skifter her, og Aarene, som de gaar.

En Ridetur paa Flyvepladsen tidligt i Maj, naar Fælleden er bestrøet med Mælkebøttens titusend Dukater, og en saftig Duft af Græssets grønne Blod vælder op fra, hvor Hestehovene træder det itu, en Galop mod den salte, vaade Foraarsvind, der gør Hestens Manke kølig og trænger ind gennem Knaphullerne, Dannebrog, der strømmer som med Iltogs-fart paa Stedet fra Kolonihaverne, karminrødt mod den stormblaa Himmel kronet af kridhvide Skyer! Eller i September! Sent paa Efteraaret, naar Søerne kommer med Anstrængelse ind over den flade Strand, og Kragerne forblæste hakker i det graa Skum mellem Stenene.

Altid er der frit, luftigt og stort ude paa Amager med den lange, uberørte Kystlinje. Efter at Søen er bleven lukket ude for Almenheden paa Strandvejen, hvilket næppe nogensinde helt lader sig gøre om igen, bliver det Fremtidens vigtigste Opgave at sikre Amagerfronten mod Søen, og man maa vel næsten være taknemlig for, at Krudttaarnene og de militære Øvelsespladser har holdt en ødelæggende Bebyggelse hen, saa længe som de har.

Skydebanerne vil, det er at forudse, før eller senere gaa op i den unge Bydel, Islands Brygge, der allerede trænger sine mægtige Husrader hen foran Indgangen dertil. Dette Terræn er ikke meget kendt af Almenheden, men jeg har mine Grunde til at holde deraf, jeg er kommen derude i flere Aar som Skytte og har delt Aarstiderne med de liflige Piletræer og Tjørne, al den vildtvoksende Vegetation, der dækker Grøfterne og de lange Skydevolde. Her har jeg faaet mig en Lur i Græsset som Rekrut, bare en paa et halvt Minut i en ikke mistænkelig Stilling, midt i Solbranden, mens Skudene knaldede, og det matte Ekko smækkede igen ude fra Skiverne; Gud, hvor Madpakken smagte her, mens en Humlebi forvildede sig summende ind i Papiret. Endnu cykler jeg derud om Søndagene og gør mine Skud og kommer hjem saa med en duftende Tjørnegren i Blomst, saa med en Buket visne Frøstande af den vilde Gulerod, hvori Høstens Spindelvæv sidder, eller hvad Aarstiderne og Vegetationen, som

Fra Dyrehaven.

derude er overladt ganske til sig selv som paa Kong Gorms Tid, byder af sin Overflødighed. Skal Skydebanerne en Gang forsvinde, jeg véd mange, i hvis Erindring Dagene derude fra Aar til Aar, blandet sammen med Duften af Krudt, som Skytten elsker, aldrig vil forsvinde.

Fortsætter man nu videre fra Amager ud gennem Østerbro, saa er der Strandvejen, et langt, langt Tema, hvorom der kunde siges meget, men hvor det, der mest interesserer, allerede er sagt, at den i sit Anlæg er forfejlet. Iøvrigt er det den Strækning af Kjøbenhavns Omegn, der er bedst kendt af alle, og som ikke trænger til, at man bringer enkelte Punkter i Erindring. Hele Strækningen langs Sundet med Sverige og Hveen ligeoverfor helt op til Helsingør er de højest privilegerede seks danske Mil og sikkert de dyreste; de normanniske og sydengelske Kyster ud til Kanalen overgaar denne Strækning i Storhed, men ikke i Beskyttethed og Gratie.

Man kan imidlertid ogsaa nærme sig Kjøbenhavns nordlige Omegn ad forskellige Veje inde i Landet, og her plejer jeg at følge en Rute fra Frederiksberg over Nørrebro til Bispebjerg og forbi Krematoriet til Søborghus Kro, hvor man

hele Tiden paa højre Haand har Udsigten til Kjøbenhavn, som ender med lange, bratte Kaserner mod Landet og ruget i sin Taage, og paa venstre Haand til det af Forstæderne ejendommeligt smittede Grænsedistrikt, som længere ude ad Fæstningen til gaar over i det rene aabne Bondeland af uforfalsket sjællandsk Præg. Fra Søborghus Kro søger jeg ned til Gentofte, opkaldt i Oldtiden efter en dansk Kvinde ved Navn Gevn, den Milde, og et af Sjællands yndigste Steder; derfra over Jægersborg til Ermelunden, og nu er jeg i »Skoven«, som Kjøbenhavneren siger med et omfattende og meget elskværdigt Udtryk.

Jeg kunde ogsaa have holdt ligeud til Lyngby og den prægtige Omegn dér, der er Indbegrebet af dansk idyllisk Natur, men dette Himmelhjørne frister mere om Vinteren, naar de store Søer er tillagte, og man kan løbe paa Skøjter, med eller uden Sejl, over Lyngby og Bagsværd Sø til Furesøs store Isbane, ja om man vil helt ind paa Farum Sø. Disse Isture, der er altfor lidt benyttede af Kjøbenhavnerne i et Land, hvor der ellers er saa ringe Adgang til Vintersport, men som ganske vist ogsaa er meget uvisse, ikke hvert Aar lægger Søerne ordentlig til, hører til de fineste Adspredelser, dansk Natur overhovedet kan give. Egnen om Søerne kan ved Sommertid have noget vist overfrodigt og lukket, Bøgeskoven ligger som en Dyne over Landet, men om Vinteren staar Søernes Omgivelser underskønt med de fine Linjer, navnlig hvis der er Sne, og Skovens purpurbrune Rids. Det blæser gerne, Verden er som renfejjet, Luften smager henrivende, og hvilken Fryd er ikke Isens vældige Sangbund under Skøjtejærnene for den, der i en Omfavelse med den kolde Vind ser Kysterne danse, til det er som en Verden, man slet ikke kender!

Men om Foraaret, ved Løvspringstid, cykler jeg til Ermelunden, hvor Bøgene staar i det stille Formiddagssolskin efter Natteregn og springer ud. Foraaret i Skoven vil jeg ikke beskrive. Man kunde maaske, men er Foraaret ikke en Helighed, som enhver bringer netop sin egen Lykkes Ofre?

Ermelunden er kun en lille Skov, men jeg har aldrig kunnet finde Vej i den, det er en fortryllet Skov. Lykkes det at gisne sig frem til Fortunen, saa er man orienteret, foran En ligger saa Vejen ned til Dyrehavsbakken og ellers hele Dyrehaven, Sjællands Juvel, det allerdejlige Sted i Danmark og det, Eremitagesletten, som man længes efter som en gal

Mand, naar man er rejst saa langt bort, at man ikke kan være hjemme igen paa mindre end en Maanedstid.

Dyrehaven, er det ikke som at slaa paa en stor Guldstang, der er rejst fra Havet og lige op i Himlen, toner det ikke med en eneste rig Klang, saa at man i et Nu ser det hele for sig, Dyrehaven, de gamle ædle Træer, Sletten og Sommerdagen, Heste, Hjorte og Kvæg frit gaaende mellem hverandre som i Edens Have, de blomstrende Tjørne, Sundet; gives der nogen Tone saa dansk, saa mangfoldig og dog saa enkel, som den Dyrehaven fremkalder i ethvert dansk Hjærte? Det er Midtpunktet i Kjøbenhavns Omegn, Kronen paa den danske Natur.

I Stedet for at forsøge noget i Retning af en Beskrivelse vil jeg forklare Dyrehaven i en Myte, et lille Stykke Musik, som for mig er bleven hele Dyrehaven.

Men først vil jeg holde mig til Sagen og kværulere just saa meget, som dette Arbejde fordrer. Det er Dyrehavens Oldtidsminder, jeg tænker paa. Ved et Held er flere Kæmpehøje, endogsaa Resterne af en Dysse, og en overskaaret Langgrav — i Skrænten paa Vejen op til Eremitagen, nedenfor den »slesvigske Sten« — bleven bevaret, men henligger upaaskønt og uden Relief. Var det ikke en Opgave for Nationalmuseet at oprette et Anskuelsesbillede af Danmarks Oldtid i Friluft og under naturligsvarende Omgivelser? Kunde man tænke sig nogen mere virkningsfuld Ramme end netop Dyrehaven, som med de virkelige Mindesmærker fra Oldtiden, den har, byder al den Sandsynlighed for en Restaurering, man kan forlange, og som jo ogsaa giver en tilnærmet Forestilling om den uberørte Skovnatur i Fortidens Danmark. Saa meget er vist, at i et Land, hvor »Hamlets Grav« er et Falsum og dog tiltrækker sig ægte Opmærksomhed, vilde man ikke vove sig for langt ud, om man fremhævede og paa passende Maade supplerede Oldtidsminderne i Dyrehaven; man vilde naa noget her, i Forhold til hvilket »Hamlets Grav« naturligvis aldeles ikke kan nævnes. Danmark besidder i Oldnordisk Museum og i sin enestaaende Rigdom paa Oldtidsminder rundt om i Landet et nationalt Aktiv, som vi hjemme er tilbøjelige til at undervurdere, naar vi ikke helt glemmer det, men som for Udlændinge hører til Landets fornemste Tiltrækningskræfter. Dette Aktiv bør sandelig ikke mere, som tidligere, betragtes i snæver »national« Betydning, tværtimod knytter det os som oprindelig Værdi, uanset Historien, til en

Kulturkreds, der spænder over hele Verden. Muligvis kunde man blive staaende ved en Restaurering og Tilgængeliggørelse af Dyrehavens endnu eksisterende Oldtidsminder efter en Plan, der nærmere kunde drøftes; men om man gik videre og rejste f. Eks. en stor Dysse paa Eremitagesletten, hvor den jo vilde tage sig aldeles pragtfuld ud; om man gravede en Jættestue ind i en af Bakkerne i Ulvedalene? Man har flyttet baade en Dysse og en Jættestue ind i Prinsens Palæ, hvor de tager sig ilde ud anbragte mellem Mure; var det da utilladeligt at flytte andre anselige Mindesmærker og anbringe dem paa Steder i Dyrehaven, hvor de vilde staa i naturskønne, illuderende Omgivelser? Andre Steder kunde der uden Skade for Dyrehavens Stemning anbringes Opstillinger i Smag med »Skansen« i Stockholm, typiske Billeder fra Stenalderen, Bronze- og Jernalderen, og vilde nogen indvende, at det var at nedværdige Dyrehaven ved Gøgl, saa kunde man jo spørge dem, hvad de da i denne Forbindelse mener om Dyrehavsbakken? Vilde det være uvidenskabeligt? Ganske sikkert. Men hvad er egentlig Meningen med Arkæologien? Saa og saa mange Indviede, der betragter Museet i Prinsens Palæ som deres egen private Studiesamling? Arkæologiens Hensigt er ikke Arkæologi, den skal tjene til at reformere og udvide den historiske Sans hos det brede Folk. Folkemuseet i Lyngby, som Ingen véd, hvor er, og Ingen ser, burde flyttes til Dyrehaven. I samme Forbindelse kommer jeg til at tænke paa Zoologisk Have, som jeg ikke mener behøver at flyttes, men hvorfor opretter man ikke der en særlig Afdeling for nordisk Fauna i Hagenbecks Stil, en Ulvemark, en Ur med Bjørne, Lossen, Jærven, Renen i nogenlunde naturtro Omgivelser; desuden passende billedlige Fremstillinger af Nordens uddøde Fauna, Urokse, Kæmpehjort, Mamuth? Det vilde dog give vor hæderlige, men fra andre Dyresamlinger ikke synderligt forskellige zoologiske Have et Præg af Breddegraden. Rejsende fra romanske Lande venter at se Isbjørne paa Gaden i Kjøbenhavn — de har selvfølgelig Ret, det er os, der har glemt, at vi er et nordisk Land. I en Tid, hvor Landegrænser igen er ved at blive flydende, hvor der omredigeres paa Kortet for et godt Ord, tror jeg, det vilde betyde noget for Danmark, om vi med alle Midler slog fast, at vi hører til, hvor vi ligger, at vi er Skandinaver og ønsker at forblive det.

Og nu Myten. Ja, det er egentlig Ingenting, det hele er vist

bare en ganske særlig Evne, jeg har, til at fare vild. Jeg kan, som fortalt, aldrig finde Vej i Ermelunden, og i Dyrehaven har jeg ogsaa en Gang aldeles tabt Sporet. Det er det, der er Historien.

En Gang for adskillige Aar siden fandt jeg i Dyrehaven en Høj, som jeg forelskede mig i, en lang Høj, bevokset med gamle Ege og med et sort Grankrat nedenfor, et Vildnis, hvor jeg forestillede mig en hængt Mand inde, en Kjøbenhavner fra i Fjor, med Mellemfodsknogerne dryssende ud af Støvlerne, men som jeg for Resten ikke nærmere undersøgte. Det kunde se ud, som om Højen en Gang havde været en Langdysse, hvor Stenene var fjærnede, og hvor Egenes Rødder, som jeg tænkte mig, var trængt ned i Stengravene og havde forvandlet de Døde, paa nær Flintøksen, som Rødderne forgæves søgte at faa noget ud af, til Egetræ og lifligt Sommerløv og gjort deres Tanker til et Sus i Vinden, deres Længsler til Agern. Naar man lagde sig i Græsset, havde man ovenover sig Egekronerne, der blandede deres luftige Blade-mylder med de blaa Skaar af Himlen, og hvor det summede saa solet og verdensglemt af Bier og andet bevinget Smaatteri. Spætten lod sin rappe Hakken mod Træstammerne høre i Tykningen, en Lyd som et stort Dødningur, der gør Skoven genlydende og dyb; ellers ikke noget Levende. Paa en Maade, jeg ikke i en Fart kan gøre Rede for, var denne Høj bleven til Indbegrebet af Danmark.

Saa skete det, at den forsvandt for mig. Det er virkelig sandt; et Foraar, da jeg søgte den, kunde jeg simpelthen ikke finde den igen. I Dyrehaven, som er, jeg véd ikke hvor faa a Kvadratkilometer stor, tænke sig Dyrehaven! Men den var og blev borte. Der gik flere Aar, og jeg søgte hvert Aar efter Højen, vidste saa temmelig nøje, hvor den skulde ligge, men den var som forsvunden af Jordens Overflade, og jeg begyndte saa smaat, og som man kan tænke sig ikke uden Sorg, at forestille mig, at den overhovedet aldrig havde eksisteret.

Da rejste jeg til Østen og kom til at længes som en gal Mand efter Dyrehaven derude; min første Tur, da jeg kom hjem, gjaldt den, og skønt jeg nu omtrent havde glemt Højen, fandt jeg den straks igen, ganske af sig selv, for den ligger ved Gud ved Alfarvej. Jeg kørte der og der, og pludselig saa jeg Højen, jo det var selvfølgelig den, min gamle Høj.

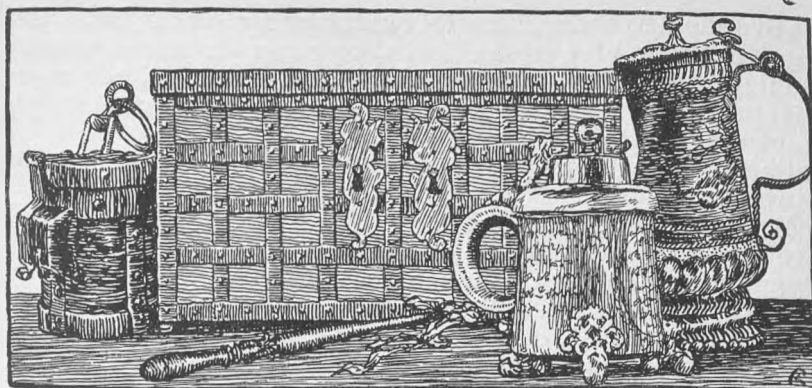
Egene stod uforandret deroppe, forunderligt virkelige, efter at jeg en Overgang havde troet, de kun eksisterede paa

et Grundlag saa løst som min egen Fantasi. Hvor havde jeg egentlig flydt om i Mellemtiden? Dog, det gjorde ikke noget, Højen var den samme. Egene stod med den samme rynkede Elefanthud og de svære, krogede Grene, og oppe i de soledede Kroner summede Bierne i Blostret og beskrev smaa, gyldne Kredse mod Himlens blaa Hvælv. Nedenfor stod det sorte Naaetræskrat; jeg kiggede derind, en Fugl sad paa sin Rede og grundede med Hovedet lagt paa skraa og noget Byggemateriale i Næbbet som en Husmoder med en Traad i Munden over sin Sykurv. Saadan fandt jeg min Høj igen efter saa ubegribelig en Vildfarelse og saa lang en Rejse.

Højen ligger fremdeles i Dyrehaven, ved Alfarvej, enhver kan selv cykle ud og se ad.

Johannes V. Jensen.

HAANDVÆRKS KUNST OG KUNSTHAANDVÆRK

BEGGE de Ord, der udgør den mig opgivne Titel til nærværende Afsnit i Bogen om Kjøbenhavn, dannes af de samme to Dele, Haandværk og Kunst, de opføres blot i forskellig Orden. Haandværket er imidlertid oprindeligere end Kunsten, og jeg vil derfor begynde med Haandværket.

Allerede langt tilbage i Tiden var Haandværk en levende Virksomhed i Kjøbenhavn. Det ene zünftige Lav sad ved Siden af det andet, og Byen kendte store Lavsoptog, hvori stærke Skikkelser i sluttede Rækker bar og fulgte den højt hævede og i de fleste Tilfælde kunstfærdigt dannede Lavslade. Nogle af dem gik med Værktøj i Hænderne, andre paraderede med Stave eller dragne Kaarder, Fanesvingere og udklædte Personer var med til Sirat. Zünftig Æresfølelse lyste gennem det Hele. Det var et Udslag af et traditionsfast System, udviklet under en altid lysvaagen Disciplins Tugt, Lavdisciplinen bandt det enkelte Fags Udøvere stærkt sammen. De lærte at leve i og for deres Fag som det afgjort bedste. I en lang og streng Læretid opdroges de Unge, der hidede frem imod at blive gjort til Svende under en Række fra Fortiden nedarvede, egenartede Ceremonier. Der kunde ved dem vanke drøje Knubs, men det regnedes ikke. Svendeværdigheden med glade Vandreaar vinkede. Zünften gav de un-

ge Svende Betydning, Lavsforbindingen hjalp dem frem, Udlandets Viden blev ogsaa deres, og paany hjemme voxede de lidt efter lidt op til selvsikre Mestres, der herskede myndigt paa deres Værksteder, hvis hæderlige og gode Arbejde var deres Stolthed.

Saaledes var det, i alt Fald hvor Forholdene var, som de burde være.

Bred og sikker kunde vi da se Smeden CASPAR FINCKE vandre op ad Snirkelgangen i Kristian IV's nye, ejendommelige Bygning, Rundetaarn. Kongen brugte ham meget; han skulde derfor ogsaa smede Gitrene til det nye Taarn, og den sjældent dygtige Smed, der forøvrigt havde hjemme i Helsingør — en nok saa zünftig By som Kjøbenhavn — vidste selvfølgelig godt, hvad hans Arbejde betød. Paa sit Gitter foran Kristian IV's Kapel i Roskilde satte han som Indskrift:

Caspar Fincke bin ick genant
Diser Arbeit bin ick bekant.

Men dette Gitter er ogsaa hans Mesterstykke. Det viser hans Haandværkerduelighed og opfindsomme Snille i et helt straalende Lys. Rundetaarns Gitter er kun en svag Afglans af Roskilde-Gitteret, men der skal dog lægges Mærke til, at dets ikke mindre end 54 Felter alle er forskellige.

Tiderne igennem kan der peges paa en Række dygtige Haandværkere i Kjøbenhavn. Da Guldsmed FREDERIK FABRIUS i 1771 præsenterede Kunstakademiet en af ham som Mesterprøve udført Guld-Elefantorden, tilstaar det »ej nogensinde at have set et fuldkomnere Stykke, da alleting ej alene ere vel anbragte, men endog til sin Skønheds-Formerelse saaledes indrettet, at samme Stykke med største Ret og Billighed udi Juveler-Arbejdet kan fortjene det sande Navn af et fuldkomment Chef d'œuvre.« Og Akademiet har lignende rosende Ord for Brødrene SIMON og JENS BRØTTERUPS Snedker-Mesterstykker, henholdsvis 1778 og 1784; om det sidste, en Kommode, »forfærdiget efter den engelske Mode«, siger Akademiet, at det »til Dato endnu ikke havde set et Møbel saa fuldkomment i alle Dele.« Den blev købt af Kongen. Og nu i Smedefaget, CASPAR FINCKE maa jo mere henregnes til Helsingør end til Kjøbenhavn. Ja ogsaa i dette Fag er her gode Navne at nævne, men de kan blot ikke sættes i Forbindelse med bestemte Arbejder. Kendes der f. Ex. et eneste Arbejde af den »udmærkede« Smed NIELS SØRENSEN BORUM?

Da han var afgaaet ved Døden (1792), var den senere Professor FR. THAARUP utilfreds med, at hans Minde ikke var blevet erindret. Det kunde være sket, mente han, »ved en Folkesang eller ved hans Biografis Udgivelse med Portræt.« Og nu Grovsmeden, Maskinsmeden og Klokkestøberen HANS CHRISTENSEN GAMST, der roses saa stærkt af Kommandør HENRIK GERNER og gentagne Gange kaldes Kunstsmid. Af hans Kunstsmiddearbejder kendes vistnok intet, men ud af det københavnske Smedelavs Dreng-Udskrivningsbog kan det sikkert læses, at han havde endog stor Interesse for god Lærlingeoplærelse. Naar hans Lærlinge blev Svende, mødte han altid selv op med dem undtagen i de sidste Aar, da han hindredes af Sygdom. Og her skal endnu gøres opmærksom paa, at da han i 1803 var afgaaet ved Døden, foreslaar Kunstakademiets Direktør, Maleren ABILDGAARD, der skulde komponere en Medalje til de Massmannske Søndagsskoler, at hans Billede sattes paa den.

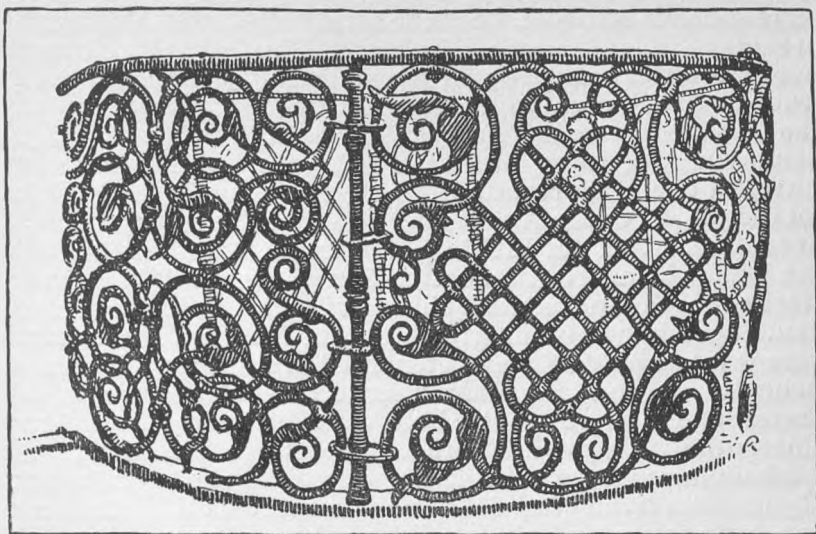
Det tør nok siges, at mange af Københavns Haandværkere interesserede sig for godt Arbejde og sad inde med ikke ringe Duelighed, og saaledes vedblev det. Da en Del Metalhaandværkere en Gang i 1834 vare samlede, faldt Samtalen paa den gamle Kunst at skære i Jern. Ja, den var uddød, sagde man. Men en af dem mente, at den godt kunde leve op igen, og han viste det praktisk. Af et Stykke norsk Jern skar Bøsse-maker N.S. JESSEN straks efter en ypperlig Ørn med udspilede Vinger, der vakte ikke ringe Opsigt. Kunstforeningen købte den og brugte den ved Fordelingen af Kunstværker mellem dens Medlemmer. Og selv en københavnsk Filehugger kan nævnes her, idet Filehugger J.W. NAYLOR's saakaldte Dekorationsfile fik et ikke ringe Ry.

Som ung Mand var han dragen til Sheffield for at blive bekendt med Forholdene dér. Men Byens Filehugger-Union modsatte sig, at han, en Fremmed, fik Arbejde. Det trak op til, at han med uforrettet Sag maatte vende hjem igen. Saa vilde Tilfældet imidlertid, at han som Gave til et Firma, han skyldte Tak, faldt paa at hugge en Fil saaledes, at der paa den ene Side kom til at staa Firmaets Navn og paa den anden Byen Sheffield, begge i godt formede Bogstaver og med en passende Bort foroven og forneden. Den Fil vakte Opsigt, ja saa stor Opsigt, at han formelig blev tvungen til at hugge flere, og han huggede dem stadig rigere. Paa den sidste (1839) huggede han en Figur, der forestillede Britannia, det engel-

VeaVaaben, Parlamentet, Greenwichs Hospital, Sheffieldsskaben og forskellige Smedeemblemer. Nu vilde Unionen ikke længere holde ham ude, den gjorde tværtimod Gilde for ham, ja bad ham blive. Hans Ros gik fra Sheffieldss Aviser over i Londons, hans File kaldtes »works of art«; der er ingen Tvivl om, at de i de engelske Filehuggeres Øjne var endog høj Kunst.

Det turde imidlertid være tvivlsomt, om disse »Dekorationsfile«, af hvilke et Par, som NAYLOR senere huggede, nu opbevares i den polytekniske Lærestalts teknologiske Samling, virkelig bør betegnes paa denne Maade. Der er Kunst i CASPAR FINCKES kraftige og frodige Gittere, ligesom i JESSENS levende Ørn, for der er Fantasi, »overstadigt Smedehumør«, i de første, Liv og Aand i den sidste. For Filenes Vedkommende lader vi Spørgsmaalet staa hen. Men sikkert er det, at ikke faa af de gamle Lavshaandværkere ganske ofte stræbte højt. Et Medlem af det i sin Tid betydende kjøbenhavnske Parykmagerlav, Parykmagermester KNUD BIRCH, betragter i 1762 ikke alene sit Værksted som et Tilflugtssted mod de Laster, som Ørkesløshed og Ladhed medfører, og sit Værktøj som gode Vaaben mod Fattigdom og Foragt, men sit Skilt som et adeligt Skjold. Snedkerlavet kalder i 1794 sit Haandværk en »ædel Haandtering«, og Murerlavet gør samme Aar bestemt Fordring paa, at dets Profession skal betragtes som en Kunst, »der i mere end een Henseende er vigtig«.

Kunst og Kunst er dog to forskellige Ting. Allerede Kunstakademiets officielle Navn »Det kongelige Akademi for de skønne Kunster« viser, at der regnedes med andre Kunster. Farveri kaldes jo atter og atter en Kunst. Og nu Ordet Kunstner. Da Kongen i Aaret 1800 vil, som han siger, hædre Haandværkerne, befaler han »til desmere Udmærkelse for denne arbejdende Klasse af Borgere«, at naar der fremtidig bliver Pladser ledige blandt Københavns »32 Mænd«, Datedens Borgerrepræsentation, fra hvilken Haandværkerne hidtil havde været udelukkede, skal den halve Del besættes med »Kunstnere, Fabrikører eller Haandværkere«. »Kunstnere« bruges her i samme Betydning, i hvilken Professor UR-SIN bruger Ordet naar han 1826 kalder sit udelukkende til Fremme af Industrien bestemte, betydende Tidsskrift »Magasin for Kunstnere og Haandværkere«. Kunstnere i denne Betydning er Udøverne af vanskelige eller fine Haandværk, i

Caspar Finckes Jærngitter til den indre Cylinder paa Rundetaarn.

hvilke de har tilegnet sig ualmindelig Færdighed. Det er i Overensstemmelse hermed, naar Hof-Kunstdrejer J. G. SCHWARTZ 1827 om en særlig dygtig Lærling siger, at han »lover sig en Kunstner af ham«. En Kunstner i Ordets almindelige Forstand tænker han ikke paa; som vi senere skal se, var han ingen Ven af Kunstakademiet i dets Forhold til Haandværket.

Til at begynde med saa Kunstakademiet ikke til Haandværket. Da en Guldsmedesvend i 1754 henvendte sig til det med Anmodning om en Rekommodation, svarede det, »at hans Metier ikke henhører under de Kunstnere, som ere indbefattede i dets Foundation«. Men stod det i sin første Tid Haandværket fjærnt, forandredes dette helt ved det Reglement, det fik 1771, d. v. s. i Struensee-Tiden. »Paa det at den gode Smag og de rigtige Grundsætninger i Tegning iblandt Haandværkerne kunde vorde udbredt«, beordredes det til at indrette Undervisning i Tegning for Lærlingene i de Fag, som udkræver Kundskab i Tegning, og til i de samme Fag at approbere først Tegningerne til de forekommende Mesterstykker og derpaa Mesterstykkerne selv. Kunsten skulde med andre Ord gøre Nytte. Der paalagdes Akademiet et

stort slidende Arbejde, der ikke altid behagede; Akademiet arbejdede, men klagede. Direktøren, Professor PILO klager over »de altfor mange og for Artisterne altfor besværlige extraordinære Forsamlinger, som af Lavene foraarsages.« Og saa besværliggjordes dets nye Virksomhed endda af — Københavns Magistrat. Magistraten havde hidtil staaet som Lavenes eneste Foresatte her i Byen og kunde derfor ikke ret forstaa, at ogsaa Akademiet nu skulde have noget at sige over dem, hvad der i 1773 og 1776 fremkalder karakteristiske Erklæringer fra Akademiet. Een Gang sat til at være de »tegnende« Haandværks Vejleder vil det erkendes som saadan. Sagen har Betydning; det gælder for vore Haandværkere om »at holde Ligevægten med fremmede Nationers Arbejde« og om at faa Haandværkerne saaledes øvede, »at Fremmede ej mere maatte behøves eller indkaldes til Brug enten udi Bygnings-, Møblers- eller pretiøse Arbejder«.

Akademiet vil gøre sin Pligt og optræder med ganske stor Myndighed, hvad i høj Grad maa beundres, thi Forholdene var, som ovenfor antydet, ikke misundelsesværdige, og Vanskelighederne var snarest voxende. Magistraten faldt til Ro, men Haandværket? Ja det stod i det Hele og Store uforstaaende og voldte Akademiet uendelige Kvaler. Det rangerede ikke højt i Datidens Samfund. Haandværkerne stod gennemgaaende uden Dannelse, Lærlingene kom udelukkende fra Samfundets laveste Klasser. Der lyder Klage paa Klage over den Haandværkerungdom, der fyldte Akademiet. 1800 jamrer en Informator over »den store Mængde raa Ungdom«, hans Klasse talte, den stod umoden overfor Undervisningen. 1830 insulteredes Professor CLEMENS »paa det allergroveste«, da han gik over Gaarden; 1807 havde Lærlingene det med Udskænkning af Øl og Brændevin hos Akademiets Portner; 1820 paalagde Kancelliet Politiet at optræde med Strenghed mod Akademidrengenes Uordener paa Kongens Nytorv o. s. v.

Og nu Mestrene. De zünftige Lav mente, at de forstod Sagerne bedst selv. Murerlavet kunde vanskeligt finde sig i, at nogle af det godkendte Tegninger til Mesterstykker forkastedes af Akademiet, ja det er hændt, at en af Akademiet approberet Tegning kasseredes af Lavet. Snedkerlavet kunde ikke forstaa, at Akademiet interesserede sig for at faa det gammeldags, ikke længere almindelig brugte Tresurskab som Mesterstykke afløst af et andet Stykke Møbel »efter den

nuværende Gout og Smag«. Malerlavet var ikke villigt til at følge med, naar Akademiet fordrede, at dets Svende ikke til deres Mesterstykke kopierede Sujetter af den bibelske Historie »efter et Kobberstykke«, men i Stedet skulde præstere Ornamenten af god Smag samt Prøver i Forgyltning, Lakering og Marmorering. Ja Gørtler- og Kandestøberlavene mødte aldeles ikke med deres Mesterstykker, hvorfor Akademiet i 1789 tilskrev Kancelliet herom, for at »denne Efterladenhed kunde hemmes« o. s. v. o. s. v.

Akademiets Slid og absolut gode Vilje blev ikke paaskønnet. For Haandværkerne stod stadig deres Værksted og Op-lærelsen der ikke alene som det Væsentlige, men som Noget, der ikke behøvede noget Supplement. Selv en Mand som Hof-Kunstdrejer J. G. SCHWARTZ mente endnu saa sent som omtrent 1830, at hans Lærlinge kunde undvære Akademiets Undervisning. Da en Lærling bad om Tilladelse til at gaa paa Akademiet, fik han den, men saaledes betinget, at hvis en anden Lærling samtidig bad derom, faldt den bort, og det gjorde den; den anden Anmodning kom. Trods Alt stod Kunstnerne og Haandværkerne hinanden fjærnt, de forstod ikke hinanden. Akademiets Forhold til Haandværkerne var væsentlig bureaukratisk, det sendte Lavene sine Skrivelser, men havde ellers kun ringe Føling med deres Medlemmer. Dets ledende Mænd kendte ikke til at arbejde sammen med dem paa Værkstederne. Noget saadant skete i alt Fald kun undtagelsesvis. ABILDGAARD har vistnok gjort det, da han fik udført de af ham til sig selv tegnede Stole m. m. Og hvem der absolut gjorde det — men rigtignok meget senere — er Billedhuggeren H. E. FREUND, da han efter sin Hjemkomst fra Italien (1828) udsmykkede og indrettede sin Bolig ved Frederiksholms Kanal. Hans Virksomhed gik dog mere ud paa noget Personligt, paa Noget til eget Brug, men hvem der helt paa Akademiets Vegne allerede forinden havde begyndt at gaa den her nævnte Vej, var Arkitekt G. F. HETSCH, der da ogsaa maa kaldes den første Skaber af et virkeligt Samarbejde mellem Kunst og Haandværk her i Landet.

HETSCH var ikke nogen Kunstens Heros. Tiden, han virkede i, var tilmed fattig og trykket, han naaede ikke langt som Bygmester. Men han saa idealistisk paa det, der for ham var Kunst, og saa var han den fødte Lærer. 1829 udtaler Theatermaler TROELS LUND i en officiel Skrivelse sin store Glæde over at have nydt godt af HETSCH's »fortræffelige Forelæsninger

og venskabelige Vejledning«. Han havde en forunderlig Gave til at gøre sig forstaaelig, og saa var den ivrige og iltre Mand desuden hjærtensgod. Naar han overraskede sine Elever, »Kunsthvalpene«, som han kaldte dem, i at entre ud af Vinduet til den bagved Charlottenborg liggende botaniske Have, kunde han lade det være nok med at sige: »Kom nu blot ikke til Skade«. Han var Manden til faderlig at tage sig af Haandværkerne og til med den intellektuelle Kraft, han besad, »at bibringe dem noget af sine egne høje Forestillinger om den nødvendige Harmoni mellem et Arbejdes Idé og Udførelse«. Og han fik med alle Datidens bedste Haandværkere at gøre.

Det kan ses af Talen, Akademiets Sekretær holdt ved Aarsfesten den 31. Marts 1829 angaaende det nyopførte Kristiansborgs indre Udsmykning. HETSCH kaldes her »Slottets Dekorator«, og der tales med Varme om »den Dannelse, han ved denne Lejlighed har skænket de forskellige Haandværksklasser, der staa i en nærmere Berørelse med de skønne Kunster«. Og HETSCH's Indflydelse vedbliver. Se »det russiske Tekjokken«, som 1832 udstilles paa Charlottenborg af sex forskellige Blikkenslagere; det er HETSCH, der staaer samlende bagved, det er hans Tegninger, Temaskinen, Tepotten o. s. v. er gjorte efter. Og da KRISTIAN VIII, der ser sit Forbillede i Bayerns kunstelskende Konge LUDVIG I, vil have Kristian IV's Kapel ved Roskilde Domkirke kunstnerisk udsmykket, er HETSCH levende med og faar Lejlighed til at beskæftige kjøbenhavnske Glarmestre med Glasmalerier. Ejeendommeligt er det i det Hele at se, hvorledes HETSCH, da Akademiet i 1823 syntes træt af Haandværkerne, med frejdigt Mod overtager »en Revision og Korrektur af Svende- og Mestertegningerne«, og hvorledes Udstillingerne paa Charlottenborg kom til at indeholde endog mange Haandværksarbejder.

I Begyndelsen sker det lidt famlende. 1824 kom den unge, dygtige Forgylder P. C. DAMBORG hjem efter at have tilbragt syv Vandreaar i Udlandet; han etablerede sig, HETSCH blev en flittig Gæst i hans Værksted, og 1825 er han Udstiller af en Trælysekrone paa Charlottenborg; den opføres i Katalogen under Rubriken »Bygningskunst«, 1827 er der to Kandelabre fra ham under »Ornamentfaget«, men saa kommer i 1829 den helt nye Rubrikoverskrift: »Endvidere findes udstillet af forskellige Haandværksfag«, der endelig i 1830 bli-

2 Vaser fra Alumina (Joachim).

ver til slet og ret »Haandværksarbejder«, som derefter vedbliver i en Aarrække. Man kan staa forundret over her at træffe bl. a. en Snitklub med Bagger, en Model til en mekanisk Vogn, som drives ved Vinden, o. lign., men man forstaar godt, at der her udstilles ikke alene af Hof-Forgylder DAMBORG, men af H. MELDALS Kakkelovnsfabrik, S. HANSENS Tapetpapirfabrik, Sværdfejer M. JURSZICK, Bøsssemager N. LØBNITZ, Kobbersmed N. JACOBSEN, Snedkermester J. KNUDSEN, Bogbinder C. J. F. RASCH o. s. v. Der er sikkert en Forbindelse mellem dem og Hetsch, saaledes som der afgjort er mellem ham og Hof-Forgylder DAMBORG, Hof-Guldsmed J. B. DALHOFF, der 1833 udstillede en Sølv-Temaskine, Den kongelige Porcellænsfabrik, der 1841 udstillede en til Kristian VIII's Sølvbryllup komponeret Vase, og Guldsmed A. MICHELSEN, der 1845 udstillede en Sølv-Vinkande i etrusk Stil, o. s. v. o. s. v. HETSCH bliver en gammel Mand, han dør først 1864 og er virksom til det Sidste.

Det var ham, der paa den kongelige Porcellænsfabrik blev opmærksom paa PETER IPSSENS skarpe Blik for Form og stærkt støttede ham, da han i 1843 etablerede »Den Ipsenske Terrakottafabrik« ; det var ham, der, da den senere Hof-Zinkstø-

ber LAURITZ RASMUSSEN i 1853 kom hjem efter i ti Aar at have arbejdet i Udlandet, gik til ham i hans mørke Kælderværksted og hjalp ham; det var ham, der interesserede sig for Guldsmed A. DRAGSTEDS Uddannelse og med Glæde saa ham etablere sig i 1854, og det var ham, der traadte raadende og vejledende til, da det unge Firma SEVERIN & ANDREAS JENSEN pippede frem i 1861. HETSCH blev aldrig træt af at lade sin altid brændende Kærlighed til Kunsten øve vækkende Indflydelse paa alle de dygtige Haandværkere, han mødte, men derfor fik han ogsaa den store Indflydelse og den store Betydning.

Som en særlig fremtrædende Skikkelse i den her omhandlede Tid maa Hof-Guldsmed J. B. DALHOFF nævnes. Efter at være bleven Svend, tænkte han paa at blive Kunstner, og tre i 1829 paa Charlottenborg udstillede Buster af Prins KRISTIAN, Prinsesse KAROLINE AMALIE og THORVALDSEN viser hans Evner. Men da han paa sin store Udenlandsrejse i Paris fik Underretning om, at hans Fader, den gamle, vittige Præst paa Falster, var død, og erindrede, hvor bestemt han havde ønsket, at han udelukkende skulde være Haandværker, besluttede han at lade Kunstneren fare. Et Par Handsker, han havde paa, tog han af og kastede bort; det var som en ydre Bekræftelse af Beslutningen, og senere kom der aldrig Handsker paa hans Hænder. Men Kunstakademiet slap ikke Haandværkeren af Syne, 1836 udtaler det, at det med Opmærksomhed har fulgt »denne Kunstner blandt Haandværkerne«. Under KRISTIAN VIII spillede han da ogsaa en stor Rolle. Han ikke alene udførte en Række fremtrædende Arbejder i ædelt Metal, men støbte bl. a. de store Thorvaldsenske Broncefigurer til Nicheerne paa begge Sider af Indgangsporten til Kristiansborg og brændte i Ler de store Frontongrupper til det nævnte Slot og Frue Kirke. Han var saavel kunstnerisk som teknisk begavet. Der var ikke den Teknik, han ikke forstod, med Mod og Begejstring tog han fat paa enhver Opgave, der stilledes ham, ligegyldig hvor stor den var. Men lidt usmageligt var det, at han yndede ligesom altid at vise, at han virkelig var Værkstedets Mand, han indfandt sig ofte ved Forsamlinger og Møder med synlige Tegn paa, hvorfra han kom.

Udstyrelsen af det genopførte Kristiansborg spillede en Rolle i Udviklingen af det her omhandlede Samarbejde mellem Haandværk og Kunst. Det gjorde Udsmykningen af Kri-

stian IV's Kapel i Roskilde ogsaa, og Genopførelsen af det i 1859 brændte Frederiksborg kom til at gøre det Samme. I saa Henseende skal her dog kun nævnes, at der i 1860 til Fordeel for Genopførelsen oprettedes en »Bortlodning af indenlandske Kunst- og Kunstflidsarbejder«, almindelig kaldet Kunstflidslotteriet, der samlede et ikke ringe Liv omkring sig. En Række yngre Kunstnere skabte her sammen med en Række dygtige Haandværkere Arbejder, der endog blev sete med Interesse paa flere af Verdensudstillingerne. Som et typisk Stykke for denne Tid kan nævnes det Bogskab, der 1866 var en af Brudegaverne til Prinsesse DAGMAR. Det var tegnet af HEINRICH HANSEN i den for ham ejendommelige — der kan maaske siges frederiksborgske — Renæssancestil, der væsentlig prægede Lotteriet. Det udførtes af Hof-Snedker J. G. LUND og blev i en noget forandret Udstyrelse paa ny udført af SEVERIN & ANDREAS JENSEN til Verdensudstillingen i Wien 1873, hvor det nød den Ære at blive erhvervet af det store »Oesterreichisches Museum für Kunst und Industrie«.

Paa denne Tid forandredes imidlertid i væsentlig Grad en hel Del herhen hørende Forhold. Næringsloven af 1857, der fuldt traadte i Kraft med 1862, slog de gamle Lav ned. Nu kunde Enhver blive udøvende Haandværksmester, blot han købte et Borgerskab, hvad der bl. a. fik en nedadgaende Indflydelse paa Lærlingeoplærelsen. Tiden kimsede af at drive Haandværk; der skulde arbejdes i større Former, Alt skulde være Industri. Mange gamle Traditioner led et føleligt Knæk, og der skete noget lignende i Kunstens Verden. Tidligere havde een Stilart været almindelig erkendt som herskende; i den blev der arbejdet fra saa godt som alle Sider, den blev dyrket og uddybet. Den klassiske Stil, der var saa naturlig for THORVALDSENS Samtid, blev saaledes holdt højt i Ære af FREUND i hans Samarbejde med Haandværket. Af HETSCH, som den PERCIER's Lærling han var, blev den omsat i den saakaldte Empirestil, der endelig gled over i de mere maleriske Renaissanceformer. I alt dette var der Tradition med sikkert Fodfæste. Men Tiden med de store Verdensudstillinger, der lod de mange Besøgende se Alverdens Frembringelser paa eet Sted, og de nu begyndende rigt udstyrede kunsthistoriske Haandbøger, der illustrerede Alverdens Stilarter, udførte et splittende og sprængende Arbejde. Meget syntes en Tid at ligge stille hen i et Kaos. Der var gærende

Kræfter i Bevægelse. Japan havde vist sig, Naturalismen rejste sig, og Tidens Masseproduktion frembragte Uhyrligheder af Sir- og Pragtgenstande, der helt ødelagde de gamle solide Hjem, der ligesom duftede af arvet Stil og Hygge. Til Tidens Fysiognomi her i Landet hører endnu den Oplysning, at Haandværkernes Undervisning ved Kunstakademiet var ophørt; den var i 1851 gaaet over til det i 1843 oprettede Tekniske Institut.

Da lød i 1883 nuværende Konferensraad PHILIP SCHOU'S Stemme, myndigt og energisk. Han manede til fornyet Samarbejde mellem Kunst og Haandværk, hvis Resultat han kaldte Kunstindustri. 1882 havde det af ham skabte Fajancefabrik-Aktieselskab Alumina købt den kongelige Porcelænsfabrik, 1883 var han bleven Formand i Industriforeningen, og det var som saadan, han talte: »I alle Lande anses det nu for nødvendigt at oparbejde Smagen, og medens det for vort lille Land er vanskeligt at konkurrere med de store Lande paa det industrielle Omraade, vilde det være naturligt for os, om vi af al Magt kastede os over Kunstindustrien«. Og da han den 1. November 1884 overrakte den 85aarige Hof-Guldsmed DALHOFF Diplomet som Industriforeningens Æresmedlem, siger han i Talen til ham: »Mon ikke Industriens Fremtids-Guldsko skulde bæres af Kunstindustrien, der en Tid har staaet som Askepot?«

SCHOU satte Udgivelsen af »Tidsskrift for Kunstindustri« i gennem, han pegede paa Oprettelsen af et Kunstindustrimuseum, der ogsaa senere blev skabt af Industriforeningen og Dr. CARL JACOBSEN i Forening, og han satte endelig al Kraft ind paa Afholdelsen af en stor nordisk Udstilling i Industriforeningens Jubilæumsaar (1888), »paa hvilken man haabede ogsaa at faa nogle af Udlandets store Mestere i Kunstindustrien til at give Møde«, hvad fuldtud lykkedes. Der laa det Aar ligesom Kunstindustri i Luften. Den kongelige Porcelænsfabrik, til hvilken PHILIP SCHOU knyttede en Kunstner som ARNOLD KROG, arbejdede med det bevidste Maal for Øje at skabe sig europæisk Ry, og dets skønne Underglasurarbejder bragte Sejren hjem Aaret efter paa Verdensudstillingen i Paris,

Og SCHOU stod ikke alene i Kampen. I Udstillingens Aar, men en Tid før den aabnedes, dannedes ved Xylograf FR. HENDRIKSENS Initiativ en »Forening for Boghaandværk«, og paa Udstillingen optraadte en af nogle ældre og yngre

Kunstnere dannet Forening, »Dekorationsforeningen«. Den førstnævnte Forenings Maal var »at skærpe Fordringerne til Bogtrykket og indbundne Bøgers Udseende her i Landet«. Under kunstnerisk Ledelse vilde den opøve gode, forstaaende Boghaandværkere, medens det maaske om den anden Forening kan siges, at den ikke vilde vige tilbage fra næsten at kræve, at Kunstnerne paa en vis Maade selv skulde blive Haandværkere, d. v. s. selv skulde arbejde med i Stoffet.

For flere af de i »Dekorationsforeningen« værende Kunstnere var Fabrikant WALLMANN'S Pottemageri i Utterslev Udgangspunktet for en rig og fornøjelig Virksomhed, og paa Charlottenborg-Udstillingerne viser sig fra 1886, først under Navnet »Keramografik«, derpaa under det blivende Navn »Keramik«, en hel ny Art Kunstværker i Form af malede og brændte Lerkrukker og Fade. De væsentlige Udstillere er Brødrene JOAKIM og NIELS SKOVGAARD, TH. PHILIPSEN og THORVALD BINDESBØLL. Og hvad der her begyndtes,

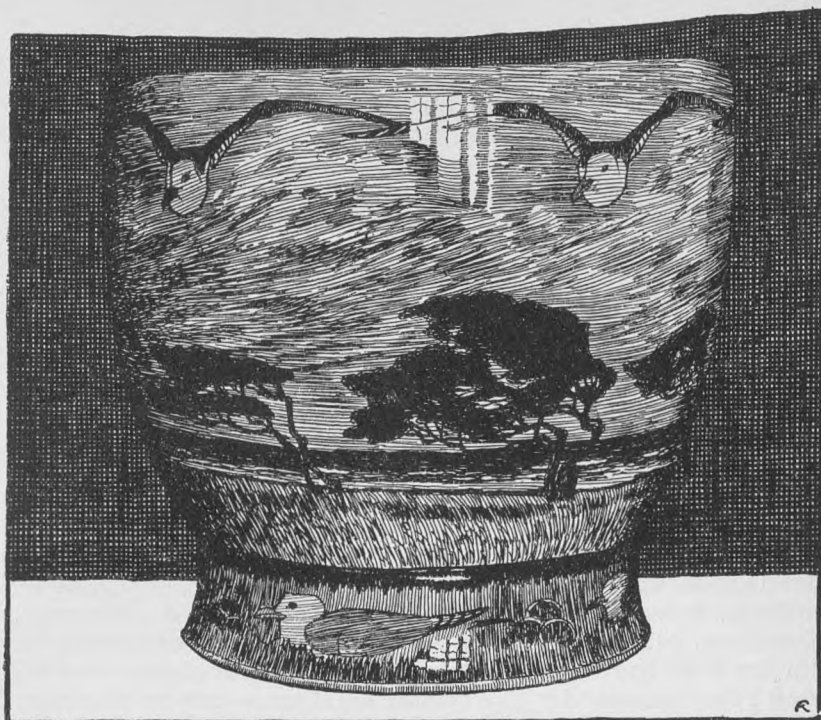

Vase fra Bing & Grøndahl (Siegfr. Wagner).

fortsattes paa »Den frie Udstilling«, hvor blandt Andre ogsaa Maleren J. F. WILLUMSEN i 1895 begyndte at udstille i denne Retning, hvad der for hans Vedkommende førte til, at han i 1897 blev kunstnerisk Leder i vor anden store Porcelænsfabrik, den BING & GRØNDALSKE. Det er en rig Udvikling, som her finder Sted, og den fortsættes over i andre Fag. Kunstnere bliver nu ogsaa Sølvsmede. 1902 udstillede Billedhugger GEORG JENSEN i den frie Udstilling ved Siden af en Statue ogsaa et Sølvspænde; dette Spænde bliver senere til »en Samling Sølvarbejder«, og andre fulgte efter.

Der er i det Hele en stærkt voxende Interesse i den her nævnte Retning blandt Kunstnerne. 1902 dannes »Selskabet for dekorativ Kunst«, der vil samle de danske Kunstnere, som udøve den nævnte Kunst, »til en Stand«. Det er et udpræget Kunstnerselskab, og det etablerer i Begyndelsen af 1903 en stor Udstilling, hvis Katalog er ordnet efter Kunstnernavnene, idet der dog selvfølgelig, men nærmest som i andet Plan, tilføjes en Meddelelse om, af eller hos hvilken Haandværker de udstillede Genstande er udførte, hvis den paa-gældende Kunstner ikke selv havde fremstillet dem. Saaledes ogsaa ved »Kunstnernes Efteraarsudstilling« 1904 paa Charlottenborg, der afholdtes sammen med »Selskabet for dekorativ Kunst«. Heri sker der dog senere nogen Forandring. En lille Kreds Haandværkere og kunstindustrielle Virksomheder danner 1907 Foreningen »Dansk Kunsthaandværk«, der vil »fremme Interessen for og Forstaaelsen af dansk Kunsthaandværk under alle dets Former fornemlig i Alt, hvad der henhører under Hjemmets Udsmykning« og i Forbindelse hermed sammen med »Selskabet for dekorativ Kunst« vil søge at oprette en saa vidt mulig permanent Udstilling af dansk Kunsthaandværk. Ordet »Skønvirke« bliver nu skabt af den sidstnævnte Forenings altid maaltbevidste Formand, Arkitekt LEUNING BORCH, og de to Foreninger aabner i Oktober 1907 med Lokale i Kunstindustrimuseet en »Udstilling af Skønvirke«, der blev en uomstvistelig stor Sukces med overordentlig Tilslutning. I Løbet af c. 5 Uger blev den besøgt af over 27,000 Mennesker, og de følgende Udstillinger i 1908 og 1909 blev ogsaa stærkt besøgte. Formand for Kunstnernes Forening var, som nævnt, Arkitekt LEUNING BORCH, for »Dansk Kunsthaandværk« Pianofabrikant SØREN JENSEN og for et nedsat Fællesudvalg Arkitekt CARL BRUMMER.

Ved Siden af denne af Kunstnere ledede Bevægelse tonede

Vase fra den kgl. Porcellænsfabrik (Arnold Krog).

imidlertid nu ogsaa en Række gamle og nye kunstindustrielle Virksomheder op. Haandværket er fra gammel Tid sindigt, men sejgt. Kunsten er skabende og forsaavidt førende, men i Samfundsudviklingen kan den økonomiske Interesseside ikke overses, den er i Længden bærende; at fremstille de af Kunstnerne tegnede Genstande koster, hvad der allerede kom frem i Forholdet mellem de to ovennævnte Foreninger, og saa stiftedes med en talrig Medlemsstab i Marts 1907 en »Forening for Kunsthaandværk« med Hof-Juveler ALFR. DRAGSTED som Formand. Den optog som Medlemmer »Haandværkere, der i væsentlig Grad benytte kunstnerisk Medhjælp, og hvis hele Virksomhed berettiger dem til at anerkendes som særlig gode Haandværkere«, i Forbindelse hermed de Kunstnere, der vilde arbejde sammen med den, ligesom endelig Enhver, der ifølge sin Stilling eller Virksom-

hed havde Interesse for eller vilde bidrage til dens Formaals Fremme, og som dens Formaal sattes »i det Hele« at varetage dansk Kunsthaandværks og Kunstindustris Interesser. Der fandt et Samlingsmøde Sted af alle de i Sagen Interesserede, men det snarere skærpede end udjævnede Modsætningerne, Resultatet blev Skilsmisse, og paa Landsudstillingen i Aarhus 1909 mødte begge Sammenslutninger hver med sin kollektive Udstilling; allerede i 1908 havde den nye Forening holdt en stor Udstilling i Industriforeningen. For »Skønvirke« kom det som et haardt Slag, at Formanden, Arkitekt LEUNING BORCH, afgik ved Døden i Februar 1910, og Udviklingen har videre ført til, at de to industrielle Foreninger »Dansk Kunsthaandværk« og »Forening for Kunsthaandværk« nu staar som en samlet Faktor i Kunstens og Haandværkets Arbejde for ved forenede Kræfter at skabe Hygge og Stil i Tidens Hjem.

Og det vigtige Spørgsmaal om Ungdommens Oplærelse er sørlig oppe. »Det tekniske Selskabs Skole«, der fortsatte »Det tekniske Institut«, har udviklet en voksende kunstindustrial Undervisning, men ved Siden af den kan her peges paa endog to Bevægelser, for hvilke der slaas til Lyd af hver sin Kunstner. Maler J. MØLLER-JENSEN, Raadhusets Dekorator, der fra 1901 har forestaaet en Dekorationsskole og fra 1912 med Tilslutning af dygtige Haandværksmestere en Skole for Kunsthaandværk, ønsker denne Skole konsolideret og udvidet. Han vil i den bygge paa Livet. Tegneøvelserne i den foregaa ikke efter det døde Gibs, men efter smukt Fortidsarbejde i ægte Materiale eller efter Naturmotiver, og der arbejdes med Museumsstudier, Studier efter Naturen og Kompositionsøvelser, der helst skulde komme til Udførelse i Forsøgsværksteder. I Forskelligt stemmer Arkitekt P. V. J. KLINTS samtidige Kamp for en Bygmesterskole overens hermed. Han vil gennem Skoler for Haandværk, Værkstedsskoler, ikke blotte Tegneskoler, naa frem til at »gengive Bygningshaandværkerne deres tabte Evne, Ret og Pligt til selv at opdyrke Skønheden i deres Arbejder, kultivere de jævne Bygninger i By og paa Land«. Nu, da Lærlingeoplærelsen ikke længere paa rette Maade synes at kunne ske Fyldest paa de almindelige Værksteder, lægges der her Vægt paa Forsøgsværksteder og Værkstedsskoler.

Der er med andre Ord Bud efter den gamle traditionsfaste Haandværkers Haandfærdighed og Øje, efter hans Haand-

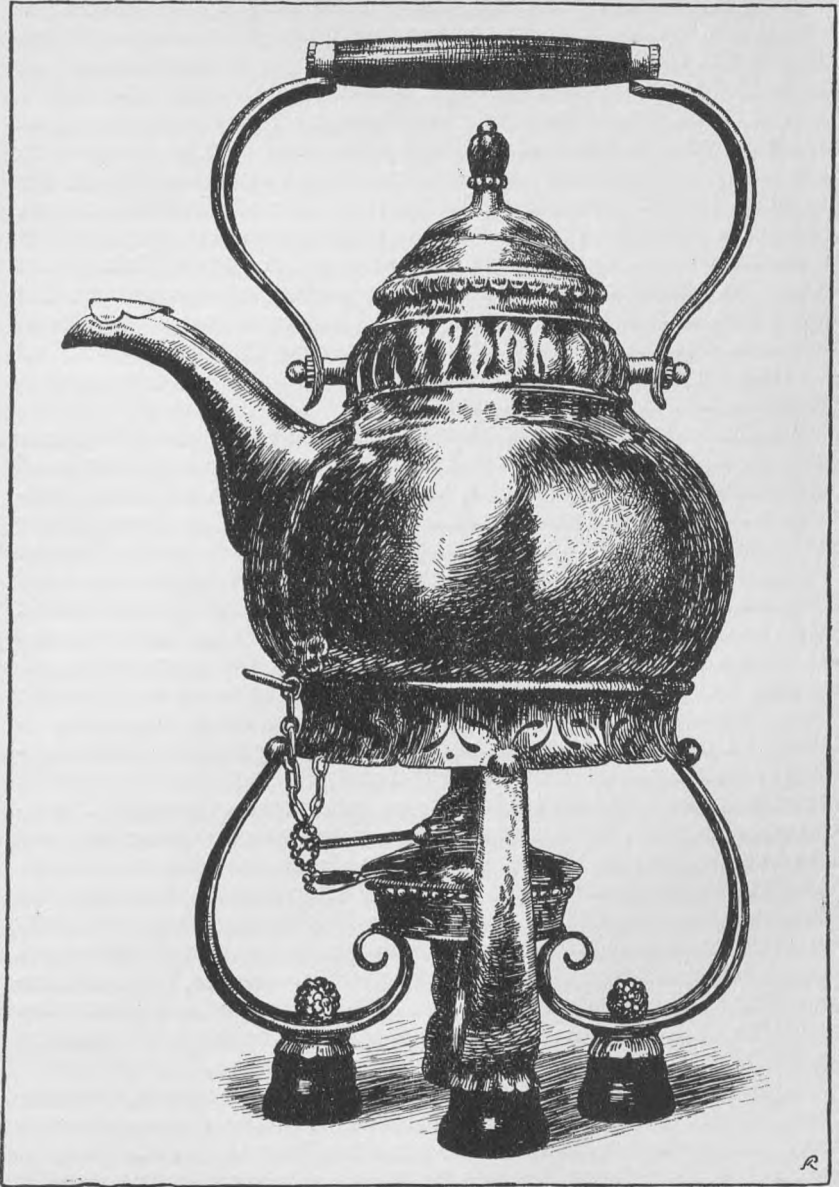

Skrivebord tegnet af Johan Rohde (udført af Brd. Larsen).

værksstolthed med tilhørende solide Arbejde, og forhaabentlig vil det Søgte stadig kunne findes. »Foreningen for Boghaandværk« lyste efter det ved sin Stiftelse, og ved FR. HENDRIKSENS ivrige og interesserede Ledelse har den bragt et saadant Samarbejde i Stand mellem Kunsten og Haandværket i de herhen hørende Fag, at dansk Boghaandværk paa Verdensudstillingerne naaede op paa Siden af det danske Porcellæn og det danske Guldsmedearbejde i at kaste Glans over vort Land. En Række Udstillinger i Kunstindustrimuseet, af hvilke her særlig skal fremhæves de Udstillinger, der omfattede en enkelt Kunstners Arbejder, TH. BINDESBØLLS (1898, 1909), P. V. J. KLINTS (1906), JOHAN ROHDES (1908) og J. MØLLER-JENSENS (1912) viser, som det nok tør siges, i samme Retning. Og særlig interessant er her JOHAN ROHDES Mindeord over den ifjor afdøde udmærkede Snedkermester LAURITS LARSEN af Firmaet »Brødrene LARSEN«. Den stille, beskedne Mand havde Haandværkerens kloge Øjne, hans levende, kyndige Haand, han var en sjælden Haandværker, som det var et Held for de paagældende Kunstnere at komme til at arbejde med.

Som det af Ovenstaaende vil ses, kan der paavises et Samarbejde mellem Kunst og Haandværk ned gennem Tiderne af skiftende Art; fra at være forholdsvis køligt kan det vokse til at blive helt inderligt, og dette Samarbejde har sat Spor i Sproget. De efter Forholdets to Sider sammensatte Ord »Haandværkskunst« og »Kunsthåndværk« er nemlig ligesom »Kunstindustri« nye Ord, ingen af dem findes i MOLBECHS Ordbog. Det sidste flyder let fra PHILIP SCHOUS Læber, og i det første Hefte af »Tidsskrift for Kunstindustri« (1885) skriver JULIUS LANGE sin snart berømte Artikel »Nogle Sætninger om Kunstindustri«, den Artikel, hvori han fortæller om Mesteren i Arkitektur ved Kunstakademiet, der betragtede det som en langt vanskeligere Opgave at give Tegning til en Temaskine end at tegne et Prospekt til et Lystslot, en Børs eller en Kongeborg, og hvori han i Tilslutning hertil udtaler som sin Mening, at Skoler for den vanskelige Kunst at give en Temaskine eller en Kaffekande en skøn Form vilde have Fremtiden for sig fremfor Akademierne, der arbejder for Pragtbygninger. I denne Artikel gør han yderligere opmærksom paa, hvor megen Aand og Fantasi der kan nedlægges i den beskedneste Ting, og han definerer Kunstindustri som »Kulturen af Tingene«. Dette Ord er dog slet ikke bleven modtaget godt. Der er bleven sagt, at det er et løjerligt formet Ord, »foroven som en Kvinde, forneden som en Fisk«. Og skønt der er Omraader, paa hvilket det afgjort passer, er det dog sandt, at det ikke er Industrien, men Haandværket, som der her skal regnes med som Kunstens Forbundsfælle.

Kunsthåndværk er altsaa Ordet, der skal bruges om de Genstande, der foruden at være Mønstre i praktisk Brugelighed og haandværksmæssig Udførelse helst skal lyse af Aand og Fantasi. Kunsten maa forandre at kunne regne med et udadligt Haandværk, med en Haandværkers hele Kunnen, med den bedste Haandværkskunst. Det er da Bevarelsen og Udviklingen af en saadan, der bør lægges endog stor Vægt paa, og den kan paa en ganske anden Maade læres, end hvad Ordet Kunst i Almindelighed betegner. Den guddommelige Gnist i Kunsten, uden hvilken den Intet er, kan kun være medfødt. Men derfor kan det jo godt ske, saaledes som det er set før, at Kunstneren og Haandværkeren bliver den samme Person. I sit paa forskellig Maade interessante lille Skrift »Bygmesterskolen« ser Arkitekt KLINT frem i Ti-

R

Thekedel (Georg Jensen).

den og siger bl. a.: »Skulde det saa hænde, at man ikke kunde afgøre, om en Mand var Kunstner eller Haandværker, eller om det viste sig, at Haandværkeren var bleven Kunstner og Kunstneren Haandværker, saa er det et Tegn paa, at Tiden er inde, den vi ventede saa længe.« Jeg tror nu nok, at der skal ventes lidt endnu. Men sikkert er det, at der paa de her nævnte Omraader er en ikke ringe Udvikling. Oprindeligt stod i »det kongelige Akademi for de skjønne Kunster« Maleren, Billedhuggeren og Arkitekten som skarpt adskilte Kunststudøvere, men allerede FREUND hævdede Enheden i Kunsten gennem de forskellige Kunstfag, og den senere Tid har i den Retning mere end eet praktisk Resultat at pege paa, ligesom den da ogsaa viser en voksende Tilbøjelighed til at forstaa og dvæle ved de mange forbindende Overgangsled mellem Kunst og Haandværk.

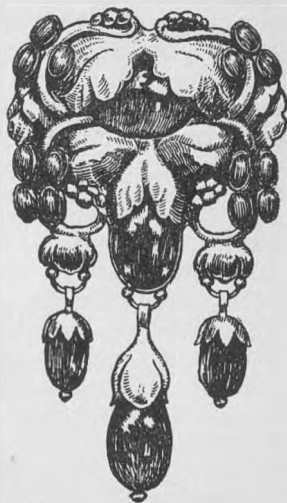
Da Professor J.C.SNEEDORFF 1762 i sin »Patriotiske Tilskuer« ved en tilfældig Begivenhed kom til at beskæftige sig med kjøbenhavnsk Haandværk, var han egentlig i høj Grad forundret herover. Haandværk blev ikke anset den Gang. Efter hans Mening var Handskemagerne i Randers og Garverne i Odense de Eneste, der havde præsteret et Arbejde, »hvoraf Fremmede kunde vide, at der var Vindskibelighed i Landet«. Men hvor langt anderledes er det ikke blevet nu. Det kjøbenhavnske Kunsthaandværks Præstationer har samlet kunstnerisk Berømmelse om sig. Ved Siden af vore to lysende Porcellænsfabriker staar nu ogsaa Fajancefabriken Aluminia med sine farverige Arbejder; Byens bekendte Guldsmederier flankeres af ikke faa betydende Kunstner-Sølvsmede; her tilvirkes ypperlige Møbler og præsters dygtige Kunstsmedearbejder, ikke at tale om, at den gamle Gobelinkunst dyrkes i endog to Væverier. Ja, da den bekendte londonske Antikvarboghandler TREGASKI 1894 sendte 80 Eksemplarer af den samme Bog til lige saa mange Bogbindere Verden over med Anmodning til dem om at indbinde den som Prøve paa, hvad den moderne Bogbinderkunst formaaede, kom et Eksempplar til Kjøbenhavn, og det af Bogbinder IMM. PETERSEN udførte Bind vakte Opmærksomhed; det blev i »Studio« omtalt som »the most sensational specimen«.

Kjøbenhavn er en By, med hvis Kunsthaandværk der regnes, og dog er ikke Alt, som det kunde ønskes. JOHAN ROHDE siger i sin ovennævnte Artikel om Snedkermester LARSEN for ret at karakterisere dennes betydningsfulde Glæde over det

Arbejde, han udførte, »at han havde den gammeldags Haandværkers Glæde ved selve sit Arbejde«. Men dette betyder, at en saadan Glæde nutildags ikke længere kan betragtes som Regelen, og det kommer, tør det nok siges, bl. a. af, at den gamle trofaste Haandværkskunst, af hvilken de NAYLORske Dekorationsfile godt kan betragtes som et Udslag, ikke længere opøves som før.

Der er gjort ikke lidt for at fremme Udviklingen fra Haandværkskunst til Kunsthaandværk, og til det meddelte kan eksempelvis ogsaa føjes, at Kunstindustrimuseet fra 1901 har haft en Kunsthaandværksskole i Gang, ledet af Professor HANS TEGNER. Det kunde da synes et tarveligt Resultat, at der atter og atter kaldes paa den gamle Haandværkskunst. Men det er nærmere beset slet ikke et daarligt Resultat. Den gamle Haandværkskunst var, som den stadig er, Kunstens Grundlag. Det var fra den, Kunsten i sin Tid udskilte sig og til liden Baade for de adskilte Parter søgte at gaa ad egne Veje; det er derfor kun naturligt og lykkeligt, at det nu erkendes, at de inderligt trænger til hinanden. Haandværkskunsten har og vil stadig have sin store Betydning her.

Men i en anden Retning er det kun et tarveligt Resultat, der er blevet naaet. Den kunstindustrielle Bevægelse skulde oparbejde Smagen, skulde i vide Kredse fremkalde Sans for Skønhed i Form og Dekoration. Kunstindustrien har, som KARL MADSEN skrev i 1887, gaet sin stærke Gang over Landene; man har følt Skam og Ruelse og lovet Bedring. »Men Ordet Kunstindustri er ikke kommet i Brug, før det ogsaa er kommet i Misbrug. Ment som Benævnelse for det alvorlige Arbejde paa at drage os op af Fornedrelse bliver det jævnlige benyttet som Reklame-Etikette for det Gøgl og de Smagløsheder, det netop gjælder om at overvinde og forjage«. Og saa viser KARL MADSEN, hvorledes denne Pseudo-Kunstindustri som en Syndflod væltes ind over os, hvorledes vi hjemsøges af Affaldet fra hele Udlandets keramiske

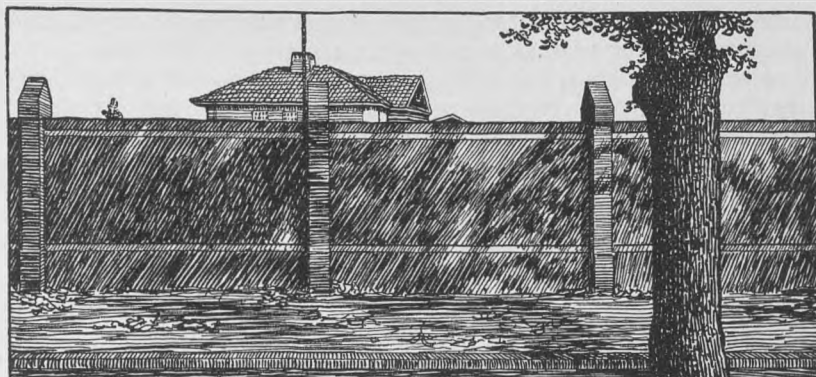
Sølvsmykke med Stene
(Georg Jensen).

Produktion, hvorledes alle udenlandske Daarskaber finder Afsætning her som det Flotteste og mest Moderne.

Saaledes var det i 1887. Men er det nu, da der er gaaet mere end 25 Aar, blevet væsentlig anderledes eller bedre? Desværre, nej. Vinduerne i Kjøbenhavns Butiker, i dens Galanterihandeler, Isenkramforretninger osv. viser ganske det samme Billede nu som den Gang, de bugner med de samme Uhyrligheder af udenlandske Udskudsporcellæner, plumpe Majolikaer og afskyelige Cuivrepoli-Genstande m. m. De maa altsaa stadig blive købte. Den almindelige Smag trænger stadig til at blive lutret og oparbejdet. Her er endnu meget at gøre for endog mange dygtige unge Kræfter. Gid de maa komme, og gid de maa naa et Resultat, saaledes at Kjøbenhavn kunde blive den Kunstindustriens By, som vi gerne vilde have, at den skulde blive, med voksende Sans for, hvad dansk Kunsthåndværk frembringer i stadig inderligere Samarbejde med god dansk Haandværkskunst.

C. Nyrop.

Muren om Idrætsparken.

OFFENTLIG MENING

DET var en nu forlængst afdød Justitsminister, som med Den Myndighed, der ikke er bleven glemt, rejste det Spørgsmaal, om der er en offentlig Mening her i Danmark? I sin Foragt for Folkelighed under enhver Form erklærede han kort og godt, at nogen offentlig Mening fandtes der ikke her til Lands. Undertiden føler man sig fristet til at give Manden Ret. Gælder det ikke netop paa de Omraader, hvor der lettest og stærkest skulde danne sig en bærende Folkestemning? Vi ser allehaande Rædsler af Bygningsværk og Gadepynt vansire vor Hovedstad, der en Gang var den skønneste i Norden. Behøves der Eksempler? Staar ikke stadig den mandhaftige Kæmpedame omgiven af sine vaade Pudler og forestiller Danmark-Monument udenfor Statens Museum for Kunst? Knejses ikke Bulotti-Hørup som et Fugleskræmsel af Sten og Bronze midt i Hjertet af Byen? Har vi ikke hegnet Idrætsparken, dette Hjem for den frie og skønne Legems-Udvikling — med en elendig Cement-Mur ud mod Strandvejen, for at ogsaa Hovedstadens Fremtidsliv skulde have sit tidssvarende Monument?

Det er saa kummerligt iøjnefaldende og kedsommeligt tit gentaget, at man vægrer sig ved at nævne det paany. Men netop slige almenfattelige og haandgribelige Eksempler, som ingen vil driste sig til Indvendinger overfor, er nyttige til at fastslaa, hvor usikker og uudviklet den offentlige Mening i det

enkelte, prægnante Tilfælde har været i vort besindige Land. Iøvrigt behøver vi jo ikke at vandre mange af Kjøbenhavns Kvarterer igennem for at føle vor Tids Smags-Fallit i disse slet planlagte og fattigt gennemførte Bydele uden Særpræg og uden Udnyttelse af de naturlige Forhold, — hvis Armod fremhæves af deres paaklistrede Prydelser, og hvis Mangel paa virkelig Skønhed hist og her yderlig understreges ved de planløst anbragte tilfældige Kunst-Figurer.

Dette er Billeder, som vi alle kender. Og hvis der ikke var andet at sige om den Ting, stod det slet til med Udsigterne for en Forening, hvis Værk er at arbejde til Hovedstadens Forskønnelse. Men da vi efter SCHULZE-NAUMBURG'S Eksempel gerne vil stille Billede og Modbillede overfor hinanden, saa er det Hele heldigvis ikke sagt hermed. Ser man nøjere til, har Kapitlet om den offentlige Menings Mangelfuldhed da ogsaa sit lysere Modbillede.

For at faa dets Begyndelse frem maa vi huske vor Slægts og den foregaaende Slægts særegne Vilkaar. Vore Bedsteforældre stod med en langsommelig indvunden Kultur bag sig. I Tidernes Løb havde de og deres Forfædre faaet Forstaaelsen af de hævdvundne Formers Hensigtsmæssighed og naturlige Skønhed. Deres Haandværkere havde som jævne Selvfølgeligheder modtaget de Forbilleder, der efterhaanden var udvalgte med en næsten uvilkaarlig Følelse for, hvad der egnede sig og vakte Behag.

Saa kom med Et som et pludseligt Gennembrud Maskindrift, Demokratisme, Storbyernes vældige Vækst, hele den Samfundsformernes voldsomme Sprængning, mod hvilken Folkevandringer og Tog af vilde Horder er for fredelig Tilstand at regne. Der blev ikke Tid til at omforme og nypræge, fordi sligt kræver Vækst og ikke kan ske ved en pludselig Kraftanstrængelse.

Forresten skete der heller ingen Kraftanstrængelse før længe bagefter. Først da det Hele var ved at drukne i ubarmhertig Smagsforvildelse, tog Kunsten fat. Ulykkeligvis var det i Reglen en Kunst, som først og fremmest vilde det helt særegne eller endda det sære som Protest imod det fabrik-mæssigt ensartede. Og o ve! Fabrikanterne skyndte sig drifigt at tilegne sig den nye Stil. Hvad der blev ud af denne Krydsning, kan for Tanken endnu virke som Mareridt.

Først langsomt maatte vi genvinde Forstaaelsen af, hvad Kunsthaandværk og Bygningskunst egentlig er. Man kan

ikke driste sig til at paastaa, det allevegne endnu er lykkedes. Nu er der vel Fremgang næsten over hele Linjen. Men egentlig kan ingen undre sig over, at det længe, ja en Menneskealder igennem, kneb med den Helhed og det ensartede Samarbejde, som betinger Skabelsen af en ny Kultur. Det Gamles Tilbedere kunde jo nok se Manglerne ved det meste af, hvad der blev pillet sammen efter de gode ældre Forbilleder, men følte sig alligevel mere frastødte af det nye. De nye Profeter arbejdede hver i sin Retning og hver med sin Hjord og sine Kunst-Snobber. Mængden førtes hid og did — og tabte Tilliden til sine egne Instinkter. Hvad Under, at der ikke blev Magt i den offentlige Mening.

Desuden er vi stadig hensynsfulde Folk. Vi kunde krænke Partiet eller Kredsen eller blot den hellige Almindelighed ved til Gavns at mene noget paa Trods af de andre, ja maa-ske slaa et Slag for det. Følgelig nøjes vi fremdeles med at skumle i Krogene. Og dermed giver vi Ordet og Magten til Klikker og Højttalere, der gør Profession af at gaa paatværs af de andre, eller til den hellige Almindelighed, som danner Komitéer og slet ingen Mening har. Under disse Forhold er der kun een Vej: den stadige og stædige Virken for at rense Smagen og rette Begreberne og klare Øjnene hos saa mange som mulig. Kultur betyder, at de flest mulig ved Besked.

Det vilde være altfor barnlig Tillidsfuldhed at tro, vi har faaet en ny og sikker Kultur endnu. Men vi begynder at forstaa, hvorom det gælder. Langsomt udfældes Mængdens Evne til at skelne godt fra ondt. Vi lader os ikke bilde al Ting ind længer. Allerede er de værste Forsiringer og den groveste Pynt faldet i Pris. Vi aner efterhaanden lidt om den enkle Rigtigheds og den simple Hensigtsmæssigheds Værdi. Folk er bleven vaagne og lytter. Der er en Interesse for Byens Skønhed som aldrig før.

For nogle Aar siden kunde det uden Modsigelse, ja med Bifald, hævdes om en Mand, der byggede et af vore jammerligste Spekulationskvarterer, at han jo dog var en respektable Borger, fordi han havde svaret enhver sit. Nu er der stigende Stemning for, at der skal mere til end kontant Betaling, og at vi ligefrem kræver Borger-Respekt for Byens fælles Skønheds-Værdier. Vi har endnu ingen Lov, der straffer den Byggerøver, som gør vor Stad fattigere og grimmere. Men der er i Færd med at danne sig en uskreven Lov, som gør saadan en Mand ringere i vore Øjne.

Idrætspark-Muren staar ganske vist endnu. Der vil vel gaa en Stund, inden vi flytter Danmark-Monumentet m. v. Men det bliver for hver Dag vanskeligere at faa Lov til at rejse flere af den Slags By-Skræmsler. Og rette Vedkommende vil betænke sig to Gange, inden de igen gaar med til at kline en skjoldet Cement-Mur langs offentlig Vej og Gade her i Hovedstaden.

Det gælder kun sejgt og stædigt at forklare og lære det rigtige. Gode Ord arbejder sikkert videre. FORENINGEN TIL HOVEDSTADENS FORSKØNNELSE virker ikke forgæves. Næsten før vi véd det, har vi skabt den myndige offentlige Mening, som ikke blot drømmer om, at skøn By skaber Ry, men véd og fastslaar, at skøn By er Borgerens Ret.

Chr. Gulmann.

INDHOLD

	Side
FORORD	V
KJØBENHAVN — MINDERNES BY. AF FORFATTER <i>SOPHUS MICHAËLIS</i>	1
KJØBENHAVN — SOM DEN HAR VÆRET. AF KONTORCHEF <i>M. F. SØDRING</i>	5
KJØBENHAVNSKE NYBYGNINGER. AF ARKITEKT <i>K. VARMING</i>	23
BYPLANLÆGNINGENS LOVE. AF ARKITEKT <i>EGIL FISCHER</i>	43
GADER OG PLADSER. AF DOCENT <i>P. JOHANSEN</i> ..	78
MONUMENTER. AF MAG. ART. <i>SIGURD MÜLLER</i> ..	100
BEVARING AF GAMMEL BYGNINGSKUNST. AF CAND. MAG. <i>VILH. LORENZEN</i>	117
NAAR STORBYEN UDVIKLER SIG. AF REDAKTØR <i>H. BOESGAARD</i>	129
TRÆER OG BLOMSTER I BYEN. AF HAVEARKITEKT <i>E. ERSTAD-JØRGENSEN</i>	137
KJØBENHAVN OG HAVET. AF FORFATTER <i>L. C. NIELSEN</i>	143
KJØBENHAVNS OMEGN. AF FORFATTER <i>JOHS. V. JENSEN</i>	151
HAANDVÆRKS KUNST OG KUNSTHAANDVÆRK. AF PROFESSOR <i>C. NYROP</i>	165
OFFENTLIG MENING. AF REDAKTØR <i>CHRISTIAN GULMANN</i>	187

BILLEDFORTEGNELSE

	Side		Side
»Skøn By Skaber Ry«. Frise. Efter et Motiv af Jens Møller-Jensen	V	Del af det gamle Raadhus paa Ny- torv	87
Kjøbenhavn set fra Landsiden c. 1587 (Efter Braunius). Frise	1	Indgang til Rosenborg Have	89
Kjøbenhavns ældste Segl. — Vignet Udenfor Østerport. Frise	3	Skilt paa »Tømmerkroen« i Adel- gade	91
Østerport. Efter Maleri af P. A. Fi- scher	5	Brønden paa Vandkunsten	93
Nørreport	6	Indgangen til Frederiksberg Have .	95
Glaci'set ved Nørrevold med Tegl- gaardsbroen	7	Sct. Petri Kirkes Taarn	96
St. Kongensmølle	8	Indgangen til Sølvgaards Kaserne .	97
Dronningens Mølle	9	Den lille Havfrue. Frise	100
Strandvejen med Svanemøllen	10	Danmark-Monumentet	101
Indgangen til Langelinje	11	Tietgen	103
Broen over Ladegaardsaaen. Efter Maleri af P. Ølsted	13	Finsen-Monumentet	105
»Efterslægten« paa Østergade	15	Hørup	107
Gammeltorv	17	Frederik VI	111
Løveapoteket paa Hjørnet af Ama- gertorv og Hyskenstræde	17	Merkurstatuen paa Børsrampen . .	113
Ankersmedjen paa Gammelholm . . .	17	Frederik V	115
Kjøbmagergade med Vaisenhuset og den kgl. Porcellænsfabrik	19	»Hesten« paa Kongens Nytorv. Vignet	116
»Hafnia« og Østasiatisk Kompagni. Frise	20	Kolonnaden paa Amalienborg. Frise	117
Kommunehospitalet	21	Grev Frijs' Palæ ved Frederiks- holms Kanal	119
Universitetsbibliotheket	23	Restaureret Ejendom i Dronnin- gængsgade	121
Videnskabernes Selskab	24	Hj. af Sct. Annæplads og Bredgade	122
Overformynderiet	25	Frederiks Hospital	123
Raadhuset	27	Overgaden o. V. 6.	124
do.	29	Hj. af Kjøbmagergade og Løvstræde	125
Ny Carlsberg-Glyptothek	31	Regensbuegangen	126
Farmaceutisk Læreanstalt	31	Det Harsdorff'ske Hus paa Kongens Nytorv	127
Hagemanns Kollegium	33	Parti fra Vognmagergade. Frise . .	129
Kgl. oktroierede Brandassurance- Komp.	35	Plantningen paa Kongens Nytorv. Frise	137
Vestervoldgade med Overformynde- riet og Raadhustaaen. Frise	37	Kastanietræet foran Reformert Kir- ke i Gothersgade	139
Sølvgade 38	39	Kranen paa Orlogsværftet. Frise . .	143
Regensgaarden	41	Hovedvagten paa Orlogsværftet . .	145
Larslejrstræde med Petri Kirkemur . .	43	Peter Lips Hus i Dyrehaven. Frise .	151
Gaarden i Abel Cathrines Stiftelse . .	47	Sjællandssporten i Kastellet	157
Fredericiagade 2	49	Fra Dyrehaven	159
Det Plessen'ske Palæ	53	Lade, Stob og Krus. Frise	165
Gefionspringvandet. Frise	59	Caspar Finckes Jærngitter	169
Ved Stranden 14	67	2 Vaser fra Aluminia	173
Odd-Fellow-Palæet	73	Vase fra Bing & Grøndahl	177
Indgangen til Odd-Fellow-Palæets Gaard	78	Vase fra den kgl. Porcellænsfabrik .	179
	81	Skrivebord	181
	83	Thekedel	183
	85	Sølvsmykke med Stene	185
	85	Muren omkring Idrætsparken. Frise	187